

พระราชพิธีโสกันต์

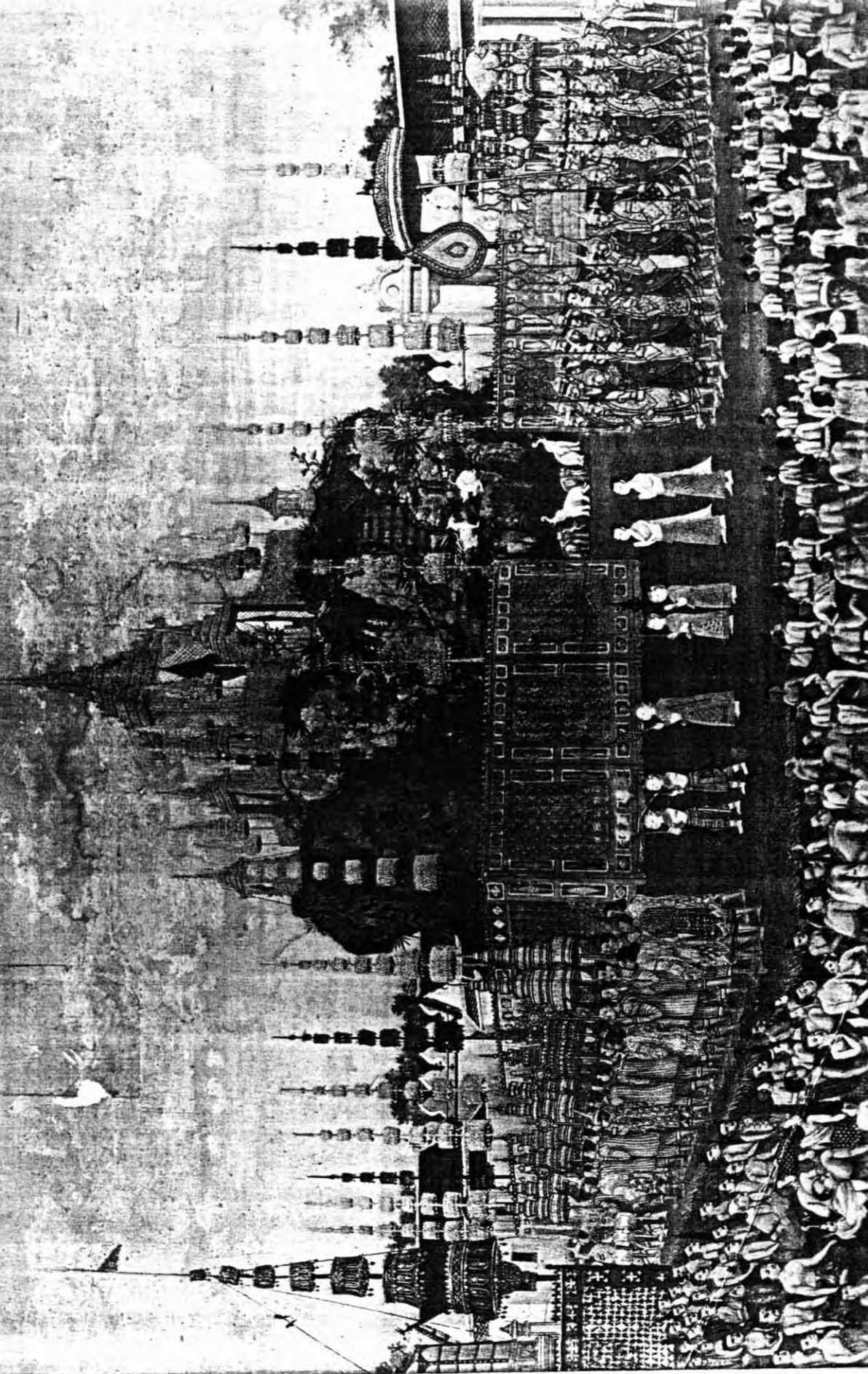
THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY

3961100630

หน้าว่าง

พิพิธภัณฑ์โลก

D 35

วันที่	1 / 1
เลขทะเบียน	1486
เลขหมู่	DS 568 ก 6

พระราชพิธีโสกันต์

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

ณัฐภัทร นาวิกชวิน

เรียบเรียง

กรมศิลปากรจัดพิมพ์

เนื่องในโอกาส วันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

วันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๘

คำนำ

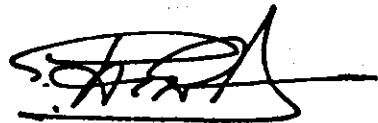
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร จัดนิทรรศการอยู่เสมอ ปีหนึ่ง ๓-๔ เรื่อง ในโอกาสต่าง ๆ เช่น วันเข้าพรรษา วันเด็กแห่งชาติ ในโอกาสที่ได้พบศิลปวัตถุ โบราณวัตถุใหม่เช่น เครื่องปั้นดินเผาหลายชิ้นที่วัฒนธรรมบ้านเชียง หรือเครื่องสังคโลกจากใต้ทะเล เป็นต้น ขณะเดียวกันก็จัดนิทรรศการพิเศษ เผยแพร่เรื่องศิลปวัฒนธรรม และประเพณีไทยด้วย

ในศุภวาระนั้นเป็นมหามงคล เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ครบ ๔ รอบ วันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๙ นี้ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ได้จัดรายการพิเศษ เรื่อง "พระราชพิธีโสกันต์" ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับประเพณีไทย ที่แสดงถึงวัฒนธรรมอันดีงามอีกเรื่องหนึ่ง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครได้เคยจัดนิทรรศการชุดประเพณีไทยมาแล้วหลายครั้ง เช่น ขบวนพยุหยาตราทางสถลมารค, เครื่องราชูปโภค เครื่องประกอบอิสริยยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณสยามมกุฎราชกุมาร ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำมาจัดแสดง นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอันเกล้าฯ หาที่สุดมิได้ แก่ประชาชนผู้มีโอกาสได้ชื่นชมในแต่ละครั้ง

เรื่อง "พระราชพิธีโสกันต์" นี้ เป็นราชประเพณีโบราณซึ่งปัจจุบันไม่มีการสืบทอดแล้ว พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ได้เก็บรักษาภาพถ่ายโบราณ ซึ่งราชบัณฑิตยสภาได้รวบรวมไว้ มีภาพถ่ายชุดพระราชพิธีโสกันต์อยู่มาก เช่น พระราชพิธีโสกันต์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้านายมากพระองค์ จึงเห็นควรให้จัดแสดงให้ประชาชนชม และพิมพ์เรื่องราวเผยแพร่ เพื่อเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์แก่ผู้สนใจทั่วไป

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ ชุดพระราชพิธีโสกันต์ มาจัดแสดงให้

ประชาชนชมในนิทรรศการครั้งนี้ด้วย นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ แก่กรมศิลปากร
ประชาชน นักเรียน และนักศึกษา ผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนครเป็นที่สุด
หนังสือภาพชุดประวัติศาสตร์ เรื่องพระราชพิธีโสกันต์ น.ส. ณีฎฐภัทร นา-
วิกขวิน ภัณฑารักษ์กองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ผู้ซึ่งทำหน้าที่ดูแลรักษาห้องสมุดภาพ
และเนาตีพิมพ์ประวัติศาสตร์เป็นผู้เรียบเรียง และได้รับพระกรุณาจาก ม.จ. หญิง พูนพิศมัย
ดิศกุล ประธานความรู้และทรงตรวจแก้ต้นฉบับให้ หนังสือเล่มนี้จึงเป็นสมุดภาพชุดประวัติ-
ศาสตร์ราชประเพณีเล่มแรกที่กรมศิลปากรจัดพิมพ์ และจะได้จัดพิมพ์ชุดประวัติศาสตร์ จาก
รูปถ่ายเก่าของราชบัณฑิตยสภา ต่อไปอีกในโอกาสหน้า กรมศิลปากรขอขอบพระคุณ พระ-
ราชครูวามเทพมุนีฯ ม.ร.ว. แสงสุรีย์ ลดาวัลย์ เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวัง ด.ญ. สิริแข
เลาหะคามิน และทุกท่านที่ได้ช่วยเหลืองานเรียบเรียงหนังสือ และงานจัดนิทรรศการครั้งนี้
ไว้ ณ ทัศน วัฒนธรรมประเพณีย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย ประเพณีที่สูญสิ้นแล้วนั้น
จะศึกษาได้จากวัตถุพยานและเอกสารเท่านั้น จึงหวังว่านิทรรศการครั้งนี้ และหนังสือคู่มือ
เล่มนี้จะเป็นเอกสารที่เป็นประโยชน์ต่อไปเล่มหนึ่ง.

อธิบดีกรมศิลปากร

สารบัญ

บทนำ	๑
การแสดงวาระของหินทุธรรม (ฮินดูธรรม)	๕
การประกอบพิธี โคนจุกหรือตัจจุก	๗
การแต่งกายแบบเดิมของเด็กที่เข้าพิธี โคนจุก	๑๐
เครื่องสังเวทบูชาฤกษ์	๑๑
พิธีทำขวัญและสมโภชเวียงเทิน	๑๒
การ โคนจุกที่ปรากฏในศาสนา	๑๗
ประวัติการประกอบพระราชพิธีโสกันต์ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์	๑๘
สถานที่ประกอบพระราชพิธีโสกันต์	๒๓
การประกอบพิธีทางศาสนาและการจัดสถานที่ทางศาสนา	๒๖
พระราชพิธีโสกันต์พระเจ้าลูกเธอและพระเจ้าหลานเธอ	๓๒
* <u>พิธีแห่และกระบวนแห่</u>	๓๖
* <u>การจัดขบวน</u>	๔๐
การแต่งกายในพระราชพิธี	๔๘
ตำแหน่งและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในงาน	๕๖
การเล่นสมโภชงานพระราชพิธีโสกันต์	๖๐
หนังสืออ้างอิง	๖๘

บทนำ

ประเพณีแต่โบราณมานั้นเด็กไทย ไม่ว่าจะเป็นพระราชโอรสหรือพระราชธิดาของพระเจ้าแผ่นดิน หรือบุตรธิดาของขุนนางผู้ใหญ่ลงมาจนถึงลูกหลานของคนสามัญทั่วไป มักไว้ผมจุกเป็นส่วนมาก ซึ่งไม่ทราบได้อย่างแน่นอนว่า ไทยรับเอาประเพณีการไว้จุกมาจากชาติใดหรือเริ่มไว้จุกมาตั้งแต่เมื่อไหร่ และมีความหมายอย่างไร

อย่างไรก็ดี เด็กที่มีอายุไม่เกิน ๑๑-๑๓ ปีนั้น ถือกันว่าเป็นวัยที่มีความไร้เดียงสา ไม่มีมายา จัดเป็นพวกที่ยังไม่แสดงเพศ จึงนิยมเกล้าจุกเหมือนกันทั้งผู้หญิงผู้ชาย และปล่อยให้เล่นด้วยกันได้ โดยไม่มีใครว่ากล่าวห้ามปราม การไว้จุกน่าจะรับเอาคตินิยมตามศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเห็นเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ไว้ผมยาว และขมวกมุ่นเป็นมวยไว้กลางศีรษะก็เลยนำมาคิดดัดแปลงเป็นทรงผมให้เด็ก ด้วยต้องการให้อยู่ในความคุ้มครองอารักขาของพระผู้เป็นเจ้า ในสมัยก่อนๆ มีบ่อยครั้งที่บิถามารคามิได้ให้บุตรไว้ผมจุก หรือผมเกละ ก็มักจะโกนศีรษะเพื่อสะดวกในการรักษาความสะอาด แต่ถ้เด็กเจ็บป่วยบ่อยๆ บิถามารคามิก็จะบ่นให้เด็กหาย ด้วยการบ่นไว้ผมจุกเด็ก ก็มี

การไว้จุกของเด็กจะไว้มาจนเด็กอายุได้ ๑๑-๑๓ ปี บิถามารคามิจะทำพิธีโกนจุกให้ ซึ่งจัดเป็นงานมงคลใหญ่ เด็กผู้หญิงมักจะโกนจุกตั้งแต่อายุ ๑๑ ปี ส่วนเด็กผู้ชายจะโกนเมื่ออายุ ๑๑-๑๓ ปี ทั้งนี้เพราะว่า เด็กผู้หญิงเจริญเติบโตเร็วกว่าเด็กผู้ชาย การโกนจุกถือว่าเป็น

๑. พระอาอนุมานราชชน กล่าวไว้ในประเพณีเนื่องในการเกิด ตอนหนึ่งว่า เมื่อเด็กอายุได้ ๑ เดือน ๑ วัน บิถามารดาจะประกอบพิธีโกนผมไฟ จะเหลือผมไว้ที่ขม่อมขม่อมหนึ่งเพราะเป็นที่อ่อนบาง ส่วนที่ขาวขวมถายให้เหตุผลว่าตรงขม่อม (กระหม่อม) เป็นที่อยู่พักของขวัญ ถ้าไม่มีผมเหลือเอาไว้ ขวัญจะไม่มีที่อยู่และจะหนีไปที่อื่นเสีย ทำให้เด็กเจ็บป่วย อาจถึงตายได้ อินเดียเรียกส่วนกระหม่อมว่าพรหมรันธร ถือว่า เป็นที่อาศัยหรือวิญญาณของคนเข้ ออก ส่วนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงให้ความเห็นว่า เป็นการแสดงวัยว่าอยู่ในวัยเด็ก
๒. ความเห็นของพระราชครูความเทพมุนี
๓. พระอธิบายของหม่อมเจ้าหญิง พูนพิศมัย ศิสกุล และทรงให้ความเห็นเพิ่มเติมอีกว่า การบวชเณร เท่ากับเข้า public school และการบวชพระเป็นการเข้ามหาวิทยาลัยเรียนปริญญา

การเตือนให้เด็กได้รู้ตัวล่วงหน้าว่า ต่อไปนี่คนมิใช่เด็กเล็ก ๆ ต่อไปอีกแล้ว แต่จะเริ่มเป็นผู้ใหญ่ขึ้น

เมื่อเด็กโกนจุกแล้วบิดามารดาก็จะห้ามปรามมิให้เด็กผู้หญิงกับเด็กผู้ชายหยอกล้อเล่นกันเหมือนแต่ก่อน เด็กผู้ชายก็มักจะถูกส่งให้ไปศึกษาหาความรู้ในวัด โดยให้บวชเรียนเป็นเณร จนอายุได้ ๒๐ ปี ก็อาจจะสึกออกมาประกอบอาชีพได้ หรืออาจจะบวชเป็นพระภิกษุแล้วเรียนต่อไปก็ได้ไม่จำกัด ส่วนเด็กผู้หญิงเมื่อโกนจุกแล้ว บิดามารดาก็จะส่งสอนอบรมวิชาการบ้านการเรือนของสตรีที่นิยมกันในสมัยนั้น หรือผู้ที่ต้องการให้บุตรหลาน มีความรู้กว้างขวางขึ้น ก็มักจะนำไปฝากไว้ในวังตามตำแหน่งของเจ้านายผู้หญิงที่ตนเคารพนับถือ เพื่อถวายตัวให้ศึกษาวิชาการต่างๆ เมื่อมีความรู้ดีแล้วก็ลาออกมาประกอบอาชีพที่บ้านบิดามารดาของตนได้ หรือจะขอรับราชการอยู่ในวังต่อไปก็ได้

การไว้จุกเด็กและประเพณีการโกนจุกนั้นในอินเดียก็มีเหมือนกัน แต่มีได้กล่าวถึงเหตุที่ให้เด็กไว้ผมจุก กล่าวแต่เพียงพิธีโกนจุกว่า ในอินเดีย เรียกว่าพิธีอุปนัยนะ^๔ ซึ่งจะประกอบพิธีขึ้นเพื่อแสดงว่า เด็กเริ่มเข้าสู่ความเป็นผู้ใหญ่ และต้องทำให้เด็กนั้นเป็นพรหมจารีก่อน การทำพิธีอุปนัยนะแบ่งตามวรรณะด้วย คือเด็กในวรรณะพราหมณ์ทำพิธีเมื่ออายุ ๘ ปี เด็กในวรรณะกษัตริย์ทำพิธีเมื่ออายุ ๑๑ ปี เด็กในวรรณะเวศย์หรือแพศย์ทำพิธีเมื่ออายุ ๑๒ ปี และการประกอบพิธีของวรรณะต่างๆ ก็ทำต่างแตกต่างกันด้วย คือ

วรรณะพราหมณ์ จะประกอบพิธีในฤดูใบไม้ผลิ ระหว่างเดือนมีนาคม ถึงเดือนเมษายน

วรรณะกษัตริย์ จะประกอบพิธีในระหว่างเดือน พฤษภาคม ถึงเดือนมิถุนายน

วรรณะแพศย์ ประกอบพิธีในระหว่างเดือน กรกฎาคม ถึงเดือนสิงหาคม

ก่อนประกอบพิธี ๑ วัน จะตั้งโรงพิธีบูชาพระพิฆเนศ^๕ พระอุมา^๖ พระลักษมี^๗ พระธฤตี^๘ พระเมธา^๙ พระปชติ^{๑๐} พระศรธา^{๑๑} และพระสรส์วัตี^{๑๒} ตอนกลางคืนก็จะแต่ง

๔. สมถียร บุรवास, *ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล* (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๖) หน้า ๑๒๖-๑๒๘

๕. เทพเจ้าแห่งวิชาการ และความดี

๖. ศักติ (ชายา) ของพระอิศวร หมายถึงความมีอำนาจ

๗. เทวสตรีผู้นำมาซึ่งความเจริญทุกประการ (ชายาของพระนารายณ์)

๘. เทวสตรีแห่งความหนักแน่น

๙. เทวสตรีแห่งเขว่นปัญญา

๑๐. เทวสตรีแห่งความเจริญ

๑๑. เทวสตรีแห่งความเชื่อมั่น

๑๒. เทวสตรีแห่งความอุดมสมบูรณ์ (ชายาพระพรหม)

ท้าวเต็กและท้าวเต็กให้เหลืออง เกตุจุกและสวมเกี้ยวเงิน แต่อินเดียมีพิธีแปลกออกไปคือ เต็ก จะต้องนั่งไม่พูดกับใครตลอดคืน รุ่งเช้ามารดาจะรับประทานอาหารร่วมกับบุตรชายเป็นมือสุดท้าย เพราะประเพณีอินเดีย ห้ามมารดารับประทานอาหารร่วมกับบุตรชายที่เป็นผู้ใหญ่ เมื่อเลี้ยงอาหารแก่เต็ก ๆ เพื่อนของบุตรแล้ว บิดามารดาก็จะนำเต็กเข้าโรงพิธี มีการบูชาไฟ พราหมณ์ประกอบพิธีโกนผมเต็ก^๓ อาบน้ำชำระกาย แล้วเต็กก็จะกล่าวปวารณาตัวขอเป็นลูกศิษย์พราหมณ์นั้น เพื่อศึกษาพระเวทต่อไป นั่นคือการให้เด็กผู้ชาย ได้ศึกษาวิชาความรู้จากพราหมณ์เหมือนกับเต็กผู้ชายไทยที่บวชเณร เพื่อศึกษาความรู้จากพระ อันที่จริง จะไม่บวชก็ได้โดยการฝากตัวเป็นลูกศิษย์

เรื่องพิธีมงคลสำหรับเด็กนั้นมีปรากฏในคัมภีร์พระเวทของศาสนาพราหมณ์อยู่ ๑๐ พิธีด้วยกัน คือ

๑. สิกขาฐานะมงคล	เป็น	พิธีโกนผมไฟเพื่อไว้จุก เมื่อเด็กอายุครบ ๑ เดือน
๒. กรรณวิชชะมงคล	เป็น	พิธีเจาะหู เมื่อเด็กอายุได้ ๓ เดือน
๓. ปรีโลกมงคล	เป็น	พิธีบ่อนข้าวเด็กเป็นครั้งแรก เมื่อเด็กอายุได้ ๓-๕ เดือน
๔. นามมงคล	เป็น	พิธีตั้งชื่อเด็ก
๕. อภิกษณะมงคล	เป็น	พิธีสอนย่างเดิน เมื่อเด็กอายุราว ๖ เดือน
๖. ภาษิตทจนมงคล	เป็น	พิธีสอนพูด
๗. ทศมงคล	เป็น	พิธีสอนให้นั่งผ้า
๘. หนะหะนาคิตตมงคล	เป็น	พิธีสอนให้ว่ายน้ำ
๙. จุฬากันตะมงคล	เป็น	พิธีโกนจุก
๑๐. อลังการถรณ์มงคล	เป็น	พิธีสวมสายธำ

ตามพิธีการของพราหมณ์ดังกล่าวข้างต้นนี้ ปรากฏว่าคนไทยภาคกลางก็ประกอบพิธีคล้ายกัน แต่ที่ปฏิบัติรับมาจนเป็นประเพณีแต่โบราณก็ได้แก่ พิธีโกนผมไฟ พิธีตั้งชื่อและพิธีโกนจุก การเจาะหูก็มีแต่ไม่ปรากฏว่ามีการประกอบพิธีแต่อย่างใด พิธีสอนย่างเดินมีปรากฏทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรียกว่าพิธีเตะดิน สำหรับพิธีลงทำในประเทศไทยจะประกอบพิธีนี้เฉพาะ พระราชโอรสที่ดำรงพระยศ เจ้าฟ้า เท่านั้น แต่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ปรากฏตามหลักฐานว่าประกอบพระราชพิธีลงสรฯ เพียง ๒ ครั้ง คือ พระราชพิธีลงสรฯ สมเด็จ

๑๓. การโกนจุกนี้ พราหมณ์เรียกว่า จุฬารโฆณะมงคล จากสมพงษ์ เกียรติไกรเพชร, *ประเพณีไทยโบราณ*, (พระนคร : แพร่ฟ้าฯ ๒๕๐๕) พิมพ์ครั้งที่ ๒ หน้า ๓๐๒

เจ้าฟ้ามงกุฎฯ (รัชกาลที่ ๔) ในรัชกาลที่ ๒ และพระราชพิธีสงเสริมเสด็จเจ้าฟ้ามหาวชิรมหิศ
สยามมกุฎราชกุมารในรัชกาลที่ ๕

ส่วนพิธีโกนจุกหรือตัดจุก เป็นประเพณีที่นิยมกันอย่างแพร่หลายมาแต่โบราณ
ทั้งราษฎรสามัญจนถึงชั้นเจ้าฟ้า

เนื่องจากพิธีอันเป็นมงคลยิ่งใหญ่ที่สุดในชีวิตของเด็ก คือการประกอบพิธีโกนจุก
นี้เอง ผู้เป็นบิดามารดาจึงมักจะจัดพิธีให้ดีที่สุดเท่าที่ฐานะของตนจะทำได้ เพราะถือว่าเป็นการ
เริ่มต้นชีวิตที่จะเป็นผู้ใหญ่ให้แก่บุตรของตน^๔ พิธีการต่างๆ จึงทำกันอย่างใหญ่โตสมกับฐานะ
ของแต่ละครอบครัว ถ้าเป็นเด็กที่อยู่ในวรรณะกษัตริย์โดยเฉพาะในประเทศไทยเราจะจัดเป็น
พิธีสำคัญ และเรียกพิธีโกนจุก พระราชโอรสพระราชธิดา ว่าพระราชพิธีโสกันต์^๕ และเกศา
กันต์^๖ ตามลำดับ

๔. เป็นการรวบรวมทุนสินไห้เด็ก เรียกว่าเงินขวัญถุง รวมทั้งเป็นการประชุมญาติผู้ใหญ่เพื่อไห้เด็กรู้จักด้วย
เล่มเดิม หน้า ๒๘๘

๕. ใช้กับพิธีโกนจุกพระราชโอรส พระราชธิดา ที่ประสูติแต่พระมหากษัตริย์ และดำรงพระยศชั้นเจ้าฟ้าและพระองค์เจ้า

๖. ใช้กับพระโอรสธิดา ซึ่งประสูติแต่เจ้าจอมมารดา และดำรงพระยศพระองค์เจ้าลงมา

การแสดงวรรณะของหินทุธรรม (หินดูธรรม)*

ในหินดูธรรมได้กล่าวถึงการแสดงวรรณะของคน ซึ่งต่างไปจากที่เราเข้าใจกันใน
ปัจจุบัน และได้ปรากฏพิธีเกศานตสันการ หรือพิธีตัดมวยผม อีกด้วย และก็มีคติที่แปลไป
อันควรแก่การศึกษาพิธีหนึ่ง

การแสดงวรรณะของหินดูดีที่ว่า มนุษย์ทั้งปวงที่เกิดมานั้นมีวรรณะติดตัวมาแต่
กำเนิดแล้ว ในสมัยโบราณผู้เป็นพ่อแม่มักจะพยายามหาวิธีตรวจว่าเด็กของตนมีลักษณะตรง
กับวรรณะใด เขาจะเริ่มสังเกตมาตั้งแต่เด็กอายุ ๑-๘ ขวบ วิธีนี้ปัจจุบันกลายเป็นพิธีทาง
ศาสนาไปแล้ว เรียกว่า อันนปราศนา กล่าวคือพอเด็กอายุได้ ๖ เดือนขึ้นไปแต่ไม่ถึงขวบ ก็
จะทำพิธีบ้วนข้าวเด็กเป็นครั้งแรก ในพิธีนี้เมื่อเริ่มทำพิธีบูชาด้วยการสวดมนต์ เสร็จแล้วก็นำ
เอาของต่างๆ มาวางรวมไว้ ณ ที่แห่งหนึ่ง มีของกิน ของเล่นต่างๆ นอกจากนั้นก็ยังมีหนังสือ
ปากกา อาวุธ เครื่องใช้ในทางแพทย์ เครื่องใช้ในการทำงานฝีมือต่างๆ แล้วเสียดายโดย
ปล่อยให้เด็กอยู่ท่ามกลางของเหล่านี้ เมื่อเด็กจับสิ่งใดขึ้นมาแล้ว ผู้ใหญ่ก็มักจะถือเอานิมิตที่
เด็กจับของนั้นเป็นเครื่องพิสุจน์ถึงอนาคต คือถ้าเด็กจับหนังสือ ก็แสดงว่าเด็กนั้นมีลักษณะว่า
จะเป็นวรรณะพราหมณ์ ถ้าเด็กจับอาวุธ ก็แสดงว่าจะเป็นวรรณะกษัตริย์ ฯลฯ

ปัจจุบันพิธีนี้ทำเพียงครั้งเดียวระหว่างเด็กที่มีอายุ ๖ เดือน ถึง ๑ ปี แต่ในสมัย
โบราณจะทำพิธีทุกปี จนเด็กอายุ ๘ ปี เพื่อเป็นการย้ำการพิสุจน์เรื่องวรรณะให้แน่นอนลงไป
ส่วนพิธีเกศานตสันการ มีกล่าวไว้ในหลักธรรมแห่งอาศรม อันเป็นสถาบันหนึ่งของหินดูกรรม
โดยแบ่งชีวิตมนุษย์ออกเป็น ๔ ภาค ถือว่ามนุษย์มีชีวิตเฉลี่ยได้ ๑๐๐ ปี แล้วแบ่งออกเป็น
ภาคละ ๒๕ ปี คือ

๑. ศรีโลกนาถ ป้าว่า หินทุธรรม ใน อารยธรรมอินเดีย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, (พระนคร :
การศาสนา, ๒๕๐๔) หน้า ๗๑-๗๖

๑. พรหมจรรยาศรม	หมายถึง	เวลาแห่งการศึกษา
๒. กฤหัสถ์ศรม	หมายถึง	เวลาเมื่อครอบครัว
๓. วานปรตศรม	หมายถึง	เวลาทำงานเพื่อสังคมและประเทศชาติ
๔. สันยตศรม	หมายถึง	เวลาทำการเพื่อมนุษยชาติทั้งปวง

พิธีทานตสันสการ มีอยู่ใน พรหมจรรยาศรม เมื่อจะละการศึกษาไปเมื่อครอบครัว ซึ่งอยู่ในช่วงเวลา ๒๕ ปีแรก อันเป็นช่วงที่มนุษย์มีหน้าที่รับแต่การศึกษาไปตามวรรณะของตน ผู้เข้ามาอยู่ในอาศรมนี้ เรียกว่า พรหมจารี^๒ ซึ่งจะศึกษาอยู่จนมีอายุครบ ๒๕ ปีเศษ หรือ ใกล้เคียง เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วก็ขออนุญาตอาจารย์ทำพิธีเททานตสันสการ คือตัดผมที่ไว้ยาว ออกให้หมด แล้วถวายสิ่งของแก่อาจารย์ เรียกว่า คุรุทักษิณา เป็นอันเสร็จพิธี แล้วก็ กราบลาอาจารย์กลับบ้านได้

นี่เป็นความรู้เรื่องวรรณะ และพิธีเททานันต์ที่แปลกออกไปจากที่เราเข้าใจกันมาแต่ก่อน

-
๒. พรหมจารีมีข้อปฏิบัติที่เคร่งครัด ๓ ข้อใหญ่ ๆ คือ
๑. เชื้อหิ้งคำสั่งสอนของครูบาอาจารย์ทุกประการ และต้องถือว่าตนเองคือทาสของครู
 ๒. ออกไปรับภิกษา (เหมือนบิณฑบาตร) และสิ่งของต่าง ๆ ที่ได้รับมาต้องนำถวายอาจารย์เสียก่อน เมื่ออาจารย์ขออนุญาตแล้วจึงจะรับประทานได้
 ๓. ตงวนและรักษาน้ำกามอันเป็นสาระสำคัญของร่างกายไว้

การประกอบพิธีโกนจุกหรือตัดจุก

ประเพณีการโกนจุกหรือตัดจุกเดิมเรียกว่า การลงท่าโกนจุก เป็นประเพณีดั้งเดิมของไทยเราประเพณีหนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็นพิธีที่ทำเพื่อความสวัสดิมงคลให้เด็ก ก่อนที่จะเริ่มชีวิตผู้ใหญ่* และถือว่าเป็นการแยกเพศให้รู้หน้าที่ของตัวแต่ละฝ่าย ซึ่งถือว่าสำคัญเท่ากัน คือหญิงเป็นผู้สร้าง และชายเป็นผู้ปกป้องรักษา หลังจากที่ได้ทำพิธีรับขวัญ เมื่อตอนเกิดใหม่ๆ ครึ่งหนึ่งแล้ว เป็นการประชุมญาติผู้ใหญ่ให้มาร่วมอวยพร และรวบรวมทรัพย์สินเป็นทุนให้เด็ก เรียกว่า ขวัญถุง โดยถือว่าเป็นมงคลฤกษ์ที่จะมั่งคั่งต่อไป พิธีนี้ในประเทศไทยมักจะทำกันระหว่างเดือนนี้ ถึงเดือน ๔ มีโหรกำหนดฤกษ์ให้ แต่เพื่อป้องกันและหลีกเลี่ยงวันอุบาทว์และวันโลกาวินาศ^๑ จึงมักทำกันในคราวเดียวกับพระราชพิธีตรียัมปวาย ถ้าไม่ประกอบพิธีที่บ้าน บิณฑบาตจะพาเด็กไปประกอบพิธีที่โบสถ์พราหมณ์ ในวันแรม ๕ ค่ำ เดือนนี้ ซึ่งที่โบสถ์พราหมณ์มีการสมโภชเทวรูปและทำบุญตามคติประเพณีทางพระพุทธศาสนาถึงมีหลักฐานอยู่ในพระราชนิพนธ์^๒ ว่า

“อนึ่ง ในพระราชพิธีตรียัมปวายนี้ พราหมณ์ได้มีการสมโภชเทวรูป และทำบุญตามทางพุทธศาสนาด้วย คือวันแรม ๕ ค่ำ เดือน ๒ เวลาบ่ายมีสวดมนต์ที่เทวสถาน

๑. ความเห็นของหม่อมเจ้าหญิง พุทธิสมัช คีตกุล

๒. ถ้าเกิดมีการกำหนดฤกษ์ผิดพลาดขึ้น ในสมัยโบราณเขมรวิธแก้ให้เป็นมงคลได้ คือ ท่านให้คนนำที่สะอาดในเวลาที่เป็นมงคลขังปิดไว้ แล้วหาดอกไม้หอม ๘ อย่างมาใส่โลบปิดไว้ แล้วกำหนดหาเวลาที่ ลักษณ จันทรพระเคราะห์เป็นกาลชตาดี ในวันหนึ่งใดเวลานั้นแล้ว เปิดนาตงกลางแจ้ง เอาดอกไม้ ๘ อย่างใส่อบลงแล้วจุดรูปเทียนบูชา ๘ เล่ม ๘ ดอก รอไว้จนเกือบสิ้นเวลาลักษณหด แล้วเปิดไว้ อนึ่งให้เขียนดวงกาลชตาทดบนลงในกระดาษขนวนแล้ววางลงในน้ำให้ทันเวลาดีก่อน แต่บดคนนควย แล้วหาฤกษ์ดอกเวลาหนึ่ง ถึงเวลานั้น ให้เขียนดวงชตา เวลาดีวางลงในน้ำนอก แล้วเอาารตควคณฑาทากรฤกษ์ไม้ค้อนโทษนั้น ท่านว่ากลับเป็นดีไป ตำราเรียกว่า กลัษตา [จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระ, พระราชหัตถเลขา เล่มที่ ๑ (พระนคร : ศึกษาภณเจ้าฟ้าดิษฐ์, ๒๕๐๖) หน้า ๑๕๐-๑๕๑]

๓. จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, พระราชพิธี ๑๒ เดือน (พระนคร : แพร่พิทยา ๒๕๐๔) หน้า

๑๑ รูป รุ่งขึ้นวันแรม ๖ ค่ำ เวลาเช้าเสด็จพระ มีราชฎวรพายุครุฑหลานมาโกนจุกที่เทวสถาน มีจำนวนคนโกนจุกตั้งแต่ ๑๕๐ คนเศษขึ้นไปจนถึง ๓๕๐ คน พระราชครูพิธีได้แจกเงินคนละ เฟื้องทั่วกัน”

สำหรับผู้ที่สามารถประกอบพิธีที่บ้านได้ก็จะทำพิธีที่บ้าน ในวันสุกคิบคือวัน ก่อนวันงาน ๑ วัน ตอนเย็นนิมนต์พระมาสวดมนต์ที่บ้าน ๕ หรือ ๗ รูป ตอนกลางคืนมีการ เลี้ยงฉลอง รุ่งขึ้นเป็นวันทำพิธี ก็จะเชิญพราหมณ์มาประกอบพิธี

โดยทั่วไปมักทำพิธีโกนจุกเด็กในวันแรม ๖ ค่ำ เดือนนี้ มักจัดพิธี ๒ วัน วัน แรกมีเบญจาสำหรับรดน้ำเด็กเมื่อโกนจุกแล้ว แต่วันนั้นใช้เป็นที่บูชาบัตรพลี ในวันแรกนี้ บิคารมารคาแต่งตัวเด็กตามแบบโบราณ โดยนำเด็กไปแต่งตัวอีกบ้านหนึ่ง เพื่อแห่มาฟังพระ เจริญพระพุทธมนต์ เมื่อใกล้เวลาที่พระสงฆ์จะเจริญพระพุทธมนต์ พราหมณ์จะทำพิธีนำเด็ก โดยถือขันข้าวตอกดอกไม้กับกระบองเพชร แล้วส่งกระบองเพชร ให้เด็กถือเพื่อจะแห่ พราหมณ์เดินไปรอบข้าวตอกดอกไม้หน้าหน้า มีพราหมณ์อีก ๒ ท่านอยู่ถัดลงมา ท่านหนึ่งเป่าสังข์ ท่านหนึ่งแกว่งไม้บัณเฑาะว์ นำหน้าเด็กมายังที่ทำพิธี เมื่อเด็กนั่งแล้ว พราหมณ์จะโยงสายสิญจน์ มาพาดที่ตัวเด็ก ตรงที่เด็กนั่งมีพรมปู มีหมอนสำหรับวางมือขณะประนมมือฟังพระเจริญ พระพุทธมนต์

๔. สมพงษ์ เกียรียงไกรเพชร, *ประเพณีไทยโบราณ*. (พระนคร ; แพร่พิทยา ๒๕๑๕) หน้า ๓๐๖-๓๐๗

๕. กระบองเพชร : ทำด้วยใบลาน พับและสานยอดเป็นรูปคล้ายหูนก ถือว่ากระบองเพชรเป็นอาวุธของท้าว เวตสุวณ กษัตริย์อินทราชจากภูคคี หรือจากสิ่งอื่น ๆ ได้ เคมีนั้นท้าวเวตสุวณถือกระบองที่ทำ ด้วยต้นตาล กษัตริย์อินทราชการเกิดขวยรอบต้นตาลใหม่โดยทำเป็นกระบองแบบมีเกลียวแทนเวลา เห็นรูป ท้าวเวตสุวณ จึงมักจะเห็นว่าถือกระบองเกลียว - จากหม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล

๖. ถ้าเป็นการเจริญพระพุทธมนต์ในพระราชพิธีโสกันต์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรด ให้พระราชอาคัน พระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์สวดคถาเพิ่มอีก ๔ คถา คือ

นโม อรหโต สัมมา	สัมพุทธัสสะ มहेทธิโน
นโม อุตตรมะธัมมัสสะ	สวากขาตัสสะ เตเนชระ
นโม มหาสังฆัสสะ	วิสุทเธตตะทฎฐิโน
นโม โอมาศยารทัสสะ	ระตะนัตตะยัสสะ สาสกัจ
นโม โอมภาตัสสะ	ตัสสะ วัตถตตะยัสสะ ปิ
นโม การปป์ภาเวนะ	วิกัจฉินต อปัททเววา
นโม การานภาเวนะ	สุวคคิ โหตุ สัพพะทา
นโม การัสสะ เตเชนะ	วิธัมहि โหมิ เตชะวา

กถาทั้ง ๔ กถาน ให้สวด ๑ จบ และมีให้สวดในพระราชพิธีโสกันต์อย่างเดียว โปรดให้สวดในพระราชพิธี ตรีษสวาท และการมงคลพิเศษต่าง ๆ ด้วย ทรงรับสั่งว่า เป็นคถาสำหรับขับควีนให้กล้า

- จาก จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, *พระราชหัตถเลขา* เล่มที่ ๑ (พระนคร : ศึกษาภัณฑ์-พาณิชย์, ๒๕๑๖) หน้า ๕๐

เมื่อรับศีลแล้ว พระเริ่มเจริญพระพุทธมนต์ ไห้รอกกมาบูชาบัตรพลีที่เบญจา^๑
เมื่อเจริญพระพุทธมนต์เสร็จแล้ว พราหมณ์จะนำเด็กมาส่งที่เดิม ปี่พาทย์บรรเลงทั้งขาไปและ
ขากลับ

วันรุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง ตอนเช้าประกอบพิธีทางศาสนา เด็กที่จะโกนจุกจะต้องเปลี่ยน
เครื่องแต่งตัวใหม่เป็นนุ่งขาวห่มขาว มานั่งฟังพระสวด เพื่อรับศีลและฟังธรรม เมื่อถึงตอน
ที่พระสงฆ์เริ่มสวดชัยมงคลคาถา พราหมณ์ก็ตอกผมจุก แบ่งออกเป็น ๓ ปอย ปลายผมแต่ละ
ปอยจะมัดและผูกปอยผมแต่ละปอยด้วยใบมะตูมที่แช่น้ำมนต์ที่ทำพิธีไว้แล้ว แล้วชอกผมแต่ละ
ปอยด้วยแหวนนพเก้า แต่บางที่ใช้แหวนพิรอดก็ติดด้วยแหวนแพรก^๒ รวม ๓ วง อันหมายถึง
พุทธมงคล ธรรมมงคล และสงฆมงคล พอได้ฤกษ์ตามที่คำนวณไว้ พราหมณ์ก็ถ่มน้ำมนต์
และเป่าสังข์ พระสงฆ์สวดมงคลคาถา ถึงบทลงท้าย พราหมณ์ก็เริ่มตักจุกปอยแรกด้วยกรรไกร
แล้วเอา มีดเงิน มีดทอง มีดนาถโกนอีกเล่มละ ๓ ที่ พอเป็นพิธีเท่านั้น ถือเป็นมงคลฤกษ์
ต่อจากนั้นบิถามารตาก็ตัดปอยต่อไป เสร็จแล้วพราหมณ์ก็ใช้สังข์ตักน้ำพระพุทธมนต์ศักดิ์สิทธิ์
รดศีรษะเด็ก เมื่อเปียกชุ่มก็ให้คนโกนผมจนเกลี้ยงทั้งศีรษะ เรียบร้อยแล้วพราหมณ์ก็ให้เด็ก
เปลี่ยนเครื่องนุ่งห่มใหม่ แต่เป็นชุดขาวตามเดิม แล้วพาขึ้นไปรดน้ำบนเบญจา ไห้หรือ
พราหมณ์จะบอกให้หันหน้าไปทางทิศที่เป็นมงคลในวันนั้น แล้วญาติพี่น้องก็จะทยอยเข้ามารดน้ำ
อวยพรให้เด็ก บิถามารตารดน้ำที่หลัง แล้วถึงพราหมณ์รดน้ำสังข์อวยพร เสร็จแล้วทักใบ
มะตูม^๓ ที่หุขวา แล้วสวมมงกlyn^๔ ให้ เมื่อรดน้ำเสร็จ บิถามารตานำเด็กไปเปลี่ยนเครื่อง
แต่งตัวออกมาให้ทันเวลาพระฉัน เมื่อพระฉันเสร็จแล้ว ให้เด็กถวายเครื่องไทยธรรมแก่พระ-
สงฆ์ เมื่อพระว่า ยตา ๖ ให้เด็กกรวดน้ำ เมื่อจบ ยตา ๖ ต้องให้จบกรวดน้ำพอดี พอพระ
ฉัน สัพพี ๖ ก็ให้เด็กประนมมือ เมื่อพระกลับแล้วก็เป็นอันเสร็จพิธีโกนจุกแต่เพียงเท่านี้

๑. เบญจา : เป็นโต๊ะสี่เหลี่ยมจัตุรัส สูงประมาณสองกubit มีเสาสี่เสา หลังคาตั้งมีระฆาครอบ ริมขอบด้วย
กระดาดทอง บนเพดานคาดด้วยผ้าขาว เสาหูกม่านลูกไม้โปร่ง ทำเป็นม่านไข คานมุมเพดาน
กับตรงกลาง แฉวนด้วยพวงมาลัย

๒. สมบัติ พลายน้อย พุกฤษณียาย, (พระนคร : แพรวทิพยา, ๒๕๑๕) หน้า ๘

๓. ใบมะตูม : มีความเชื่อทางไสยศาสตร์ว่า หมายถึงศรี อวรุขของพระนารายณ์

๔. มงกlyn : โดยทั่วไปใช้ใบตาลมาดเป็นวงให้พอดีกับศีรษะ แล้วเอาผ้าขาวพันให้รอบใบตาลหรือ ใบลาน
นั้น แล้วเอาด้ายดิบที่ยังไม่ได้จับเป็นสายสีจอนมาวางให้รอบหนาพอสมควร แล้วเอาด้นเงินด้น
ทองมาดักเป็นคานนมเขี่ยกับเขี่ยคิดให้รอบ ตรงกลางดักเป็นดอกแปดกลีบคิด ส่วนข้างบน
นั้นดักเป็นดอกแปดกลีบ บั๊กลวดดอกไม้ไหว

ต้นฉบับไม่มีหน้านี้

ต้นฉบับไม่มีหน้านี้

การบูชาบัตร^๒

การบูชาบัตรหมายถึงการบูชาเทวดา โดยตั้งเบญจจากตผ้าขาวไว้กลางแจ้ง ๑ ที่เบญจานั้น ชั้นที่ ๑ วางบัตรพระเกตุ ชั้นที่ ๒ วางบัตรพระภูมิ และบัตรเจ้ากรุงพาลีภายในบัตรแต่ละบัตร จะบรรจุกระทงเล็กๆ ขนาดถ้วยตะไล ใส่เครื่องบัตรพลีในกระทง ถ้าบัตรพระเกตุบรรจุกระทง ๑๗ กระทง บัตรพระภูมิบรรจุกระทง ๓ กระทงบัตรเจ้ากรุงพาลี บรรจุกระทง ๔ กระทง ตามขอบบัตรปักธงสี่เท่าจำนวนกระทง ยอดบัตรปักด้วยเทวรูปพระเกตุขึ้นาก รูปเทียนอย่างละ ๒๔ เล่ม เทียนควรเป็นเทียนขผึ้งแท้นัก ๑ สติง เมื่อวางสายสิญจน์ก็ให้วางมาที่เบญจาค้วย

เวลาบูชาบัตร ทำในตอนเย็นวันแรกของงาน เมื่อพระให้ศีลจบแล้ว อาราธนาพระปริตร เสร็จแล้วโหรหรือพราหมณ์ออกไปบูชาบัตรข้างนอกพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ไปจนจบ

พิธีทำขวัญและเวียนเทียนสมโภช

พิธีทำในตอนเสร็จพิธีโกนจุกแล้ว มักจะทำในเวลาบ่าย ซึ่งการทำขวัญและเวียนเทียนสมโภชนั้น จำเป็นต้องเตรียมของต่างๆ ดังนี้

๑. บายศรีตั้ง จะเป็น ๓ ชั้นหรือ ๕ ชั้นก็ได้ มีไม้ขนาน ๓ อัน
๒. ยอดทอง ๓ ยอด
๓. ผ้าห่มบายศรี ๑ ผืน
๔. โต้ะขนาดโต้ะมุก ๑ ตัว สำหรับตั้งบายศรี และเครื่องกระยาบวค
๕. ชั้นใส่ข้าวสารพอดีปากชั้น ๑ ชั้น สำหรับปักแวนเวียนเทียน
๖. แวนเวียนเทียน ๓ แวน

๒. อรุณินทร์ วิริยะบุรณะ ประเพณีไทยฉบับพระมหาราชครู, (พระนคร: ประจักษ์การพิมพ์, ๒๕๐๖) หน้า ๒๒-๒๓

๑. กระบะบัตร : ใช้กานกล้วยต้มน้หูกยอรวมกันเข้า แล้วเอากากกล้วย ผ่าตามยาวใหญ่ประมาณ ๑ นิ้ว หักมุมทำเป็นกระบะสี่เหลี่ยมจัตุรัสลดหลั่นกันตามชั้นทั้ง ๕ ชั้น ชั้นละประมาณ ๑ นิ้ว ชั้นล่างกว้าง ๕ นิ้ว เมื่อทำเป็นกระบะเรียบร้อยแล้ว นำมาสวมเข้ากับกานกล้วย ชั้นล่างสูงจากพื้นประมาณ ๔ นิ้ว ส่วนชั้นค่อๆ ไปข้างกันประมาณ ๑ นิ้ว แล้วเอาไม้กลัด กลัดตามมุมทั้ง ๔ ด้าน เอาไม้คอก (ไม้ใส่ชั้นยาวบางๆ) เสียบตามชั้นเพื่อให้อ่างกระทงได้ แบบนี้เป็นกระบะบัตรพระเกตุ ถ้ากระบะบัตรพระภูมิ เป็นรูปสามเหลี่ยม และกระบะบัตรพระเจ้ากรุงพาลีทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส

๗. ใบพลู ๗ ใบ
๘. เทียนกิดแว่น ๔ เล่ม
๙. เทียนชัย ๑ เล่ม
๑๐. เทียนชนวน ๑ เล่ม
๑๑. โดปรีก ใส่ กระแจะ ๑ ที

พราหมณ์เริ่มประกอบพิธีทำขวัญเสร็จแล้ว ญาติพี่น้อง และแขกที่เชิญมานั่งล้อมวงเข้าทำพิธีเวียนเทียนสมโภช บิถัมมารคานั่งทางขวามือของพราหมณ์เวียนเทียนจากด้านซ้ายไปขวา เมื่อครบ ๓ รอบ พราหมณ์เปลื้องผ้าคลุมบายศรีออกห่อขวัญ^๔ ส่งให้เด็กถือเป็นมงคล ผ่านต้องเอาไปไว้ในที่นอนเด็กสามวัน เมื่อเวียนเทียนครบ ๕ รอบ พราหมณ์ทำพิธีดับเทียนโดยใช้ใบพลูดับ โบกควันไปที่ตัวเด็ก เอามะพร้าวอ่อนมาตักขวัญที่บายศรีบ่อนให้เด็กรับประทาน ๓ ซ้อน ใช้สายสิญจน์กวาดปักเคราะห์รังควานให้เด็ก เพื่อให้เด็กหมดเคราะห์หมดโศกมีอายุมั่นขวัญเย็น เก็บโตขึ้นให้บริบูรณ์ด้วยทรัพย์สินเงินทองข้าทาสบริวารเป็นเสร็จพิธี

บททำขวัญ

การทำขวัญ และเวียนเทียนสมโภชนั้น พราหมณ์จะเป็นผู้กล่อมขวัญเริ่มต้นด้วย บทชุมนุมเทวดา เพื่ออัญเชิญเทวดาท้องปวงมาร่วมชุมนุมและประสทาพรให้แก่เด็กแล้วจึงถึงบททำขวัญลูก ซึ่งกล่าวถึงความรักและบุญคุณของบิถัมมารดา ที่มีต่อคนตั้งแต่ต้นเริ่มปฏิสนธิในครรภ์จนคลอด และเก็บโตขึ้น ว่ามารดาเฝ้าทะนุถนอมเลี้ยงมาจนโต เมื่อมีอายุครบได้กำหนดโกนจุก ก็จัดทำพิธีให้ ผู้ทำขวัญคือพราหมณ์จะอวยพรให้เด็กมีความสุขความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป

บทชุมนุมเทวดา^๕

สัคเค กามจรูเป คิริติชะระกะฐเฏ จันตะติกเข วิมานะ ทีเป วัฏฐเฐ จะ กามะ
 ทรุวะนะกะหะเนเณ เถหะวัตถุมหิ เขตเต ภูมมา จายันตุเทวา ชลลลวิสเม ยักกะกันธัพพนาคา
 ติฏฐันตา สันติเก อัยมภันตา ธัมมัสสวนกาโต อัยมภันตา

๔. หมายถึง ยอดของที่คลุมบายศรีไว้ได้ผ้า

๕. อรุณันท์ วิริยะบูรณะ, ประเทศไทยฉบับพระมหาราชครู, (พระนคร : ประจักษ์การพิมพ์, ๒๕๐๖) หน้า ๕๕-๖๐

สารุ สักเค ข้าพเจ้าขออัญเชิญฝูงเทพยดา ที่สิงสถิตอยู่ในนภามาพจรสวรรค์
กามา อยู่ในรูปภพ คือ โสฬสมหาพรหม คิริติชะระตะเถ อีกทั้งเทพเจ้า ที่สิงสถิตอยู่ในภุฉา
ห้วยเหว และภูเขายอดคีรี จันตลิกเซ วิมานเ อยู่ใ้อากาศ วิมานมาศ มณฑลเกียรติทอง ที่เป
รัฐเร จะ กามา สิงสถิตอยู่ในเกาะแก้วเมืองหลวง และพระนครใหญ่น้อย ตรุวะนะคะหะเน
เคหะวัตถุมหิ เขตเต สิงสถิตอยู่ในเคหสถานบ้านน้อย และเมืองใหญ่ทั่วทุกชนบท ภูมา ซึ่ง
สถิตปรากฏอยู่ในโรงศาล พระภูมิเจ้าที่ จายันตุ เทวา ข้าพเจ้าขออัญเชิญให้เร่งรีบเข้ามาใน
เวลาวันนี้ให้พร้อมกัน ชะละละวิสะเม อีกทั้งเทพยดาเจ้าสิงสถิตอยู่ในห้วยหนองคลองบึงบาง
แม่น้ำใหญ่ ไพรพฤกษาทุกห้วยมณฑลศาลาลัย ที่เสมอกันก็มิได้เสมอกันก็ มิใช่กันธัพพะ
นาคาใช้แต่เท่านั้นเมื่อไรมี อีกทั้งยักษ์ คณธรรพ์ ทรุท และนาค ติฏฐันตา อีกทั้งเทพเจ้า
ซึ่งสิงสถิตอยู่ในสถานใด ๆ สันติเก ยัง มุนีวะระวะจะนัง ข้าพเจ้าขออัญเชิญให้เข้ามายัง สำนัก
ปราษณีย์ อาจาเตงธรรม สาระโว เม สุนันตุก่อน สัปบุรุษพุทธบริษัททั้งหลาย ธัมมัสสะ
วะนะกาโล ถึงเวลาฤกษ์งามยามดี สุนันตุ ข้าพเจ้าขออัญเชิญให้เข้ามาสดับรับฟังพระสัทธรรม
พร้อมกัน อัยมกัณฑา คู่ก่อนท่านผู้ประเสริฐยอดยิ่งกว่ามนุษย์และเทวา ข้าพเจ้าขออัญเชิญ
ให้เข้ามาแล้วประชุมให้พร้อมกัน ในสถานมณฑลที่นี้เถิด

นโม อันว่ามัสการ ปฤษฏางค์อัญชลิขันธ์เหนือเศียรศรีโรตม์ด้วยจิตข้าพเจ้านี้
เปรมปรีดิ์ปราโมทย์มโนสาร จ้างแห่งบรมกษัตริย์ชาติตยวงศ์อันเรืองเดช ทั้งทั่วไทเทเวศร์
ทั่วทุกสถาน สักเค เทพเจ้าที่อยู่ชั้นนภามาพจรสวรรค์ กามา อยู่ในนภามาพจนันต์จังหวัดวง จะ
รูป เทพเจ้าดำรงอยู่ในรูปภพ อรูปภพ คิริติชะระตะเถ เทพเจ้าอยู่ในมหรรรณพสิงขร เขต
ยุกันธธา จันตลิกเซ เทพเจ้าอันแน่นเนาในท้องนอในอากาศ วิมานมาศรัตนมณฑลเกียรติที่เป็น
เทพเจ้าอยู่ในเกาะเกียนน้อยและใหญ่ รัฐเร เทพเจ้าที่อาศัยอยู่ในเรือนหลวง จะ กามา เทพเจ้า
ทั้งปวงที่อยู่ในบ้านน้อยและเมืองใหญ่ ตรุวะนะคะหะเน เทพเจ้าอยู่ในหมู่ไม้ไพรพฤกษาศาล
วัตถุมหิ เขตเต เทพเจ้าที่อยู่บ้านเรือนและไร่นา ภูมา เทพเจ้าที่อยู่ในที่พื้นภูมิประเทศ
จายันตุเทวา ข้าขออัญเชิญจากสโมสรและประชุม ชะละละวิสะเม เทพเจ้าที่อยู่ลุ่มน้ำ บน
บกที่มีเสมอกัน ยักชะกันธัพพนาคา ทั้งยักษ์และคณธรรพ์ นาคราชผู้เป็นใหญ่ ติฏฐันตา
สันติเกยัง เทพเจ้าที่อยู่ในเกาะแก่งแห่งตำบล มุนีวะระวะจะนัง ข้าขออัญเชิญพระฤกษ์ทุกแห่งหน
ผู้ศักดิ์สิทธิ์ฤทธิรณด้วยเดชา สาระโว เม สุนันตุ ข้าอัญเชิญเทพยดาผู้เรืองเดช ซึ่งสิงสถิตอยู่
ในอมรวิมานมาศเมืองฟ้า ธัมมัสสะวะนะกาโล อัยมกัณฑา ธัมมัสสะวะนะกาโล อัยมกัณฑา

5390
246
6. 2

ธัมมัสสะวะณะกาโล อัยมภันตา ข้าพเจ้าขออัญเชิญท้าวเทเวศร์ สันขอบเขตจักรวาล จงมา
สถโมสรประสาทพรในเวลาวันนี้ ขอถวายชัยให้สวัสดิ์ แก่ท่านเจ้าภาพผู้เรื่องศรีฯ

ให้ร้องขึ้น ๓ ที แล้วลั่นฆ้อง อวยชัย

บททำขวัญจุก^๖

อกาสะ ข้าพเจ้าขอน้อมเศียรเกล้าลงถวายกาย วชิรมโนกรรม เคารพคุณพระศรี
รัตนตรัยทั้งสามอันประเสริฐ อนึ่ง ข้าขอนบพระคุณพระศรีรัตนตรัยทั้งสามอันประเสริฐ อนึ่ง
ข้าขอนบคุณท่านผู้สั่งสอน คือ พระอุปฌาย์ และอาจารย์ อนึ่ง ข้าขอถวายนมัสการเทพ
พรหมมินทร์ อินทร์ อิศวร และนารายณ์ และเทพยดาเจ้าทั้งหลาย ประจำจักรวาล ข้าพเจ้า
จะขอแสดงมงคลพิธีทำขวัญจุก ขอจงให้นิราศภัยปราศจากทุกข์ ทุกประการ จงสวัสดิ์แก่ท่าน
เจ้าของงาน และตัวเจ้าผู้ปลงจุกออกจากเกล้าในวันนี้

ศรี ศรีสวัสดิ์ บวรพิพัฒน์อันประเสริฐ วาระนี้เป็นที่ล้าเลิศกุวารท่านจึงทำโกนจุก
มงคลการแห่งกุมาร (กุมารี่) อันเจริญด้วยตามโกลกโชคพิชัยมงคล จึงพาผู้รู้มาอวยชัยและ
ประสาทพร และสั่งสอนพ่อแลแม่จูงทั้งโตศสวนการ ตามโอวาทสุนทรสารสุภามิต ส่วน
ฆราวาส โดยโบราณราชประเพณี จงตั้งยกกตัญญูกตเวทีไว้เหนือเกล้า อันว่าคุณของบิดุเรศ
แลมารดา ยิ่งกว่าดินฟ้าแลสาครอันลึกล้น เติมสัตว์จะมาปฏิสนธิในครรภ์ก็พักสังวาสมาตุคัพ-
ไพทร ยุติตั้งขึ้นเป็นก้อนชั้นมังสาแล้วแตกเนื้อ บัญจสาขานั่นในนั้น พระมารดาว่าตั้งครรภ์
ขึ้นอ่อนๆ สู้อุปถัมภ์อุทรมิให้กระทบกระทั่ง จะยืนเดินนอนนั้นก็คอยประคับประคอง ครั้นว่า
จะรับประทานอาหารนั้นก็มิให้เผ็ดร้อน กลัวว่าทารกในอุทรจะเวทนา สู้ถนอมคัพภามิได้
ประมาท จนถ่วงกำหนดกตมาสได้สิบเดือน ทารกนั้นก็คลาดเคลื่อนออกจากครรภ์คู่มืองักพักร์
ผิวพรรณพร้อมลักขณา แมื่ก็ยิ่งแสนแสนหาในทารก ถนอมแนบแอบอกกให้นอน ให้รับ
ประทานดั้นปโยธร และน้ำข้าว สู้ลำบากทรากรว่าปล้ำปลุกสุตที่แสนแสนหารักในบุตรบุตรา
อุมใส่เปลห่อระง้าให้นอนนาน คุณแม่เจ้าเฝ้าบริบาลไม่เบื่อหน่าย ครั้นลูกหญิงชายตื่นนิทรา
ประคองแอบแนบอุรามิให้เจ้าร้องครางอุมจากอุม่าสู่อย่างน้ำทุกวัน ทุกคืนเข้าค้ำไม้ชาคสาย
ขมันแบ่งแต่งละลายชโลมทาให้ผ่องผิวสุนทรวาเจริญวัย หากฤกษ์โกนผมไฟต้องตามวัน กรบ

๖. เดิมเดียวกัน, หน้า ๖๑-๖๑

2 2 ส.ค. 2519

สามเดือนให้โกนกันไว้กระหม่อม แต่กุมารเยาว์ยอมจนเติบโตแล้วเกล้ารั้งจัดให้ไปไว้จุจอม
กระหม่อมมุ่นให้ละม่อมเป็นมณฑล บัดป็นขึ้นทองสุกสิ่งยาราชาชาติประทับพลอย ถ้าเห็น
ผมบางทางจะน้อยไม่สมหน้า ขอเอาผมลูกผู้ดีมีหน้าตามคำขอร้อง ให้สมงามตามทำนอง
รับคางหน้า ครั้นเจริญวัยวัฒนาตามกำหนด เป็นบุตรีมียศโกนสืบเอ็ด แม่บุตราชั้นษาเสร็จ
ครบสิบสาม โกนสืบหักก็ไม่ห้ามด้วยเป็นชาย ครั้นท่านกำหนดกฎหมายไม่คลาศเคลื่อน ครบ
คติปีเดือนตามโบราณ จึงไปหาโหราพฤตจารย์ในฤกษ์มาบิเดือนวันขึ้นษาให้ตงกัน ตาม
โฉลกโชกชั้นโหราศาสตร์ จึงบอกบรรดาญาติทั้งสองฝ่ายคุณปู่ ย่า ตา ยาย และป้า น้า ทั้ง
คุณลุงและคุณอาสิ้นทั้งหมค บอกกำหนดวันคืนตามสำคัญไว้ให้มั่นคง อาราธนาพระภิกษุ
สงฆ์มาสวดพระพุทธมนต์ ในวันพิชัยมงคลพิธีการ ทั้งพร้อมพฤตจารย์และโหรา ทั้งพงศ์
พันธ์ตามบรรดาผู้เฒ่าช่วยเจริญจุออกจากเกล้าในวันนั้น ฯ

ให้ให้ร้องขึ้น ๓ ที แล้วสิ้นฆ้องอวยชัย

ที่นี้ ข้าพเจ้าจะอวยพรสี่ประการ ของสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ประทานไว้
คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ไชว์ แสนประเสริฐ เป็นสิ่งวิเศษวิสุทธิตเลิศล้วนสวัสดิภาพ ไม่มาก
ยิ่งกว่าสงไชย วรรณะนั้นสี่สิบบริสุทธ มีผิวพัศตร์ผ่องก้องเพ็ญจันทร์ หนึ่ง สุขะนั้น ขอให้
มีความสุข ปราศจากภัยไกลทุกข์ทุกอริยาบถ หนึ่ง พละนั้น มีกำหนดตั้งบทไว้สองประการ
กำลังปรีชาญาณในเชิงปราชญ์ กำลังกายนั้นแข็งแรงคล้ายราชไกรสรอาจปราบราญรอนไพร่ได้
สิ้นหมค กำหนดในพุทธพร บัดนี้ข้าพเจ้าจะส่งสอน เป็นคำโบราณตามโหวหารคติโลก ทั้ง
พ่อแม่อย่ามีโศกสิ้นภัยทุกข์ ให้ผิวงามมีความสุขสืบสุริยวงค์ ส่วยข้าวส่งมาแต่เหนือ ส่วยเกลือ
ส่งมาแต่ใต้ ความทุกข์อย่ารู้ไกลความไช้อย่ารู้มี ให้เป็นมหาเศรษฐี มีมหันตวิญญาณก
ทรพัยนั้นคับคั่ง อวิญญาณกทรพัยนั้นเหลือสิ้น จะบวชก็ให้ทนจนเป็นสังฆราชา สึกออกมา
ให้เป็นพระยายอคมมนตรี จะมีคู่ก็ให้มีที่สตรีแท้ จะสอนแม่ผู้หญิงให้ปรากฏยศยิ่งกว่าเผ่าพงศ์
ได้สามีก็ให้ตรงต่อภรรยา ให้มีทรัพย์เงินตราข้าหญิงชาย มีข้าวเหลือเกลือหลายเลิศบุกล
จะค้าขายทำนาไร่ ก็ให้ได้ผลทุกคราวครั้ง ภาวศุ สัพพมังคะลิ่ง ฯลฯ ภาวันตุ เตฯ

ให้สิ้นฆ้องขึ้น ๓ ที แล้วให้ร้องอวยชัย.

การโกนจุกที่ปรากฏในศาสนา

ทั้งทางศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์มีเรื่องการโกนจุกเข้ามาเกี่ยวข้องบ้างไม่มากนัก และปรากฏแต่เพียงชื่อว่ามีอยู่ในประเพณีชีวิตของทางอินเดียมาแต่โบราณแล้ว แต่มิได้กล่าวถึงพิธีกรรมแต่อย่างใด

อย่างในศาสนาพุทธ มีความปรากฏในชาดก ว่า วนะวาสิตัสกุมาร* บุตรแห่งตระกูลผู้บุฎฐากพระสารีบุตร เกิดมาได้ ๗ วัน หรือ ๑ เดือน ก็ทำพิธีตั้งชื่อ ประกอบพิธีทั้งทางพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ เรียกว่า “กะหะณะมงคล” เมื่อเดินได้ทำพิธี “ปะทะสาคมณะมงคล” เมื่อหัดนั่งผ้าให้เด็กครั้งแรกก็ทำพิธี “ทัสสะกะหะณะมงคล” และเมื่อเด็กอายุได้ ๗ ปีก็ทำพิธีโกนจุก เรียกว่า “จุพาโรปนณะมงคล” โดยจัดเป็นพิธีใหญ่ทีเดียว

ในทางศาสนาฮินดู มีปรากฏการโกนจุกพระพินแดนศ เช่นกัน อันเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้พระพินแดนศต้องมีพระเศียรเป็นช้าง เนื้อเรื่องนั้นมีอยู่ว่า^๑

อัปสรคนหนึ่งทำผิด ต้องจุติลงมาเกิดเป็นช่างน้ำ ชื่อว่า อสุรภังคี ทำความเดือดร้อนให้โลกทั้งสามเป็นอันมาก พระอิศวรจึงทรงดำริจะให้พระขันธกุมารไปปราบ แต่จะโสกันต์ที่เขาไกรลาสเสียก่อน และเชิญพระพรหม พระนารายณ์มาร่วมในพิธี ครั้นถึงวันมงคล พระนารายณ์บังเอิญบรรทมหลับสนิท พระอิศวรจึงมีเทวโองการให้พระอินทร์เอาพระมหาสังข์ไปเป่าปลุก พระนารายณ์ทรงแว่วเสียงสังข์ลิ้มพระเนตรเห็นพระอินทร์ก็ตรัสถามว่า โลกมีเหตุประการใด พระอินทร์ทูลว่า พระอิศวรมีเทวโองการให้เชิญเสด็จไปโสกันต์พระขันธกุมาร พระนารายณ์ปลั่งพระโอษฐ์ไปว่า “ลูกหัวหาย จะนอนหลับให้สบายก็ไม่ได้” แล้วก็เสด็จมากับพระอินทร์ ขณะที่ตรัสไปนั้น ด้วยเหตุที่พระนารายณ์ทรงมีวาจาสิทธิ์ จึงทำให้พระเศียรของพระขันธกุมารหายไป พระอิศวรจึงมีเทวโองการให้พระวิศณุกรรมไปตัดศีรษะคนที่จะได้แก่

๑. สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร, *ประเพณีไทยโบราณ* (พระนคร คลังวิทยา ๒๕๐๑)

๒. กรมวิชาการ, *ภารตวิทยา* (พระนคร กุศลกาลาดพรวัว ๒๕๐๑) หน้า ๑๘-๒๐

ความตายมาขอให้พระขันธกุมาร ปรากฏว่าไม่มีคนใกล้จะตายเลยในวันนั้น นอกจากช่างคว้านหนึ่ง
ที่นอนหันหัวไปทางทิศตะวันตก จึงตัดเอาหัวข้างไปต่อเป็นเศียรพระขันธกุมาร และพระ
เป็นเจ้าทั้งสาม^๓ ก็เปลี่ยนนามพระขันธกุมารว่า พระพิฆเนศ จากนั้นก็ส่งเดชไปฆ่าอสูร-
ภังคีตาย เรื่องพระพิฆเนศหรือวิฆเนศนี้มีหลายเรื่องแตกต่างกันไป นี่เป็นเพียงเรื่องหนึ่งเท่านั้น
เรื่องนี้เป็นหลักฐานยืนยันได้อย่างหนึ่งว่า ไทยเราอาจจะรับเอาประเพณีการไว้จุก
มาจากทางศาสนาพราหมณ์ หรือฮินดูก็เป็นได้

ประวัติการประกอบพระราชพิธีโสกันต์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

รายละเอียดการประกอบพระราชพิธีโสกันต์ในสมัยโบราณกรุงศรีอยุธยา และกรุง
ศรีอยุธยา นั้น ไม่สามารถทราบได้เลย แต่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์พอจะลำดับเหตุการณ์^๔
ได้ตั้งแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มาถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้สังเขปดังนี้

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีพระเจ้าลูกเธอ และพระเจ้า
หลานเธอที่มีพระยศ "เจ้าฟ้า" ยังไม่ได้โสกันต์ ๗ พระองค์ เป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า
๓ พระองค์ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้าในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอพระองค์น้อย ๒ พระองค์
สมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้าในกรมพระราชวังพระองค์หนึ่ง และสมเด็จพระเจ้าหลานเธอที่
เป็นราชบุตรสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีพระองค์หนึ่ง แต่ละพระองค์เมื่อครบกำหนดที่จะโสกันต์
ก็ปรากฏว่ามีศึกกับพม่าอยู่ตลอดเวลาทุกปี ทำให้ไม่มีเวลาพอที่จะประกอบพระราชพิธีเต็มยศได้
จึงโปรดให้ทำแต่พอสังเขปเท่านั้น ครั้นนั้น เจ้าฟ้าพิณทวดี ซึ่งเป็นพระราชธิดาสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวบรมโกศ ครองกรุงศรีอยุธยาซึ่งได้เคยโสกันต์พิธีใหญ่มีไกรลาสแต่ครั้งกรุงเก่า ทรงเห็น
งานพิธีโสกันต์เจ้าพี่เจ้าน้องมา ได้ทรงเป็นผู้แนะนำธรรมเนียมโบราณอื่น ๆ หลายนอย่างด้วย
เมื่อทรงเห็นว่าเจ้าฟ้า ๗ พระองค์ที่โสกันต์ ไม่ได้ทำตามตำราพระราชพิธีสักพระองค์หนึ่ง
จนหมดเจ้าฟ้าไปแล้ว ก็ทรงปรารภว่าธรรมเนียมพระราชพิธีนี้จะสูญไป พระองค์ทรงชราแล้ว
ถ้าไม่มีพระชนม์แล้วก็จะไม่มีใครมาแนะนำการให้ถูกต้องตามแบบแผน จึงทรงบันทึกรายละเอียด

๓. หมายถึง พระอัสวโร พระนารายณ์ และพระพรหม

๔. ประกาศพระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ใน ประชุมประกาศ รัชกาลที่ ๔ พ.ศ.
๒๔๐๕-๒๔๐๖ หน้า ๒๑๑-๒๒๕

พระราชพิธีนี้ไว้ กล่าวหาว่า ความที่เจ้าฟ้าพิณทวดีทรงพระวิตกนั้น กรมพระราชวังบวร^๕ ในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเห็นชอบด้วย จึงทรงสร้างเขาไกรลาสมีพระมณฑปบนยอด และมีสระในค้ำและท่อน้ำจากปากสัตว์ ๔ ชนิด ตามที่เจ้าฟ้าพิณทวดีขี้การให้ทำ เมื่อทรงทำเขาไกรลาสเสร็จแล้ว ก็กราบทูลขอพระบรมราชานุญาต ทำการโสกัณฑ์พระราชบุตรและพระราชบุตรของพระองค์ ซึ่งมีพระยศเป็นพระองค์เจ้า คุจเป็น เจ้าฟ้า การกระทำอันที่จริงถือว่าเป็นการผิดธรรมเนียม แต่เพื่อเป็นการรักษาพระราชพิธี และประกอบการณ์ในขณะเจ้าฟ้าพิณทวดียังทรงมีพระชนม์อยู่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงอนุญาต กรมพระราชวังบวร ฯ โปรดให้ทำการโสกัณฑ์ในพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) ๓ ครั้งด้วยกัน คือใน พ.ศ. ๒๓๓๘ พ.ศ. ๒๓๔๑ และ พ.ศ. ๒๓๔๔ เมื่อกรมพระราชวังบวร ฯ สวรรคต โปรดให้สมเด็จพระเจ้าสุทธยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร^๖ เลื่อนที่เป็นกรมพระราชวังบวร ฯ

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีพระราชธิดาพระองค์หนึ่ง มารดาเป็นบุตรเจ้าเมืองเวียงจันทน์ โปรดให้เป็น พระองค์เจ้า ต่อมาเจ้าจอมมารคานันตีพ พระองค์เจ้ามีพระชนมายุได้ ๕ พรรษา ทรงพระกรุณาโปรดปรานมาก ต่อมาอีกปีหนึ่ง พระองค์เจ้านั้นตามเสด็จลงไปลอยกระทง วิ่งเล่นตกน้ำหายไป ก็พากันตกใจเที่ยวหาอยู่ครู่หนึ่งก็พบว่าเกาะอยู่ที่ท่อนหยวกกล้วย จึงเชิญเสด็จกลับ รัชกาลที่ ๑ จึงทรงพระกรุณาโปรดมากขึ้น มีพระราชโองการดำรัสว่าพระองค์เจ้านี้ เจ้าจอมมารดาเป็นฝ่ายลาว อัยยิกานิติ คือ ตัวเจ้าเวียงจันทน์ยังมีชีวิตอยู่ ควรเลื่อนเป็น สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า การพิธีโสกัณฑ์ในพระบรมมหาราชวังตั้งแต่ทรงครองราชย์มา ยังไม่เคยทำ ถ้าถึงคราวโสกัณฑ์จะได้ทำให้เป็นแบบอย่างต่อไป จึงโปรดพระราชทานพระสุพรรณบัฏ ให้เป็น สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากุนทลทิพยวดี

ใน พ.ศ. ๒๓๕๑ เจ้าฟ้ากุนทลทิพยวดีมีพระชนมายุครบ ๑๑ ปี ก็โปรดให้จัดการพระราชพิธีโสกัณฑ์เป็นการใหญ่เต็มตามตำรา คือตั้งพระราชพิธีพระมหาปราสาทคล้ายกับพระราชพิธีตรุษ และมีเขาไกรลาส ราชวัตร ฉัตรทอง ฉัตรเงิน และฉัตรรายทาง นั้งกลาปาศ และการเล่นต่างๆ อย่างสูง ขบวนแห่มีมยุรฉัตร นางเชิญเครื่อง นางแต่งตัวสะแ่เครื่องขาว เสด็จมาทรงฟังพระสงฆ์สวดพระพุทธรมนต์สามวัน แล้วแห่มาเวลาเช้าโสกัณฑ์ใน

๕. สมเด็จพระบวรราชเจ้า มหาสุรสิงหนาท

๖. พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

วันที่ ๔ แล้วเสด็จขึ้นเขาไกรลาส ครอบเครื่องต้น แล้วแห่เวียนเขาไกรลาส ๓ รอบ แล้วแห่กลับในเวลาเช้า ครั้นเวลาบ่ายแห่เครื่องแดงมาสมโภชวันนั้นแล้วต่อไปอีก ๒ วัน วันที่ ๗ แห่เกศาไปลอย เป็นอันเสร็จพิธี

ครั้งนี้ถือว่าเป็นการประกอบพระราชพิธีโสกันต์ มีไกรลาสเป็นครั้งแรก^๑

แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในต้นแผ่นดิน คือใน พ.ศ. ๒๓๕๖ มีพระราชดำริว่า การพระราชพิธีโสกันต์ เจ้าฟ้าได้ทำขึ้นอย่างมีแบบแผนแล้ว แต่การพระราชพิธีลงสร^๒ ทั้งพระนามเจ้าฟ้าอย่างเต็มตามตำราครั้งกรุงศรีอยุธยา^๓ นั้น ยังไม่เคยทำเลย คนที่เคยเห็นก็จะสงสัยเกือบหมด จึงจะใคร่ทำไว้ให้เป็นเกียรติยศสักครั้งหนึ่ง ดังนั้นจึงโปรดให้ตั้งการพระราชพิธีลงสร สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าพระองค์ใหญ่ แล้วพระราชทานพระสุพรรณบัฏจารึกพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎสมมติวงศ์ พงศ์อิศรวรชัตริย์ ขัตติยราชกุมาร พอเสร็จการแล้วมีพระราชโองการดำรัสว่า การลงสรนี้ควรทำแต่ครั้งนี้ครั้งเดียว พอเป็นตัวอย่างไม่ให้สูญ ผิดกับการโสกันต์ที่จำเป็นต้องทำสำหรับเจ้าฟ้าทุกพระองค์ เพราะต้องทำอยู่ตามธรรมเนียม และต่อมา พ.ศ. ๒๓๖๑ ก็มีการพระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎ^๔ เป็นการใหญ่ เหมือนกันกับครั้งโสกันต์ เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี และต่อมา พ.ศ. ๒๓๖๔ ได้มีการพระราชพิธีโสกันต์ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าอิศวเรศจุฑาภรณ์^๕ อีกครั้งหนึ่ง เหมือนครั้งโสกันต์เจ้าฟ้ามงกุฎ

ในแผ่นดินรัชกาลที่ ๒ นี้ ทางพระราชวังบวร^๖ มีการโสกันต์ ๒ ครั้ง คือโสกันต์พระองค์เจ้าพงศ์อิศเรศร์ครั้งหนึ่ง ใน พ.ศ. ๒๓๕๖ และโสกันต์พระองค์เจ้าน้อยนฤมล ใน พ.ศ. ๒๓๕๘ ซึ่งก็มีเขาไกรลาสด้วย แต่ขนาดเล็กกว่าในพระบรมมหาราชวัง และทำพิธีคล้ายโสกันต์เจ้าฟ้า ทั้งนี้เพราะทรงนับถือว่าพระองค์เจ้าสองพระองค์นั้นประสูติแต่พระมารดาซึ่งเป็นพระธิดาพระเจ้ากรุงธนบุรี

แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ปรากฏว่า ในรัชกาลนี้ เหตุการณ์ในบ้านเมืองตอนต้นรัชกาลยังไม่เป็นปกติ ต้องทำสงครามกับเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ และ

๑. ตามพระราชพงสาวดาร มีกล่าวถึงเหตุการณในพระบรมมหาราชวังเป็นสำคัญ

๒. คนส่วนมากมักเข้าใจผิดว่า พระราชพิธีลงสร เป็นงานเดียวกับพระราชพิธีโสกันต์

๓. คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๔. คือ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

ยังต้องรื้อพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท

ังพระราชพิธีโสกันต์ ปรากฏ

3961100630

ว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าอาภรณ์ ทรงมพระชนมายุครบกำหนดโสกันต์ ก็มีพระบรมราชโองการดำรัสให้ทำแต่พอสังเขป โดยประกอบพระราชพิธีโสกันต์ที่พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท ไม่มีเขาไกรลาส การแห่คล้ายกับขบวนพยุหยาตรา โสกันต์ในวันที่ ๔ แล้ว เวลาบ่ายแห่ทรงเครื่องต้นสมโภชเวลาเที่ยวเป็นเสร็จพิธี เช่นเดียวกับโสกันต์ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามหามาลา สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าปิ๋ว ก็ประกอบพิธีแต่สังเขป นอกจากนี้มีโสกันต์พระองค์เจ้าอิศราพงศ์ พระราชบุตรในกรมพระราชวังบวร แต่กรมพระราชวังบวรสวรรคตเสียก่อน พระองค์เจ้าอิศราพงศ์จึงมาโสกันต์ในพระบรมมหาราชวังด้วยพิธี ไม่มีแห่เหมือนพระองค์เจ้าสามัญ

ในรัชกาลนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรับหม่อมเจ้าหญิงธิดาพระองค์เจ้าลักขณานุคุณที่พระบิดาสันพระชนม์ พระชนมายุได้ ๗ เดือนมาเลี้ยงไว้ในพระราชวัง ไปรค-ปรานมาก พระราชทานสุพรรณบัตรเลื่อนให้เป็นพระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี เมื่อทรงมีพระชนมายุครบกำหนดโสกันต์ ใน พ.ศ. ๒๓๔๔ ไปรคให้ตั้งการพระราชพิธีโสกันต์เป็นกา-ใหญ่ ถ้ายโสกันต์เจ้าฟ้าเป็นแต่ไม่มีเขาไกรลาส ก็ปลุกพระแท่นสรวงตั้งพระเบญจา และพลับพลาเปลื้องเครื่องบนสถาพระมหาปราสาทแทน การอย่างอื่นเหมือนกับการโสกันต์เจ้าฟ้า ก็มีแห่ ๖ วัน แต่วันที่ ๗ ไม่มีแห่พระเกศา

แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๕ มีการโสกันต์ในพระบวรราชวัง^{๑๑} มีเขาไกรลาสและการแห่การเล่นใหญ่กว่าปกติ แต่ไม่เต็มตำรา ทั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เมื่อมีโสกันต์พระองค์เจ้าในพระบวรราชวังคราวใด ก็มีการแห่เครื่องสูงกลองชนะทุกครั้ง ทำในพระราชพิธีสัมพัจฉรฉิน และไม่ได้ทำเป็นงานใหญ่ ก็ไม่ได้ตั้งเขาไกรลาส

ในพระบรมมหาราชวังนั้น จน พ.ศ. ๒๔๐๖ จึงมีการโสกันต์พระเจ้าลูกเธอพระ-องค์ใหญ่ยิ่งเยาวลักษณ์ ซึ่งพระบรมวงศานุวงศ์ และเสนาบดีกราบทูลพระกรุณาขอให้ทำพระราชพิธีโสกันต์เป็นงานใหญ่ ทั้งนี้เพราะในพระบรมมหาราชวังนั้น การโสกันต์ใหญ่ไม่ได้ทำมาเป็นเวลา ๕๐ ปีแล้ว ครั้นนั้นก็ให้มีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้ตั้งการพระราชพิธีโสกันต์ให้เป็นงานใหญ่ มีกระบวนแห่และมีนางเชิญมยุรฉัตร นางเชิญเครื่อง นางแตงท้วสะ

๑๑. ในแผ่นดินนี้ถือว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นกษัตริย์องค์ที่ ๒ วังหน้าเรียกใหม่ว่า พระบวรราชวัง

ทั้งมีการเล่นต่าง ๆ เว้นแต่ไม่มีเขาไกรลาส ในครั้งนั้น ก็มีการพระราชพิธีรับพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนามพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามกุฏ มหาบุรุษรัตนราชรังวิวงศ์บริพัตร สิริวัฒนราชกุมาร แทนพระราชพิธีลงทรง แต่ไม่มีมีฉันทขิ้นแพในทีตรง

ใน พ.ศ. ๒๔๐๗ ก็มีพระราชพิธีโสกันต์พระเจ้าลูกเธอ ๓ พระองค์ คือ พระองค์เจ้าทักษิณชา พระองค์เจ้าหญิงโสมาวดี และพระองค์เจ้าหญิงประภัสร์ ก็โปรดให้มีการแห่โสกันต์เป็นการใหญ่อย่างครั้งก่อนอีกครั้งหนึ่ง

ปีเดียวกันนี้ ทางพระบรมราชวงศ์ก็มีการโสกันต์พระองค์เจ้าอีกครั้งหนึ่งเป็นการใหญ่ มีการแห่และการเล่น มีเขาไกรลาสน้อยด้วย

ในปี พ.ศ. ๒๔๐๗ ทางพระบรมมหาราชวังได้จัดพิธีโสกันต์ พระเจ้าลูกเธออีก ๒ พระองค์ คือพระองค์เจ้าพัศควรพิมลพรรณ พระองค์เจ้ามณฑยาภทร แต่จัดที่พระนครคีรี เมืองเพชรบุรี โดยมีการแห่โสกันต์เป็นการใหญ่เช่นครั้งก่อน ที่ไปจัดที่พระนครคีรีด้วยทรงพระดำริว่า ในแผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง ได้มีการโสกันต์พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าอินที่เกาะบ้านเลน และในแผ่นดินนี้ (รัชกาลที่ ๔) ก็มีพระราชวงศ์ประทับที่ประพาสหลายตำบล จึงทรงเลือกที่พระนครคีรี เมืองเพชรบุรี

ปี ๒๔๐๘ ก็ได้จัดพระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ อย่างใหญ่ เพราะได้รับพระราชขื่อสรียยศเทียบเท่ารัชกาลที่ ๔

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราชพิธีโสกันต์พระเจ้าลูกเธอหลายพระองค์ ทั้งมีไกรลาสและไม่มีไกรลาส แต่ก็ใหญ่โตสมฐานันดรศักดิ์ทุกพระองค์ พระเจ้าลูกเธอที่เข้าพระราชพิธีโสกันต์อย่างมีเขาไกรลาส เช่น สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรมนทิศ โสกันต์ พ.ศ. ๒๔๓๓ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย โสกันต์ พ.ศ. ๒๔๔๗ เป็นต้น ต่อจากนั้น ก็มีพระราชพิธีโสกันต์ตลอดมา จนในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น พระองค์เจ้าจิระศักดิ์ โสกันต์ พ.ศ. ๒๔๗๑ แต่มิได้มีไกรลาส หลังจากนั้นก็แทบจะไม่ปรากฏว่าได้ประกอบพระราชพิธีนี้อีก

การตั้งจุกหรือโกนจุกนี้ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา ถ้าบรรดาขุนนางหรือราษฎรที่จัดการโกนจุกลูกหลานก็โปรดให้มีหมายบอกเข้ามา ได้พระราชทานเงินช่วยเหลือ และผู้ที่พระองค์ทรงรู้จัก จะขวัญถุงให้เด็กเสมออีกด้วย

สถานที่ประกอบพระราชพิธีโสกันต์

สถานที่ที่จะประกอบพระราชพิธีโสกันต์นั้น มีอยู่ ๒ แบบคือทำพิธีสงฆ์หน้าบนเขา ไกรลาสที่สร้างขึ้น กับสร้างพระแท่นสงฆ์บนลานมุขพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระราชพิธีโสกันต์นั้นเดิมเรียกว่า พระราชพิธีสงฆ์โสกันต์

พระราชพิธีโสกันต์บนเขา ไกรลาสนั้น ถ้าจะทำแล้วมักทำขึ้นเฉพาะโสกันต์พระเจ้าลูกเธอที่ดำรงพระยศ เจ้าฟ้า เท่านั้น ส่วนการสร้างพระแท่นสงฆ์นั้น ทำขึ้นสำหรับเพื่อจะโสกันต์พระเจ้าลูกเธอที่ไม่ได้ดำรงพระยศเจ้าฟ้า อันรวมถึงพระเจ้าหลานเธอ และบุตรีทิดาของขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่พระเจ้าแผ่นดินมีพระราชประสงค์จะโสกันต์ให้ด้วย

ลักษณะเขา ไกรลาส

ที่ประกอบพระราชพิธีโสกันต์เจ้าฟ้านั้น จะประกอบพิธีสงฆ์หน้าบนตั้งไม้ทอมพรเหิงเขาที่จำลองขึ้นสมมติว่าเป็นสระอโนคาชของเขากไกรลาส ซึ่งเขาไกรลาสนี้จัดแต่งสร้างไกรลาสขึ้น แล้วปิดด้วยกระดาดอัดแข็งแต่ต่อมาจำลองเขามอขนาดใหญ่ขึ้นแทน และประดับด้วยต้นไม้ และรูปสัตว์ต่างๆ ให้ดูเหมือนเขาจริง ๆ บนยอดเขา มีบุษบกตั้งอยู่ประดับตกแต่งด้วยม่านลายทองแผ่ลวดพื้นสีกลาดผูกบังทั้ง ๔ ด้านของชั้นแท่นบุษบก มีม่านพันทองคาดลายพุ่มข้าวบิณฑ์บนบุษบกทั้ง ๔ ด้านมีชาววังคอยชักไข่ม่านข้างละคน ที่พื้นบุษบกปูเสื่ออ่อนตั้งเตียงซึ่งลาดเสื่อและพรมมีพระยี่ภู่ผืนใหญ่พระเชนยลาย

เขานี้สมมติว่าเป็นเขาไกรลาสที่ประทับของพระอิศวร พระเป็นเจ้าองค์ที่สำคัญ

๑. ลักษณะธรรมเนียมภาคต่าง ๆ เล่มที่ ๑. (พระนคร : กลังวิทยา, ๒๕๐๕) หน้า ๖๖๓-๖๐๔
๒. ศัพท์ในเทพนิยาย ที่มีอาศัยอยู่เชิงเขาไกรลาส คล้ายกับศัพท์ในแถบป่าหิมพานต์ที่สำคัญ คือ ราชสีห์ ช้าง โคน้ำ บางครั้งมีนาคด้วย
๓. ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงจำลองเขาไกรลาสขึ้นทางด้านหลังพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ปัจจุบันยังมีอยู่ ซึ่งเขาไกรลาสนี้ โสกันต์สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงสุทธาทิพยรัตน์สุโขมจัตติยกุลธิดาวัลดี เป็นองค์แรก

องค์หนึ่งในศาสนาพราหมณ์ การพระราชพิธีโสกันต์นี้เป็นคติความเชื่อและประเพณีที่รับมาจากศาสนาพราหมณ์ เมื่อมีการโสกันต์ พระเจ้าลูกเธอที่ดำรงพระยศเจ้าฟ้า ก็สมมุติว่า พระอิศวร เสด็จมาเป็นประธานในพิธี^๔ และมาประทานพรให้มีความจำเริญรุ่งเรือง

รูปสัตว์ที่จำลองขึ้นประดับเขาไกรลาสนี้ สัตว์ที่สำคัญๆ เช่น ราชสีห์ ช้าง โกล และม้า จะทำขนาดใหญ่พอประมาณ และสามารถพ่นน้ำออกมาทางปากได้ เพื่อเจ้าฟ้าที่โสกันต์แล้วจะได้ตบหน้าทีไหลออกมาจากปากสัตว์จำลองนั้นด้วยถือเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์เป็นมงคล เพราะไหลลงมาจากเขาไกรลาสที่ประทับของพระผู้เป็นเจ้า และในงานพระราชพิธีโสกันต์ที่มีเขาไกรลาสนี้พระเจ้าแผ่นดินจะมีรับสั่งให้เจ้านายผู้ใหญ่องค์ใดองค์หนึ่งสมมุติเป็น พระอิศวร อย่างครั้งรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงจัดพระราชพิธีโสกันต์ เจ้าฟ้าคุณทศทิพยวดี พระราชธิดาองค์ใหญ่ มีเขาไกรลาส ก็โปรดฯ ให้สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศราภรวัช เป็นพระอิศวร ไปทรงเครื่องอยู่บนเขาไกรลาสชั้นแทนบุษบก เมื่อเจ้านายที่โสกันต์ตบหน้าและเปลี่ยนฉลองพระองค์แล้ว ก็เสด็จขึ้นบนยอดเขาเพื่อเฝ้าพระอิศวรรับพร

ลักษณะพระแท่นสรง^๕

พระแท่นสรงในพระราชพิธีโสกันต์นั้นมีลักษณะคล้ายวัน ที่สร้างขึ้นโดยยกพื้นให้สูงเหมือนเวทีการแสดงตบเป็นชั้นๆ แต่ละชั้นจะประดับด้วย ฉัตร ราชวัตร ตามฐานันดรศักดิ์ของเจ้านายที่จะโสกันต์ บนพระแท่นสรงจะตั้ง พระเบญจา หรือพระแท่นแว่นฟ้า และเตียงพระมณฑล ต้องปลูกให้เสร็จก่อน งาน ๒ วัน พระเบญจาจะตั้งโครงวางซื่อคาบเพดาน ทำม่านระบายลงมาทั้ง ๔ ด้านหรือสร้างเป็นบุษบกขนาดใหญ่

ที่ตรงสนามตั้งพระแท่นแว่นฟ้าซ้อน ๓ ชั้น ตั้งตั้งไม้อุทุมพรหรือไม้มะเคื่อ^๖ บนนั้น พระแท่นแว่นฟ้าแต่ละชั้นมีขนาดดังนี้

ชั้นที่ ๑. กว้าง สอกกลับ ๖ นิ้ว ยาว ๒ สอกกลับ สูง สอก ๒ นิ้ว

๔. ส่วนมากมักประกอบรวมในพระราชพิธีตรียัมปวาย หรือพิธีตรุษของพราหมณ์ นับเป็นวันขึ้นปีใหม่ ซึ่งเชื่อว่าพระอิศวรจะเสด็จมาเยี่ยมโลกมนุษย์ครั้งหนึ่งเป็นประจำทุกปี

๕. ลัทธิธรรมนิยมภาคต่าง ๆ เล่มที่ ๒, (พระนคร : กลังวิทธา, ๒๕๐๕) หน้า ๒๖๕-๓๐๒

๖. ในศาสนาพราหมณ์ เทพเจ้าทั้งสาม "ศรีมูรติ" ได้แก่พระอิศวร พระนารายณ์ และพระพรหม มีแท่นประทับทำด้วยไม้อุทุมพร

ชั้นที่ ๒. กว้าง ๘ คอก ยาว ๘ คอก สูง ๑๐ นิ้ว

ชั้นที่ ๓. กว้าง ๑ คอก รูปสี่เหลี่ยม จัตุรัส

พระแท่นแว่นฟ้าทั้ง ๓ ชั้นนี้ ลดมุมทั้ง ๓ ชั้น มีนางไม้บัวหงาย หน้ากระดาน บัวคว่ำ บัวหงาย ปากปลิงประกอบเหมือนชั้นแว่นฟ้า หุ้มผ้าขาวบักทอง ในบริเวณพระราชพิธีชั้น ในประทับด้วยเครื่องขวลาวยทองทั้งสิ้น

ตามรายทองจะประดับตกแต่ง ด้วยฉัตรเบญจรงค์ ๗ ชั้นซึ่งยอดมีก้านทองนกยูง ผูก ๑๐๐ ฉัตร มีราชวัตรไม้ไผ่อย่างเล็ก ๖๐๐ กิ่ง ฉัตรกระดาศบักหลังราชวัตรผูกไว้กับ หน่อกล้วยต้นอ้อย ห่างกันเป็นระยะๆ ละ ๑๕ วา

สมัยรัชกาลที่ ๓ ที่พระแท่นทรงประทับด้วยฉัตร ราชวัตร รำหน้า ล้อมที่ทรง มีฉัตรทอง ๔ ฉัตร ฉัตรเงิน ๒ ฉัตร ฉัตรนาก ๒ ฉัตร ราชวัตรไม้จริงทรงเครื่อง ๑๒ กิ่ง

ทรงเครื่องฉัตรเบญจรงค์ ๗ ชั้น ๒๐ ฉัตร ราชวัตรไม้ไผ่ ๘๐ กิ่ง รายทางระยะห่างกัน ๑๕ วา ฉัตรเบญจรงค์ ๕ ชั้น ๖๐ ฉัตร ราชวัตรไม้ไผ่ ๒๕๐ กิ่ง รำหน้า ๓๐ รำ การนี้ห้ามใช้ฉัตร ราชวัตร รำหน้าที่ใช้ในการศพมาแล้วไปตั้งเป็นอันขาด

ในบริเวณพระแท่นทรงนั้นจะปลูกพลับพลาเปลื้องเครื่อง และโรงพระราชพิธี พราหมณ์ด้วยซึ่งโรงพระราชพิธีพราหมณ์นี้ใช้ไม้ประฐานซีกกว้าง ๕ คอกคืบ พริ่งยาว ๘ คอก คืบเตี้ยสูง ๖ คอก พื้นสูง ๗ คอก มีพะไลรอบ ลดพื้นเป็น ๒ ชั้น มีพนักแครงบังรอบ ทั้ง ๒ ชั้น หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีประตูทางขึ้นทั้งด้านหน้าโรงและหลังโรงมีไม้พาด ปกไขลอน ปกทวาร ทำรวีไถ่ ราชวัตรผูกต้นกล้วยต้นอ้อย รอบโรงพระราชพิธี

๑. พระราชครูวามเทพมุนีฯ ให้ความเห็นว่าต้นกล้วยนี้มักประดับในการมงคล หมายถึงความอุดมสมบูรณ์ของพืช พันธุ์ธัญญาหาร ถั่ว ถมบัติ พลายน้อย, ทฤกษนิยาช, (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๕) ที่ที่ทรงที่ ๒, หน้า ๕๕๘ อธิบายว่า ต้นอ้อย ถือเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ เป็นของหวาน อันหมายถึงความร่ำ

การประกอบพิธีทางศาสนาและการจัดสถานที่ทางศาสนา

พระราชพิธีโสกันต์นั้น ประกอบพิธีทางศาสนาทั้งค้ำนพุทธศาสนา และศาสนา
พราหมณ์ พุทธศาสนาจัดพระราชพิธีสงฆ์บนพระที่นั่งคุสุมหาปราสาท ส่วนพระราชพิธี
พราหมณ์ตั้ง ณ หอเวทวิทยาคม* ในพระบรมมหาราชวัง

บนพระที่นั่งคุสุมหาปราสาท

บนพระที่นั่งฯ จะจัด พระแท่นมณฑล หรือพระแท่นแว่นฟ้า ทางค้ำนมุขตะวันออกที่พระแท่นจัดตั้งโครง เสา ชื่อ ค้ำคเพดานด้วยผ้าขาว ระบาย ๓ ชั้นด้วยผ้าขาวปักทอง
แผ่ลวดบนพระแท่นปูเสื่ออ่อน ๒ ผืน และปลุกเสกหนังสือมนต์ที่ขานทับบน แล้วตั้งโต๊ะหมู่เจ้าหลัก
ลวดลาย ๔ โต๊ะ ม้ายาว ๑ ตัว

บนพระแท่นนี้ ตั้งพระเจดีย์ถมบรรจุพระบรมธาตุตั้งตรงกลาง พระพุทธรูปตั้ง
ค้ำนหน้ามักจะเป็นพระพุทธรูปขจรรัตนเป็นประธาน บนโต๊ะหมู่สองข้างตั้งพระไชยวัฒน์ของ
แต่ละรัชกาล อย่างในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้ง พระไชยวัฒน์
เงินรัชกาลที่ ๒ พระไชยวัฒน์ทองผ้าลงยารัชกาลที่ ๓ พระไชยวัฒน์ทองรัชกาลที่ ๔ และพระ
ไชยวัฒน์ทองรัชกาลที่ ๕ นอกจากนี้ตั้ง พระนาคสวาสค์เรือนแก้ว พระแก้วเชียงแสน พระ
ไชยเดชมุฐานศิลาพระไชยเนาวโลหะ พระพุทธรูปขจรรัตนน้อย พระไชยศิริวัฒน์ พระเจดีย์ลง
ยาบรรจุพระบรมธาตุลังกา ทางเบื้องหลังตั้งพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร^๒ ทองและเงินและพระ
ธรรม ๓ คัมภีร์ แต่ครั้งรัชกาลค้ำนฯ ไม่มากเท่านี้

ค้ำนข้างของโต๊ะหมู่ทั้งสองค้ำน ตั้งเครื่องพระราชพิธี ได้แก่ทึบพระเครื่องค้ำน
ข้างละ ๒ ทึบ ฉลองพระองค์เกราะนวม ๓๒ ชั้น ฉลองพระองค์ลงราชะ ๗ สี พระมหา

๑. หอประดิษฐานพระคัมภีร์เป็นเจ้า ในศาสนาพราหมณ์ เพื่อประกอบพระราชพิธี และบูชาในพระบรมมหาราชวัง

๒. พระพุทธรูปประทับยืน ยกพระหัตถ์ทั้งสอง เสมอพระอุระ หันผ้าพระหัตถ์ออก

สังข์ ๕ พระมหาสังข์ ๓ ถ้ำหลังหีบพระเครื่อง ตั้งพระมหาพิไชยมงกุฏ พระชฎาเดิน-
หน พระมาลาเบี่ยง พระมาลาเพชร เครื่องพระพิไชยสงคราม ๒ หีบ พระมหาสังข์วาลย์
นพรัตน์ พระมหาสังข์วาลย์พราหมณ์ พระมหาอำมรงค์เนาวรัตน์ พระเท้าปถมนิมิตรทอง เงิน
นาค และสำริด พระเท้าเบญจครรภใหญ่ รอง ห้าห้องพระเท้าหยกกลีบบัว พระเท้าศิลาลง
อักษร พระเท้ากลีบบัว พระเท้าไกรลาศ พระเท้านาวเคราะห์ พระเท้าเทวปฏิฐ พระเท้า
ศิลาใหญ่มีใบหว่าสำหรับเสกด้วย พระเท้าห้ากษัตริย์ พระขันหยกกลางตั้งเชิงเทียนปักเทียน
ทอง กรอบพระกริ่งทองเหลืองฝาปักเทียนทอง พระเทวรูปยืน เชิญพระแสง และหีบพระ-
ราชลัญจกร ๒ ข้าง ตั้งหม่อมทองปักแว่นเวียนเทียน ตั้งเครื่องทรงเมื่อสรงแล้ว คือ พระเครื่อง
ต้นสำรับหนึ่ง พระเครื่องเทศสำรับหนึ่ง พระมงกุฏ พระชฎามหากฐินห้ายอด พระมาลาตาก
กรอบพระมหามงคุดและเครื่องแต่งพระองค์ฉลองพระองค์เครื่องดอกปักทองแดงขลิบทองคำใบ
และพระภูษาขาว

หน้าพระแท่นมณฑลตั้งหน้าพระพุทธรณ์ หม้อทอง หม้อเงิน ๑๐ หม้อ เต้าน้ำ
ทองขาวสามชั้น ๔ เต้า ที่เส้าพระแท่นมณฑลผูกเครื่องพระกัณนิภรณ์ คือ พระเสมาธิปไตย
พระฉัตรไชย พระเกี้ยวพ่าย ธงพระกระบี่ยุทธ์และธงพระครุฑพ่าห์ ๒ สำรับสี่องค์ กันธงวัด
ตุ้มผูกข้างหลัง ๒ กั้น พระแสงทวน ๔ พระแสงง้าว ๔ พระแสงหอก ๔ พระแสงคาบคู่เขน ๔
บันไดแก้วข้างหลังทอดพระแสงศรประไลยวาศ พระแสงกริ พระแสงจักร พระแสงธนู
พระแสงธรรพจักร พระแสงปืนนาค พระแสงปืนคาบชุด พระแสงของ้าวเจ้าพระยาแสน-
พลพ่าย พระแสงขอไม้เท้าคร่ำทอง หีบพระแสงก่อน^๑ พระหนักัน พระแสงขรรค์ไชยศรี
พระแสงขรรค์เนาวโลหะพระแสงคาบค่าย พระแสงใจเพชร พระแสงเวียด พระแสงพื้นปลา
พระแสงแฝด พระแสงญี่ปุ่นทรงเค็ม พระแสงกริเพชร พระแสงปืนนพรัตน์ พระกรรปิก
พระกรรไกร พระแซ่ทางพระยาช้างเผือก พระแซ่ขนิจามรี สำหรับพระแสงที่เทวรูปเชิญ คือ
พระแสงขรรค์เหน็บ พระแสงธรรพจักรเทวรูป และธรรพจักรศักดิ์สิทธิ์

หลังพระแท่นมณฑลผูกพระแสงปืนรางเกวียน พระแสงปืนคร่ำทอง สำหรับบน
เตียงมณฑล ตั้งกังเชิงเทียนปักเทียนไข ๑ คู่ เชิงเทียน ๑ คู่ กระถางรูปหยก ๑ ใบ นอกจาก
นี้ตั้ง พระขันษาเครื่องพระสุพรรณบัฏ ถาดเครื่องทรงพระพักตร์ เครื่องพระสุคนธ์ ด้วย

๑. เครื่องพระพิชัยสงคราม

ค้ำข้างพระแท่นมณฑล ตั้งโต๊ะจีนเครื่องหยกทั้งค้ำข้างค้ำขวา ทางทิศเหนือ
ตั้งพระพุทธรูปนิรันตราย ทางทิศใต้ ตั้งพระเทวรูปพระสยามเทวาธิราชกับเทวรูปสำหรับที่
ตั้งอยู่กับพระสยามเทวาธิราชอีก ๔ องค์ ค้ำหน้าเทวรูปตั้งพระมหาสังข์ทักษิณาวัฏประดับ
เพชรองค์หนึ่ง พระเก้าทอง ๑ องค์

สองข้างโต๊ะจีน ตั้งปืนมหาฤกษ์ มหาไชย มหาปราบ มหาจักรข้างละ ๒ กระบอก
ค้ำหน้าพระแท่นมณฑล ตั้งพระแท่นทรงกราบ ลาดพระราชอาสน์ด้วยสุหนี่ปักทอง ตั้ง
เครื่องนมัสการ เครื่องลงยาราชาชาติ

ค้ำใต้ของพระที่นั่ง ตั้งโต๊ะ ตั้งเครื่องพานพระมณฑป น้ำสวดย พระเต้า และ
พระสุพรรณศรี พระสุพรรณราช พระแสงง้าว พระแสงปืนทอศราว ซึ่งตั้งอยู่ค้ำหลัง

ค้ำเหนือพระที่นั่ง ตั้งอาสน์พระสงฆ์ ตั้งกระโถน ชันน้ำ พานเกสซ์ มุขค้ำ
เหนือตั้งเก้าอี้ พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ

มุขค้ำตะวันตก ตั้งเตียงแว่นฟ้า มีเพดานระบาย ๒ ชั้นสีขาวยลิตทองผูกม่าน
ขาว เป็นที่สำหรับพระสงฆ์สวดภาณวาร ๔ ปุ่เสื่ออ่อน แล้วลาดผ้าขาวทับมีหมอนพิง ทั้งคู่
วางสมุทภาณวาร มีตาลบ้ตรแจกหักทองขวางปักกลาง ตั้งเครื่องนมัสการกระบะมุกเชิง บน
ม้าค้ำหน้า ๑ สำรับ และตั้ง กระโถน ชันน้ำ เกสซ์ เบื้องหน้า ลงมาตั้งกระโจมเทียนไชย
ตั้งเสาโครงเพดานระบาย ๒ ชั้น หุ้มผ้าขาวเมื่อดลวดปักทอง บักเทียนไชยยาว ๓ คอก ช่ม
หนัก ๕ ชั่ง ถ้ายได้เทียน ๑๐๘ เส้นเป็นข้อเชื่อติดถึงมงคร้อยแปด

ผนังค้ำเหนือตั้งเตียงปูลาดอาสน์ผ้าขาว สำหรับพระสงฆ์นั่งปรกกำกับในและตั้ง
อาสน์สงฆ์ทั้งมุขตะวันตก และแถวกลาง ตั้งกระโถน ชันน้ำ เกสซ์

มุขค้ำใต้ฝ่ายในพระฉาก ตั้งพระแท่นทรงกราบปูลาดด้วยราชอาสน์สุหนี่ขาว
ตั้งเครื่องนมัสการลงยาราชาชาติฝ่ายพระราชวังบวร ตั้งพระเก้าอี้เหนือพระราชอาสน์ขวามีโต๊ะ
ข้าง ตั้งครอบพระมหามงคุด สำหรับพระเจ้าลูกเธอ หรือพระเจ้าหลานเธอ ประทับทรงฟัง
พระสงฆ์สวดพระพุทธรุมนต์ หันหน้าไปทางทิศเหนือ และตั้งที่ประทับของเจ้านายฝ่ายใน

องค์ประธานกลางบนพระนั่งคัสติมหาปราสาท ตั้งพระแท่นหุ้มผ้าแดงขอบทองตรง
กลางปูพระราชอาสน์สุหนี่ปักทอง มีโต๊ะทองตั้งเครื่อง ๒ ข้าง ตรงพระที่นั่งแก้วฉัตรตก

๔. บทสวดให้แก่กล้าคาลัยอันศรายต่าง ๆ

แต่งพระยิกู้ปลาต แล้วตั้งต้นไม้ทอง ต้นไม้เงินล้อม ๒ คู่ และสองข้างพระที่นั่งเศวตฉัตร ตั้งเครื่องสูงปักทองแล่ง ๗ ชั้น ๒ องค์ เจ้าพนักงานสังฆการีวงสายสัญญาณพระแท่นมณฑล ด้านบน ๓ รอบ ด้านล่าง ๓ รอบ วงรอบหม้อน้ำพระพุทธรณ์ชั้นล่าง โยงไปที่โต๊ะจีน และบัน ๔ กระบอก ต่อกลุ่มสายสัญญาณไปที่สำหรับ พระสงฆ์สวดพระพุทธรณ์ มีสายตะพาน ข้างบนต่อจากพระแท่นมณฑลแล่นไปตรงกลางถึงกระโจมเทียนไชย วงเตียงพระสงฆ์สวดภาณวารต่อปลายกลุ่มสายสัญญาณไปไว้ที่เตียงพระสงฆ์นั่งปรก และต่อปลายสายสัญญาณสำหรับพระสงฆ์สวดพระพุทธรณ์โยงถึงพระเศวตฉัตร ที่ในพระฉากข้างใน โยงสายสัญญาณเข้าไปสวดพระมงคล ซึ่งตั้งอยู่ ณ ที่ประทับพระเจ้าลูกเธอทรงฟังสวดพระพุทธรณ์ด้วย รวมทั้งวงสายสัญญาณรอบนอกองค์พระที่นั่งคฤศติมหาปราสาท และโยงไปถึงโรงพระราชพิธีพราหมณ์ออกไปยังพระแท่นสรอง ตกแต่งบนพระที่นั่งคฤศติมหาปราสาทด้วย พวงดอกไม้สด รูปเทียน พุ่มดอกไม้แขวนจุดโคมตามไฟระย้าและโคมทั้งทั่วไป

ถึงวันโสกันต์ ก็นำหม้อน้ำพระพุทธรณ์ และครอบสารีริกที่ใส่เครื่องพระกระยาสนาน^๕ ไปตั้งที่พระแท่นสรอง เพื่อจะได้ใช้น้ำนี้สรอง ตอนบ่ายมีการสมโภชเวียนพระเทียนบนพระมหาปราสาท ซึ่งจะตั้งเตียงพระมณฑล ตั้งบายศรีแก้ว บายศรีทอง บายศรีเงิน ข้าวชั้นเชิงพานรองน้ำวิก แฉ่นเวียนเทียน เทียนติดแฉ่น เทียนหยอกบายศรี แบ่งหอม น้ำมันหอมมะพร้าวแก้ว เครื่องบายศรี^๖ เบ็ดปากทอง^๗ ของเคียง^๘

ทางทิศตะวันออกของพระมหาปราสาท ตั้งศาลเทวดาสองเพียงตา ลด ๒ ชั้น มีตาชะแลงปักธงรอบศาลหนึ่ง ปูศาลด้วยผ้าขาวยาว ๖ ศอก วงพั้นรอบศาลเทวดาด้วยใช้ผ้าขาวยาว ๔ ศอก ตั้งเตียง เพื่อตั้งเครื่องบูชา ซึ่งเดิมมีกระถางเปล่าๆ ใบเล็ก ๆ ๓๐ ใบ ใส่เครื่องกระยาบวดี แต่ต่อมาในรัชกาลที่ ๓ เครื่องบูชาก็จะทำบัตร^๙ หยวกกล้วยกว้าง ๑ ศอก ตั้ง

๕. เครื่องถลองพระองค์

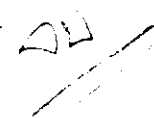
๖. อาหารที่นำไปเช่นบูชาเทวดา ประกอบด้วยเครื่องอะไรก็ได้

๗. เดิมไทยไม่นิยมใช้เครื่องเช่นบูชาที่ได้จากการฆ่าสัตว์ ถ้าจำเป็นใช้สัตว์ก็จะทำเป็นรูปสัตว์ด้วยแบ่งข้าวเจ้าแบ่งข้าวเหนียว มาปั้น อย่างปั้นเป็นรูปเบ็ด แล้วมัดทองที่ปากเบ็ด เรียกว่า เบ็ดปากทอง ต่อมารับประเพณีจีน ใช้ฆาตกรจริงๆ มาตั้งในพิธี-ความเห็นของ หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ศิริกถ

๘. ของที่เพิ่มขึ้นมาเป็นพิเศษ ไม่อยู่ในรายการอาหารเดิมหรืออาหารประจำ

๙. เครื่องกินที่นำมาเช่นบูชาเทวดา โดยที่ปรุงด้วยกรรมไม่เจือด้วยของสดคาว รวมทั้ง ผลไม้ ๗ สิ่ง และขนมต่างๆ กล้ายเครื่องกินเจของจีน

๑๐. เบ็ดกระบุงรูปสี่เหลี่ยมทำด้วยกาบกล้วย กล้ายเป็นถาดใส่เครื่องบัตรหลักเช่นบูชาเทวดา

บายศรีทอง ๓ ชั้นใส่ขนิม กล้วย อ้อย หมากพลู รูปเทียน ข้าวคอกดอกไม้ น้ำมันหอม
หัวหมู ๒ หัว จะบูชาเทวดาเมื่อได้ฤกษ์พระเกศฉันทจรตพระกรรบิดพระกรรไกร และบูชา
พระฤกษ์ด้วยโดยทำบัตรหยวกกล้วยสูง ๕ ชั้น ใส่เครื่องบัตร

พระราชพิธี ณ หอเวทวิทยาคม

การนี้จะมีการประกอบพระราชพิธีพราหมณ์ขึ้นที่หอเวทวิทยาคม ในพระบรมมหา
ราชวัง ซึ่งที่หอนี้จะมีการประดับตกแต่งและประกอบพิธีโดยที่ รอบนอกของหอจะทำราวพนัก
แผงบังรอบ ๒ ชั้น นำไม้ไผ่มาผ่าครึ่งผูกโซลนทวารใต้เท้า ๔ ด้านผูกไม้โซลนทวาร ๒ คู่ ๔
ทิศ มีไม้อุทกเทวาประกาศ ราชวัตรตาทะแยง ดอกจันทร์ประจำยาม ฉัตรกระดาก ๕ ชั้นผูก
ต้นกล้วยต้นอ้อยรอบโรงพิธี รวมทั้งคอกหมากคอกมะพร้าว ด้านนอกโรงราชพิธีปลูกศาล
เทวดาเพียงการรูปสี่เหลี่ยมจตุรัสด้วยไม้จริงทำลเป็น ๒ ชั้น มีราชวัตรฉัตรกระดากผูกทั้ง
สองด้าน

ด้านในโรงราชพิธี ตั้งเตียงรองพระเทวรูปต่างๆ ที่จะแท้เชิญมาประกอบพิธี ๑
เตียงรูปสี่เหลี่ยมจตุรัส กว้างด้านละ ๑ ศอก สูง ๑ ศอก ตั้งโครงเสาคาคเพดานด้วยผ้าขาว
เตียงสำหรับตั้งพระเก้าเบญจกรรภก กลศ สังข์ ๑ เตียง เตียงสำหรับบูชาเทพพรคกว้าง ๑ ศอก
อีก ๑ เตียง เจ้าพนักงานจัดของเครื่องพิธีพราหมณ์ สำหรับบูชาเทวดาพรหมโองการ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐
โหมพระเพลิงตามตำหรับไสยศาสตร์ ประกอบด้วยหม้อกุ่ม ๔ หม้อ เตาผูกตั้งทองแดงทาคด้วย
มูลโคกับดินเหนียว ทรงหน้าพระเทวรูป ตั้งเครื่องบูชากระบะมุกรูป เทียนหนักเล่มละ ๖ สติง
๒๐ เล่ม เทียนหนักเล่มละ ๑ บาท ๒๐ เล่ม เทียนหนักเล่มละ ๒ สติง ๑๕๐ เล่ม เทียนหนัก
เล่มละเพียง ๑๘๑ เล่ม ผ้าขาว ๑๓ ผืน สำหรับห่อพระตำหรับกว้างยาวด้านละ ๑ ศอกหนึ่ง
ผืน สำหรับวางพนักหมอน้ำยาว ๑๒ ศอก ๑ คีบหนึ่งผืน สำหรับรองนพวรรณยาว ๓ แขน ๑
ศอกหนึ่งผืน สำหรับรองเบญจกรรภกยาว ๓ แขน ๑ ศอกหนึ่งผืน รองอาสน์พระเทวรูป
ยาว ๓ แขน ๑ ศอกหนึ่งผืน สำหรับคาคเพดานเตียงพระเทวรูป ยาว ๓ แขน ๑ ศอกหนึ่งผืน
สำหรับรองอาสน์พราหมณ์ยาว ๓ แขน ๑ ศอกหนึ่งผืน สำหรับปกพาดโซลนทวารยาว ๔ แขน
กว้าง ๔ คีบ สี่ผืน สำหรับพราหมณ์นั่งกว้าง ๕ คีบยาว ๕ แขนหนึ่งผืน สำหรับพราหมณ์หมัก

๒. บูชาไฟ

๑. หรือไม้พรมประกาศสำหรับผูกคาบผ้าที่ตกแต่งมณฑลพิธี ทั้ง ๔ ด้าน

กว้าง ๔ คืบ ยาว ๔ แขน หนึ่งผืน เสื้ออ่อน ๓ ผืนสำหรับรองกุดหนึ่งผืน สำหรับรองข้าวเปลือกหนึ่งผืน สำหรับรองอาสน์พราหมณ์ได้ผ้าขาวหนึ่งผืน เงินบาทสำหรับทักษิณบูชา ๖ บาท เงินเฟื้องใส่หม้อน้ำมัน ๕ เฟื้องเป็นเงินหนึ่งบาทหนึ่งเฟื้อง ทองคำหนักสองสลึงหนึ่งเฟื้องทำเป็นตัวเต่า ๑ ตัว น้ำมันดิบสำหรับโหมเพลิง ๓ ทะนาน หม้อข้าวเชิงกรานใหม่ ๖ หม้อ ไม้ใส่ น้ำมันคณาจ ๑๒ ทะนานหนึ่งหม้อ หม้อข้าวคณาจ ๒ ทะนานหนึ่งหม้อ หม้อแกงคณาจ ๒ ทะนานหนึ่งหม้อ หม้อข้าวหม้อแกงที่มีฝาละมีด้วย หม้อทะนสำหรับใส่น้ำใช้หนึ่งหม้อ หม้อเชิงกรานหนึ่งหม้อ ฟืนแสมสำหรับโห่บูชาพระเทวรูป ๔ วัน ๆ ละ ๒๐ ก้อนรวม ๘๐ ก้อน ฟืนแสมสำหรับโหมเพลิง มีขนาดยาวก้นละ ๕ นิ้ว รวม ๒๐ มัด มัดละ ๕ ก้อน ไม้เครื่องสมิทธิโหมเพลิง ประกอบด้วยไม้ต่าง ๆ อย่างละ ๑๕ ไม้คือ ไม้รัก ไม้มะม่วง ไม้ตะขบ ไม้ขนุน ไม้มะเกลือ ไม้เงิน ไม้ทอง ไม้มะพร้าว ไม้พินัง ไม้มะตุม ไม้ส้อย ไม้กระจับ ไม้โพธิ์ หนุ่ยคา มะกรูด ๑๕ ไม้ ส้มบ้อย ๑๕ ผัก มะพร้าวห้าว มะพร้าวอ่อนวันละ ๕ ผล ขมิ้น ต้นสำหรับย้อมข้าวสาร ดอกไม้ห้าวันละกลุ่ม ข้าวเปลือกสำหรับรองหม้อน้ำมัน ๒๐ ทะนาน ข้าวสารบริสุทธิ์บูชาพระเทวรูป ๑๖ ทะนาน แบ่งข้าวเจ้าสำหรับโรยกุด ๒ ทะนานนมเนยสำหรับชุปใบสมิทธิโหมเพลิง ๒ ทะนาน น้ำมัน ๒ ทะนาน ค่ายคืบ ๑ เช็ดพลูใบงม ๔ กลุ่ม หมากคืบวันละ ๑๐๐ ผล หมากซีกพลูคืบวันละ ๒๐ กำ เครื่องกระยาบวดสำหรับพิธี ผลไม้ ๗ ชนิด ขนมต่าง ๆ วันละสำหรับ พระเทวรูปที่อันเชิญมาประกอบพิธีนั้น พระมหाराชคุพิธีพราหมณ์ พร้อมด้วยกรมพระตำรวจจัตตเสียง สัปทน เชิญ พระปรเมศวร พระนารายณ์ พระพิฆเนศวร พระเทวกรรม พระพรหม พระอนุมากวดี พระลักษมี พระมหเศวรี จากหอพระเทวสถาน หนีไปเข้าหอเวทวิทยาคม ซื่อพราหมณ์กระทำพระราชพิธีวิสูตร อักมสุท และบูชาทศอ่านคำรับแล้วบูชา พระอิศวร บูชาเบญจกรรภ กตศ สังข์ กุมภ ตามวิธีไสยศาสตร์ ตั้งแต่บ่ายวันวงค้าย ไปจนครบ ๔ วัน

๑. พราหมณ์เชื่อดีกกันว่าเต่าเป็นแกนของโลกด้วยเป็นพระนารายณ์อวตารในกรมวาศร เวลาทำพิธีมงคลต่าง ๆ จึงต้องมีตัวเต่าเล็ก ๆ ทำด้วยทองเข้าพิธีด้วยเสมอ
๔. บางครั้งใช้มูลโคแห้งเป็นเชื้อเพลิงด้วย
๕. สมัยหลัง ๆ ใช้เพียง ๔ ชนิด คือ ไม้มะม่วง ไม้มะตุม ไม้เงิน ไม้ทอง และหนุ่ยคาพรก
๖. หมายถึงพระอิศวร

พระราชพิธีโสกันต์พระเจ้าลูกเธอและพระเจ้าหลานเธอ

การกำหนดพระราชพิธีนั้น จะเริ่มด้วยการให้โหรหลวงดูฤกษ์ยามกำหนดวันเวลาที่
ที่จะเริ่มพิธีโสกันต์ ส่วนมากมักจะให้หลวงโลกทิพย์^๑คำนวณพระฤกษ์ทูลเกล้าถวาย เมื่อทรง
เห็นชอบด้วยก็จะมีหมายกำหนดพระราชพิธี

พระราชพิธีนี้ มีทั้งพระราชพิธีสงฆ์ และพระราชพิธีพราหมณ์พร้อมกัน พระราช
พิธีโสกันต์แต่ละครั้งนั้น ถ้าโสกันต์พระเจ้าลูกยาเธอร่วมด้วยพระเจ้าหลานเธอก็พระองค์ก็ตาม
มักจะนิมนต์พระสงฆ์ ๕๐ รูป แต่ถ้าโสกันต์แต่พระเจ้าหลานเธอจะก็พระองค์ก็ตามมักจะนิมนต์
พระสงฆ์ ๖๔ รูป มาเจริญพระพุทธมนต์บ้ายเป็นเวลา ๓ วัน และตอนเช้าของวันโสกันต์
พระราชพิธีนั้นมักจะประกอบพิธี ณ พระที่นั่งสุทิสถัมภ์ปราสาท ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยุค
ต้น ๆ มักจะประกอบพระราชพิธีร่วมกับพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์^๒ ต่อมาภายหลังประกอบ
พระราชพิธีร่วมกับพระราชพิธีตรีัมปวาย บนพระที่นั่งสุทิสถัมภ์ปราสาท เจ้าพนักงานจะจัด
สถานที่ไว้พร้อม รวมทั้งเครื่องจบกพระหัตถ์ เช่น ผ้าสบงวันละสำหรับให้พอกกับจำนวนพระสงฆ์
จัดเครื่องใหญ่ตั้งพุ่มข้าวตอกดอกไม้สำหรับเครื่องให้พร้อม ที่หน้าพระมหาปราสาทจะตั้งอ่าง
เงินใส่น้ำชำระเท้าพระสงฆ์ ๒ ใบ กับสังเวียนฟางเช็ดเท้าพระสงฆ์

ระหว่างพระราชพิธีโสกันต์ จะมีขบวนแห่เสด็จไปฟังสวดด้วย และมีโหรที่มีชื่อ
คัดเลือกแล้วคอยรับเสด็จส่งเสด็จ ๔ คน ขบวนแห่นำหน้าด้วยพวกขับไม้บัณเฑาะว์ ๔ คน
พวกเชิญเครื่องสูง พระแสงต่างๆ ข้ำทูลละออง ฯ ที่ค้ำมาเดินเคียงพระราชยานหรือเสลียง
องค์ละ ๔ คน และบิณฑขบวนด้วยพวกเชิญเครื่องสูงและพระแสง

เจ้านายที่โสกันต์ ถ้าเป็นพระเจ้าลูกเธอจะใช้พระราชยานหรือเสลียงมารับเสด็จ ถ้า
เป็นพระเจ้าหลานเธอจะใช้เสลียงรับเสด็จ พระราชยานหรือเสลียงงาใช้เกณฑ์หลวงหรือไพร่
๑๐ คนหาม ส่วนเสลียงใช้เกณฑ์หลวงหรือไพร่ ๘ คนหาม

๑. ตำแหน่งหนึ่งของโหรหลวง

๒. พิธีตรุษไทย พระราชพิธีเดือน ๔

เจ้านายที่จะโสกันต์ ในวังงานจะแต่งองค์อย่างพระราชกุมาร งดงามที่สุด ทำไรไว้ขอบรอบจุก เน้นด้วยการใช้สาลีพันปลายไม้ชุบน้ำหมาก ๆ แล้วชุบเขม่าทารอบไรจุกนั้น โคนพระเกศารอบจุก ล้างศีรษะให้สะอาด อาบน้ำทาขม้นบาง ๆ เกล้าจุก บักปิ่น ใส่มาลัยรอบจุกหรือเกี่ยวแบบต่าง ๆ ตามลำดับยศศักดิ์ ผัดพริกและองค์ให้ขาวนวล ทรงฉลององค์ชุดใหม่ ประดับด้วยเครื่องเพชรนิลจินดาที่เหมาะสมกับฐานะ แล้วขึ้นพระราชยานเข้าขบวนแห่ไปประกอบพระราชพิธี ระหว่างทางที่เสด็จจะมีพราหมณ์ ๔ คนรตน้ากลศ น้ำสังข์ และโปรยข้าวตอกดอกไม้ มีโหรโปรยข้าวเปลือกข้าวสารซึ่งใส่ในขันทองพร้อมพานทองรองนำหน้าทุกวัน

เมื่อเสด็จขึ้นพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ก่อนฟังพระสวดพระพุทธรมณฑ์ ทรงที่ประทับฟังสวดซึ่งอยู่ในพระฉาก ปลูกด้วยพรมและมีเชนยรองกรนั้น เบื้องหน้าจะมีโต๊ะสำหรับวางพานมงคลย่น^๑ ที่ทำไว้ด้วยค้ายสายสัญญาณ ๑๐๘ เส้น ขนาดพอติดกับศีรษะ เมื่อประธานในพิธีซึ่งมักจะเป็นพระเจ้าแผ่นดินทรงจุดเทียนหน้าพระ รัศมีพระสวคมนตรีแล้ว ก็สวมมงคลย่นให้ซึ่งจะมีสายสัญญาณโยงไปยังที่บูชาพระ จนพระสวคมนตรี จบแล้วจึงปลดสายสัญญาณจากมงคลที่โยงไปสู่ที่บูชาพระออก

พระสวคมนตรีจบแล้ว ก็จะถวายเครื่องจบพระหัตถ์ พวกวิเสทหมากพลูจะถวายเกสรชองกาส ถ้าตอนบ่ายมักถวายน้ำชูกานแก่พระสงฆ์ แต่ถ้าเป็นตอนเช้ามักถวายน้ำชา

ระหว่างงานพระราชพิธี ถ้าเสด็จกลับจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทมีด จะตามไปด้วยการจุดเทียนวันละ ๒๐ เล่ม เทียนเล่มหนึ่ง ๆ มีกำหนดด้วยว่าให้หนัก ๖ สลึง

ในวันโสกันต์ตอนเช้า เมื่อจะได้ฤกษ์โสกันต์ซึ่งจะประกอบพระราชพิธีโสกันต์บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเช่นกัน โหรจะเป็นผู้ถวายพระฤกษ์จรดพระกรรบิดพระกรรไกร

เจ้านายที่จะโสกันต์จะฉลองพระองค์ออก^๒ ประดับตกแต่งพระองค์ด้วยเครื่องประดับเหมือนครั้งทรงเครื่องเสด็จมาฟังพระสวดพระพุทธรมณฑ์ แต่ไม่ทรงถุงเท้ารองเท้า เมื่อเสด็จมาถึงก็จะถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์ เมื่อได้พระฤกษ์จรดพระกรรบิดพระกรรไกรก็จะประทับบนพระแท่นที่เตรียมไว้ หันพระพักตร์ไปทางทิศที่เป็นมงคลตามที่โหรได้กำหนดให้ตามกำลังวัน^๓ ซึ่งบางครั้งก็ประทับหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ และบางครั้งก็หันไป

๑. ความเห็นของหม่อมเจ้าหญิง พูนพิศมัย ดิศกุล

๔. สมัยโบราณสำหรับเจ้านายมงคลทำด้วยสายสัญญาณจับรวมกัน ๑๐๘ เส้น ขนาดพอกับศีรษะผู้สวม

๕. ฉลองพระองค์ชุดขาวมีผ้าถุงและเสื้อ ประดับขอบริมด้วยสีทองสำหรับทรงวันโสกันต์

๖. การกำหนดพิธีถือเอาวันฤกษ์ใหญ่ในเดือนนี้ เดือน ๕ เดือน ๖ และเดือน ๑๒ จะเป็นข้างขึ้นข้างแรมก็ได้ แต่จะต้องตรงกับกำหนดไปนี้ วันอาทิตย์ ๘ จันทร์ ๓ อังคาร ๘ พุธ ๑๒ พฤหัสบดี ๔ ศุกร์ ๑ และเสาร์ ๕

เขาทำเป็นสรวอโนคาคน้อย ๆ มีน้ำออกจากปากสิงห์ หรือสรงน้ำที่พระแท่นสองเมื่อไม่มีเขา ไกรลาส

ถ้ามีเขาไกรลาส จะสมมุติพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ที่นับถือองค์ใดองค์หนึ่งเป็น พระอิศวร เสด็จขึ้นไปทรงเครื่องอยู่บนเขาไกรลาสชั้นแท่นบุษบก ชาววังเอาม่านลายทองแผ่ ลวดพื้นสักหลาดผูกบังรอบทั้ง ๔ ด้าน แล้วเอาม่านพื้นทองคาดพุ่มข้าวบิณฑ์บนบุษบก ไขทั้ง ๔ ด้าน ชาววังคอยชักไขข้างละคน เอาเสื่ออ่อน พรหม พระยี่ภู่ผืนใหญ่ พระเขนยลายกระบวน แต่งที่บุษบก พื้นชั้นแท่นบุษบกปูเสื่อ ตั้งเตียง สนมพลเรือนปูพรหม ขับไม้พราหมณ์อยู่ในที่สรง พราหมณ์ถวายน้ำกลศ น้ำสังข์ แล้วเสด็จเข้าไปในพลับพลาเปลื้องเครื่องทรงผลัดพระภูษาแล้ว เสด็จขึ้นบนยอดเขาเผ้าพระอิศวร พระอิศวรจะเสด็จลงมารับถึงกลางบันไดนาคขึ้นไปถึงชั้นพระ แท่น พระอิศวรเสด็จขึ้นไปเข้าในบุษบก ชาววังชักม่านไขบิณฑ์ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอจะเสด็จเสด็จไปทรงเครื่องที่มณฑลวันตกเฉียงเหนือ เสร็จแล้วจึงเสด็จไปเผ้าพระอิศวร ชาววังชักม่านไขเบ็ด ทั้ง ๔ ด้าน พระอิศวรประทานพร แล้วสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเสด็จกลับ ลงไปดำเนินทิศตะวันออก

ขับไม้พราหมณ์ ไปเข้ากระบวน เสด็จถึงเกยแล้วทรงพระราชยาน พนักงานเป่าสังข์ คู่แห่ประนมมือ พอสันเสียงสังข์เป่าแตร สันเสียงแตรตีกรับ คู่แห่กราบถวายบังคม ๓ ทน วักรับลูกขึ้นเดิน เวียนเขาไกรลาสจากซ้ายไปขวา ๓ รอบ คู่แห่ตรงไปออกประตูพิมานไชยศรี เสด็จกลับเข้าไปในพระราชวังตามทางที่แห่มา

ในตอนบ่ายจะประกอบพิธีเวียนเทียนสมโภช** ซึ่งส่วนมากจะสมโภช ณ พระที่นั่ง จักรพรรดิพิมานเดิมตรงส่วนที่เป็นพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยในปัจจุบัน แต่บางครั้งก็สมโภช ที่พระที่นั่งสุทไธสวรรยาปราสาท มีการตั้งข้าวชั้นพานรองสำหรับเวียนเทียน เว้นนี้จะติด เทียนเว้นละ ๓ เล่ม พานหน้าไว้กเว้นเวียนเทียน บายศรีแก้ว บายศรีทอง และบายศรีเงิน และมีบายศรีทอง ๓ ชั้น ใส่เครื่องกระยาบวคไปบูชาเทวดา

เมื่อได้ฤกษ์โหรลั่นฆ้องเป่าสังข์ พราหมณ์จะเบิกแว่นเวียนเทียน เวียนไปครบ ๓ รอบก็เปลี่ยนผ้าคลุมบายศรี ให้ผู้จะโสกัณฑ์ถือไว้ แล้วเวียนเทียนต่ออีก ๒ รอบ รวม ๕ รอบจึงทำพิธีดับเทียน ขณะที่เวียนนั้นพราหมณ์จะร่ายพระเวทไปด้วย เมื่อสมโภชเสร็จก็เป็น อันเสร็จพิธี วันรุ่งขึ้นก็อัญเชิญพระเกศาไปลอยแม่น้ำ เป็นอันเสร็จพิธีโสกัณฑ์อย่างยิ่ง.

** ทรงเครื่องต้นประทับบนพระที่นั่งงอก มีโต๊ะเคียง ๒ ข้างสำหรับทอดเครื่องประกอบพระราชพิธียศ ได้แก่ เครื่องพานพระศรี ที่พระสุธารสา ฯลฯ

* พิธีแห่และกระบวนแห่

นับตั้งแต่วันแรกของงาน ไม่ว่าจะเสด็จไปฟังพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ วันทำพระราชพิธีโสกันต์ หรือวันสมโภช จะต้องจัดริ้วกระบวนแห่รับเสด็จส่งเสด็จเหมือนกันทุกวัน งาน ซึ่งพิธีการแห่และกระบวนแห่ มีหมายกำหนดดังนี้

เมื่อได้พระฤกษ์ให้ชาวพระราชยานเชิญพระราชยานเข้าไปทางถนนท้องถนน ไปประทับรับเสด็จอยู่ ณ เกยพระที่นั่งในพระบรมมหาราชวัง ให้แบ่งกระบวนแห่ คู่แห่ผู้ใหญ่ อยู่คอยรับเสด็จนอกประตู คู่แห่เด็กเข้าไปกับพระราชยาน ไปตั้งกระบวนในพระราชวัง แบ่งออกเป็นกระบวนหน้าหลัง ดังนี้

กระบวนหน้า ประกอบด้วย

คู่แห่เด็กสี่ระยะจุก ๘๐ คน	ผู้ถือต้นเชือกปลายเชือกสองด้าน ๔ คน	=	๘๔ คน
แตรฝรั่ง ๔ คน	แตรวง ๔ คน	สังข์ ๑ คน	= ๙ คน
เครื่องสูง ๒๖ คน	บังพระสุริย์ ๑ คน		= ๒๗ คน
เชิญพระแสงหว่างเครื่อง ๔ คน	เชิญพระกลด ๑ คน	ขับไม้บัณเฑาะว์ ๒ คน	
			= ๗ คน
พราหมณ์โปรยข้าวตอก ๑ คน	พราหมณ์ถือดอกไม้ ๑ คน		= ๒ คน
คนเดินเคียงพระราชยานสองด้าน			๑๒ คน
คนแต่งเป็นอินทร์พรหม ฝ่ายละ ๘ คน			= ๑๖ คน
คนทามพระราชยาน			๑๐ คน
	รวม		๑๖๗ คน

๑. ตามกระบวนพยุหยาตรา จะมีเจ้าหน้าที่ถือเส้นเชือก เพื่อรักษาแนวกระบวนให้ตรง ทั้งบังคับผู้คิดรำชกัณฑ์ เข้ามาในกระบวนแห่ด้วย

กระบวนหลัง ประกอบด้วย

เครื่องสูง ๘ คน

เชิญพระแสง ๒ คน

ครั้นเสด็จลงพระราชยานให้เป่าสังข์ คู่แท่นั่งประนมมือ พอสิ้นเสียงสังข์เป่าแตร เมื่อสิ้นเสียงแตรให้ตีกรับ คู่แท่กราบถวายบังคมพร้อมกัน พอรวรับคู่แท่ลุกขึ้นเดิน ถ้าจะเดินเร็วให้รวรับให้เดินเร็ว ครั้นออกไปถึงประตูราชสำราญให้เป่าสังข์แตรขึ้น คู่แท่ซึ่งตั้งกระบวนรับเสด็จอยู่นอกประตูกราบถวายบังคม แล้วลุกขึ้น เข้าบรรจบกับต้นเชือกกับเครื่องสูง เป็นกระบวนเดียวกัน

กระบวนที่ตั้งรับอยู่นอกประตู มี

คู่แท่ผู้ใหญ่ ๘๐ คน

แตรงอน ๒๖ คน

แตรฝรั่ง ๑๖ คน

กลองชนะ ๔๐ คน

รวม ๑๖๒ คน

รับกระบวนก็แห่ไปตามทางบึงราชวัตร ฉัตรเบญจรงค์ ราชทางไปนั้น พอถึงมุมโรงแสงด้านใต้ให้เป่าสังข์และแตรขึ้นพร้อมกันครั้งหนึ่ง ครั้นไปถึงมุมพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดารามด้านใต้ ก็เป่าสังข์และแตรอีกครั้งหนึ่ง ถึงม่อมเผด็จศิขร ก็เป่าสังข์และแตรครั้งหนึ่ง ถึงประตูกลางพระระเบียงด้านเหนือก็เป่าสังข์และแตรอีก ถึงประตูวิเศษไชยศรีก็เป่าสังข์และแตรอีก ครั้นเข้าประตูพิมานไชยศรีก็เป่าสังข์แตรอีกครั้งก็เลี้ยวตามถนนไปหน้าทิมดาบตำรวจโน พอถึงมุมโรงนาฬิกาด้านตะวันตก ก็เป่าสังข์และแตรอีกครั้งหนึ่งเป็นแห่งสุดท้าย เวลาที่เป่าสังข์และแตรนั้นบรรดาคู่แท่ให้ยกมือประนมพร้อมกันทุกครั้ง

เมื่อถึงกำแพงแก้วพระมหาปราสาท ให้คู่แท่ผู้ใหญ่ตรงขึ้นไปตามประตูกำแพงแก้วของพระมหาปราสาท แต่แตรงอน แตรฝรั่ง กลองชนะ ซึ่งมีได้เข้าไปในพระราชวังนั้น ให้หยุดอยู่ระหว่างในราชวัตรเหนือประตูกำแพงแก้ว พระมหาปราสาทด้านตะวันออก

ส่วนคู่แท่เด็กนั้นให้เลี้ยวไปตามถนนริมกำแพงแก้วลงไปทางใต้ ถึงเขยแล้วเลี้ยวออกไปหว่างกระดางต้นไม้ ตรงไปเข้าเขาไกรลาส ปลายเชือกคู่แท่ด้านใต้ไปหยุดที่ฉัตรมุกด้าน

ได้ ปลายเชือกคู่แห่งนั้นหนีไปหยุดที่ฉัตรบันไดนาคด้านเหนือ หุยก้อยู่ทั้ง ๒ แแถว แยกแถว
ออกไปให้กว้าง นั่งลงแล้วหันหน้าเข้าข้างเกยทั้งสองแถว

บรรดาเครื่องสูง แตรงอน แตรฝรั่ง สังข์ และพวกเชิญพระแสง กระบวนหน้า
ซึ่งเข้าไปในพระราชวังนั้น ให้ตามคู่แห่งเด็กเข้าไปกลางหว่างแถว คู่แห่งเด็กนั้นให้นั่งตาม
กระบวนหน้าหน้ากลับเข้าไปข้างเกยพร้อมกัน

พระราชยานประทับเสด็จขึ้นเกย พระราชยานคู่เคียง อินทร์พรหม เชิญพระกลด
บังพระสุริย์ ชับไม้ และพราหมณ์ ให้เลี้ยวตามคู่แห่งเด็กไปหว่างคู่แห่ง ก็ให้หุยก้อยู่ตามกระบวน
แล้วจึงเบ้าสังข์และแตรขึ้น แตรงอน แตรฝรั่ง ซึ่งอยู่ริมกำแพงแก้วก็เบ้าขึ้นพร้อมกัน แล้วก็
ทักรับ บรรดาคู่แห่งก็กราบถวายบังคมพร้อมกัน เจ้าหน้าที่เอาเสื้อผ้าลาดพระบงทูปรับเสด็จ
ตั้งแต่เกยไปถึงอัมรินทร์ท้ายพระมหาปราสาท

คนเชิญเครื่องสูง และเชิญพระแสงกระบวนหลังนั้น ทรงขึ้นไปตามประตูกำแพง
แก้วพระมหาปราสาทตามคู่แห่งผู้ใหญ่ นางแท่งตัวสะเคินตรงไปตามถนนเข้าประตูพรหมภักตร์
ฝ่ายขวาเข้าในพระราชวัง คู่แห่งเด็กมาตั้งกระบวนตรงประตูศาลาพระมหาปราสาท แล้วคู่แห่ง
ผู้ใหญ่มาตั้งกระบวนต่อคู่แห่งเด็กออกไป บรรดาเครื่องสูง แตรฝรั่ง แตรงอน สังข์ เชิญพระแสง
ชัยไม้ และพราหมณ์ในกระบวนหน้าให้ต่อเข้าตามกระบวน แล้วผินหน้ากลับเข้าไปข้างเกย
ให้พร้อมกัน

เมื่อพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์จบแล้ว ชาวพระราชยานเชิญพระเสด็จน้อย
รับเสด็จมาแต่อัมรินทร์พระมหาปราสาท เชิญพระราชยานใหญ่เข้าประทับรับเสด็จ ณ เกย
ครั้นเสด็จลงพระราชยานแล้ว เบ้าสังข์และแตร ตักรับ คู่แห่งกราบถวายบังคมพร้อมกัน ครั้น
รับให้ลุกขึ้นเดินไปตามทางซึ่งแหม่นั้น ถึงประตูราชสำราญ ให้คู่แห่งผู้ใหญ่ตรงไป หุยก
ตั้งกระบวนอยู่ ณ ท้ายโรงหล่อจวนกลาง ให้แยกเป็นสองแถวกลับหน้าเข้ามา แตรฝรั่งแตรงอน
อยู่กระบวนนอกให้ตามคู่แห่งผู้ใหญ่ หุยก้อยู่ในคู่แห่งตามกระบวน ผินหน้ากลับเข้ามา ครั้น
พระราชยานถึงประตูราชสำราญ เบ้าสังข์ แตรงอน แตรฝรั่ง ตักรับ คู่แห่งผู้ใหญ่กราบถวาย
บังคมพร้อมกัน คู่แห่งเด็กกับเครื่องสูง เชิญพระแสง แตรงอน แตรฝรั่ง สังข์ อินทร์พรหม
คู่เคียงแห่งเสด็จเข้าไปในพระราชวัง เครื่องสูง เชิญพระแสงหลังตามเสด็จเข้าไปด้วยตามกระบวน
ซึ่งแห่ออกมานั้น ส่งเสด็จแล้วเชิญพระราชยานกลับออกมาตามท้องถนน กระบวนแห่หน้า

แต่หลังก็กลับออกไปพร้อมกัน

ระหว่างทางที่แห่กลับ เมื่อถึงที่ใดก็ได้เป่าแตร เป่าสังข์ ก็ให้ทำเหมือนตอนแห่มา
ทุกครั้ง

การเสด็จลงประทับราชยาน หรือขึ้นจากราชยาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
จะเป็นผู้รับส่งเอง หรือมอบหมายให้พระบรมวงศานุวงศ์องค์ใดองค์หนึ่งเป็นผู้รับเสด็จส่ง
เสด็จ ครั้นรัชกาลที่ ๔ พระองค์รับส่งเสด็จพระราชโอรสธิดาเองทุกครั้ง ด้วยทรงมีความเชื่อ
ว่าถ้ามอบให้ผู้อื่นที่มิใช่บิดามารดา รับส่ง จะทำให้บุตรอายุสั้น

๕. การจัดรัวกระบวน

การจัดรัวกระบวนแห่งที่สมบูรณ์นั้นทราบได้จากครั้งจัดกระบวนแห่ พระราชพิธี
 ลงทรงสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาบรมมหาราชวัง เจ้าฟ้ามหาดุสิต สยามมกุฎราชกุมาร ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ ซึ่งเป็นการวางลำดับคู่แห่ที่ถูกต้องและละเอียด
 ที่สุด และกระบวนแห่ถ้าเป็นพระราชพิธีใหญ่ก็เหมือนกัน ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงบรรยายลักษณะพระราชพิธีลงสร^๑ไว้ว่า

“... ลักษณะพระราชพิธีลงสร^๒ เหมือนกับพระราชพิธีโสกันต์ในการตั้งปวง
 ผิดกันแต่พิธีโสกันต์ทำเขาไกรลาส ที่ในพระบรมมหาราชวัง แต่พิธีลงสรทำแพมณฑปที่ตรง
 ในแม่น้ำ....” ดังนั้นรัวกระบวนแห่ที่เต็มยศมีการจัดลำดับ ดังนี้คือ

๑. กระบวนหน้า	ทหารแต่งกายอย่างยุโรป	ถือธง	๑	คน
๒. นายทหารตะพายกระบี่กำกับธง			๒	คน
๓. กรมทหารหน้า	นายทหารแถว		๑	คน
	ทหารแถววง		๓๒	คน
	นายทหารถือคานำกำกับแถว		๑๒๒	คน
	พลทหารถือปืน		๒๐๐	คน
๔. นำรัว	พระยานรินทร์ราชเสนี		๑	คน
	พระยาศรีสังหเทพ		๑	คน
	กลองแขก		๒	คน
	ปี่ชวา		๑	คน

๑. ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒
 (พระนคร : โสภณพิพิธธรรมานการ)

๒. หมายถึงลักษณะการจัดงาน ใน ภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช, สมเด็จพระเจ้าฟ้า, พระราชพิธีลงสร สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาดุสิต-
 หิศ, ๒๕๑๐

๕. มหาคเล็กคู่แท้	เวร	๑๒๐	คน
	सारวัต	๘	คน
๖. หัวหมื่นมหาคเล็ก	เจ้าหมื่นสรรพเพชภักดี	๑	คน
๗. กำกับมหาคเล็กคู่แท้	เจ้าหมื่นศรีสรวราช	๑	คน
	หลวงเกษนายเวร (แทนเจ้าหมื่นเสมอใจราช)	๑	คน
	หลวงสิทธิ์นายเวร (แทนเจ้าหมื่นไวยวรรณารต)	๑	คน
๘. กลองชนะ	กลองชนะ	๔๐	คน
	จำปี	๑	คน
	จำกลอง	๑	คน
๙. เจ้ากรมกำกับกลองชนะ	หลวงราชมนู	๑	คน
	หลวงพิศณุเสนี	๑	คน
๑๐. แตรนอก	แตรงอน	๒๔	คน
	แตรฝรั่ง	๒๐	คน
	สังข์	๒	คน
	सारวัตกำกับ	๑	คน
๑๑. แตรใน	แตรงอน	๔	คน
	แตรฝรั่ง	๔	คน
	สังข์	๒	คน
	सारวัตกำกับ	๒	คน
๑๒. ต้นเชือกเด็กคู่แท้	หลวงรัตนรักษา	๑	คน
	หลวงมหามณเฑียร	๑	คน
๑๓. คู่แท้เด็ก	ทหารมหาคเล็ก	๒๐	คน
	บุตรข้าราชการจีน	๒๐	คน
	บุตรข้าราชการญวน	๒๐	คน
	บุตรข้าราชการมลายู	๒๐	คน
	บุตรข้าราชการแขกเทศ	๒๐	คน
	ลาวทรงดำเด็กชา	๒๐	คน

	บุตรข้าราชการกองลาวพงษาพุงท่า	๒๐	คน
	เด็กไว้ผมจุกบุตรข้าราชการ	๘๐	คน
๑๕. ปลายเชือกเด็กคู่แห่	หลวงวิเชียรไพชยนต์	๑	คน
	หลวงสกลพิมาย	๑	คน
๑๕. สारวดีกำกับเด็กคู่แห่	หลวงอนุชิตพิทักษ์	๑	คน
๑๖. กรมมหาดไทย	หลวงอนุรักษ์ภูเบศร์	๑	คน
	หลวงเทพนุรักษ์	๑	คน
	หลวงวิสูตรสาลี	๑	คน
๑๗. สारวดีกำกับเด็กคู่แห่	หลวงวิจารณ์อาวุธ	๑	คน
๑๘. กรมกลาโหม	หลวงยศรักษา	๑	คน
	หลวงจ้านงทวยหาร	๑	คน
	หลวงศรีเยวภาศ	๑	คน
๑๘. ทีกวับ	จมื่นจรงรักษาองค์ซ้าย	๑	คน
๒๐. เครื่องสูงหน้า	ฉัตร ๗ ชั้น	๒	คน
	ฉัตร ๕ ชั้น	๖	คน
	บังแทรก	๔	คน
	สารวดีกำกับเครื่อง	๑	คน
	ชาววังกำกับเครื่อง	๒	คน
	มหาดเล็กเชิญพระแสงหว่างเครื่อง	๔	คน
๒๑. พนักงานอภิรมย์ ^๓	พันทอง	๑	คน
	พันเงิน	๑	คน
๒๒. เจ้าพนักงานกรมแสงใน	ไม้บันฑาะวี่	๒	คน
๒๓. ไทร	ไปรยข้าวเปลือก - ขุนโชติพรหมา	๑	คน
	ไปรยข้าวสาร - ขุนเทพพยากรณ์	๑	คน
๒๔. พร้าหมณี	เบ้าสังข์	๒	คน

๑. เชิญเครื่องสูงบักทองแม่ลาว

	โปรยข้าวตอก - หลวงราชมนี่	๑	คน	
	โปรยดอกไม้ - หลวงศิวาจารย์	๑	คน	
๒๕.	ถือขนนกการเวก	เจ้านายชั้นหม่อมเจ้า	๒	คน
๒๖.	กรมอภิมรย์	หามพระราชยาน	๑๒	คน
	สารวัตรกำกับ	๑	คน	
๒๗.	ภูษามาลา ^๕ เดินระหว่างพระราชยาน		๑	คน
๒๘.	ขุนหมื่นอภิมรย์	เชิญบังพระสุริย์	๑	คน
	พักโบก	๑	คน	
๒๙.	ภูษามาลา	เชิญพระกลดผลัดเปลี่ยน	๒	คน
๓๐.	มหาดเล็ก	อินทร์	๘	คน
	พรหม	๘	คน	
๓๑.	สนมพลเรือน	กำกับอินทร์พรหม	๒	คน
๓๒.	พนักงานกำกับ	ชาวที	๒	คน
	ขุนหมื่นกรมวังนอก		๒	คน
๓๓.	จำกรมวัง	จำโชนเชิดประทับใน	๑	คน
	จำช่วงไฟประทับวัง		๑	คน
๓๔.	ม้าจูง	ม้า	๒	ตัว
	คนจูงม้าละ ๔ คน	=	๘	คน
๓๕.	ขอเฝ้า		๘๐	คน
	สารวัตรกำกับ		๘	คน
	แต่งตัวตามธรรมเนียม		๔๐๐	คน
	สารวัตรกำกับ		๒๐	คน
๓๖.	คู่เคียงพระราชยาน	ใช้ข้าราชการผู้ใหญ่ - เจ้าพระยา, พระยา	๑๒	คน
๓๗.	เชิญมยุรฉัตร ^๕	ก่อนลงทรงใช้เด็กศิระจุก ลงทรงแล้วใช้ผู้ใหญ่	๑	คน

๕. ครั้งรัชกาลที่ ๕ มีผู้พยายามใช้ว่า มาตภาษา รัชกาลที่ ๕ จึงทรงออกประกาศให้คงใช้ ภูษามาลา
๕. พุ่มทำด้วยหางนกยูง มีคัมธอ เดินนำหน้า พระราชยาน

๓๘.	เชิญต้นไม้ทองเงิน	ก่อนลงทรงใช้เด็กศิระจุก ทรงแล้วใช้ผู้ใหญ่	๒	คน
๓๙.	พื้เลี้ยงกำกับนางมยุรฉัตร	และต้นไม้ทองเงิน	๒	คน
๔๐.	เชิญพระแสง	เด็กศิระจุก	๒	คน
๔๑.	เชิญเครื่อง	เด็กศิระจุกเชิญเครื่องยศ เชิญเครื่อง พัต พื้เลี้ยงกำกับ	๖ ๖ ๑ ๔	คน คน คน คน
๔๒.	นางแตงตัวสะ	เด็กศิระจุก ผู้ใหญ่ สาววัดกำกับ โขน สาววัดกำกับ ชะเลยศักดิ์ สาววัดกำกับ	๓๒ ๖๐ ๑๒ ๖๐ ๖ ๔๐ ๔	คน คน คน คน คน คน คน
๔๓.	ข้าหลวง	เด็ก ผู้ใหญ่ สาววัดกำกับ	๒๐๐ ๔๐๐ ๓๐	คน คน คน
๔๔.	หญิงต่างภาษา	ลาวพุงดำ สาววัดกำกับ ลาวพุงขาว สาววัดกำกับ ลาวทรงดำ	๒๐ ๒ ๒๐ ๒ ๒๐	คน คน คน คน คน

๖. ผู้หญิงแต่งตัวใส่เกี้ยว นุ่งผ้าลายพันเชียว หม้อผ้าแพรพันแดง เดินประนมมือตามกระบวนแห่
ถ้าพระราชพิธีโตกนคัธรรมดา จะไม่มีนางเชิญมยุรฉัตร และนางแตงตัวสะ

๗. หมายถึง ไช้ ในปัจจุบันซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตอำเภอเขาชัย จังหวัดเพชรบุรี และอำเภออุทอง จังหวัด
สุพรรณบุรีมาก ผู้หญิงสังเกตได้ง่าย มักจะนุ่งผ้าชิ้นสีน้ำเงินเข้ม มีลายริ้ว สีขาวห่างๆ เหมือนลายแดงไม้

	สารวัดกำกับ	๒	คน	
	แขกมลายู	๒๐	คน	
	สารวัดกำกับ	๒	คน	
	มอญ	๒๐	คน	
	สารวัดกำกับ	๒	คน	
	ญวน	๒๐	คน	
	สารวัดกำกับ	๒	คน	
	กะเหรี่ยง	๒๐	คน	
	สารวัดกำกับ	๒	คน	
๔๕.	ทหารหญิงฝ่ายใน	เดินเป็นแถวๆ ละ ๔ คน รวม ๑๐ แถว	๔๔	คน
๔๖.	กระบวนหลัง	นายทหารแตร	๑	คน
๔๗.	กรมทหารรักษาพระองค์	นายแตรวง	๓๒	คน
		นายทหารถือตามกำกับแถว	๖	คน
		พลทหารถือปืน	๑๐๐	คน
๔๘.	เครื่องสูง	ฉัตร ๗ ชั้น	๒	คน
		ฉัตร ๕ ชั้น	๔	คน
		บังแทรก	๒	คน
		สารวัดกำกับเครื่อง	๑	คน
		ชาววังกำกับเครื่อง	๑	คน
		มหาดเล็กเชิญพระแสงหว่างเครื่อง	๒	คน
		รวมรวกระบวน	๑๐๗๘	คน

จากรายการข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่าในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระองค์ทรงเพิ่มเติมผู้เข้ากระบวนแห่มากขึ้น โดยเฉพาะเพิ่มเหล่าทหารเข้ามา รวมทั้งเพิ่มหน้าที่ และจำนวนผู้เข้ากระบวนบางอย่างอีก แต่การจัดกระบวนที่มีมาแต่เดิม ก็คงทรงจำนวนไว้ และลักษณะการจัดลำดับหน้าหลังของเจ้าหน้าที่ในกระบวนแห่ ยังทำตามพระราชประเพณีเดิม ซึ่งอาจเทียบได้กับกระบวนแห่ครั้งพระราชพิธีโสกันต์มีเขา ไกรลาสครั้งแรก ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ

พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ คือ พระราชพิธีโสกันต์เจ้าฟ้าคุณทูลทิพยวดี พระราชธิดาองค์ใหญ่ พ.ศ. ๒๓๕๑^๕ ซึ่งมีผู้เข้าร่วมกระบวนแห่เท่าที่ทราบได้คือ

กระบวนหน้า

๑.	คู่แห่เด็กสี่พระจุก	๘๐	คน
๒.	ถือคันเชือก	๒	คน
๓.	ถือปลายเชือก	๒	คน
๔.	แตรฝรั่ง	๔	คน
๕.	แตรทอง	๔	คน
๖.	สังข์	๑	คน
๗.	เครื่องสูง	๒๖	คน
๘.	บั้งพระสุริย์	๑	คน
๙.	เชิญพระแสงหว่างเครื่อง	๔	คน
๑๐.	เชิญพระกลด	๑	คน
๑๑.	ขับไม้บัณเฑาะว์	๒	คน
๑๒.	พราหมณ์ไปรยข้าวตอก	๑	คน
๑๓.	พราหมณ์ถือดอกไม้	๑	คน
๑๔.	เคียงพระราชยาน	๑๒	คน
๑๕.	อินทร์	๘	คน
๑๖.	พรหม	๘	คน
๑๗.	หามพระราชยาน	๑๐	คน

กระบวนหลัง

๑๘.	เครื่องสูง	๘	คน
๑๙.	เชิญพระแสง	๒	คน
๒๐.	คู่แห่ผู้ใหญ่	๘๐	คน
๒๑.	แตรทอง	๒๖	คน
๒๒.	แตรฝรั่ง	๑๖	คน

๕. ลัทธิธรรมนิยมภาคต่างๆ เล่มที่ ๑ (พระนคร : กิจวิทยา, ๒๕๑๑)

ธรรมเนียมที่มีแถวทหารมหาดเล็ก ซึ่งเป็นทหารเด็กเดินนำกระบวนแห่โสกันต์ เนื่องมาจากว่าแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โปรดให้เด็กผู้ชายที่เข้าไปอยู่ในวังกับญาติเมื่อยังเล็ก เป็นพนักงานคอยช่วยไล่กา ณ ที่ทรงบาตร จึงเรียกกันว่า "มหาดเล็กไล่กา" ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ ไม่มีมหาดเล็กไล่กา และพอลงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เมื่อครั้ง รัชกาลที่ ๕ เสวยราชย์ยังทรงพระเยาว์ ท่านผู้ใหญ่ในราชการปรึกษากันให้เอาแบบอย่างครั้งรัชกาลที่ ๓ มาฟื้นฟูในราชสำนัก คือเสด็จมาทรงบาตรทุกวัน เป็นต้น จึงเลือกเด็กผู้ชายที่เข้าไปอยู่ในวังเมื่อยังเล็ก เป็นมหาดเล็กไล่กากลับมีชั้นอีก อย่างเช่นนายเหมาน้องเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ต่อมาเป็นหลวงจักรยานานุพิจารณา และนายโชติ น้องเจ้าจอมมารดาแสง ต่อมาเป็นจ่าวยวมมหาดเล็ก

รัชกาลที่ ๕ โปรดให้พวกมหาดเล็กไล่กาแต่งตัวเครื่องแบบ และฝึกหัดเป็นทหาร รวมกันราว ๓๐ คน กล่าวกันว่า เป็นเริ่มแรกจะมีทหารมหาดเล็ก ถึง พ.ศ. ๒๔๑๓ มีการแห่โสกันต์พระเจ้าอนังนางเธอทางฝ้ายใน โปรดให้ทหารมหาดเล็กไล่กาเดินแถวนำกระบวนแห่เหมือนอย่างทหารเดินนำหน้ากระบวนแห่โสกันต์ จึงกลายเป็นธรรมเนียมมีแถวทหารเด็กเดินนำกระบวนแห่โสกันต์ทางฝ้ายในแต่นั้นมา แต่พวกทหารไล่กาชุดนั้นเลิกไปเสียคราวหนึ่งด้วยเติบโตใหญ่แล้ว จนถึงพระเจ้าลูกเธอทรงพระเจริญขึ้น ก็โปรดให้มีการแห่โสกันต์ทางฝ้ายในอีก จึงโปรดให้หาเด็กชายในพวกลูกหลานทหารมหาดเล็กหัดเป็นทหารเด็กขึ้นสำหรับแห่โสกันต์ แทนทหารมหาดเล็กไล่กา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพก็ทรงจัดให้ ๓๐ คน แต่งเครื่องแบบอย่างสก็อต เรียกกันว่า ทหารสก็อต แต่สืบสายมาจากทหารมหาดเล็กไล่กา

การแต่งกายในพระราชพิธี

ฉลองพระองค์ของเจ้านายที่จะโสกันต์ ชุดฉลองพระองค์มีด้วยกัน ๔ ตำรับ ซึ่งจะทรงตามเวลาดังนี้

ก. ระหว่างเสด็จฟังสวด ฉลองพระองค์แขนกระบอกยาว สวมสนับเพลา ทรงผ้าโจงกระเบนทับ มีผ้าห้อยหน้า ๓ ซาย กาคับนุ่งประคับเพชรนิลจินดา สวมถุงพระบาทยาว รองพระบาทหุ้มสันกำมะหยี่ปัก แถลาพระเมหาสีแล้ว ถ้าเป็นเจ้าฟ้า ประคับด้วย เกี้ยวยอด พระองค์เจ้าลงมา ประคับด้วยเกี้ยวดอกไม้ไหวหรือเกี้ยว เมื่อเข้าพิธีสวมมงกlynนด้วย ประคับพระองค์ด้วยสร้อยนวม สักวาลัย บนพระอังชาประคับด้วยหงส์ หรือดอกไม้ไหว สวมพระธำมรงค์ทุกนิ้วทั้งสองมือ สวมพาทูร์ที่กั้นพระพาทาทังแต่ข้อพระหัตถ์ถึงข้อศอก ประคับด้วย สวม ก่าไล ปวหล้า และลูกไม้ปลายแขน สวมกำไลพระบาทและปวหล้า เครื่องประดับเหล่านี้เจ้าฟ้า มักจะทรงใช้เพชรล้วน นอกนั้นอาจใช้อัญมณีอื่นๆ ล้วน หรือใช้สลักกับเพชรได้ แต่ไม่นิยมใช้เพชรล้วน สวมถุงพระบาทขาวยาวถึงเข่า และฉลองพระบาทกำมะหยี่ปักสันปักลวดกลาย

ข. เวลาโสกันต์ ทรงฉลองพระองค์ถอก (ชื่อเฉพาะ) เป็นผ้านุ่งยาวถึงข้อพระบาท ห่มสไบ และผ้าทรงสพัก ชุดนี้สีขาวล้วนและขลิบทอง ลักษณะต่างๆ ตามฐานะ ใช้เครื่องประดับชุดเดิม แต่ไม่สวมถุงพระบาท และไม่สวมฉลองพระบาท สวมมงกlyn^๒ รอบเกี้ยวเมื่อโสกันต์

๑. หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ประทานความเห็นว่าเป็นเครื่องประดับคล้ายกำไลแขน แต่ประดับเป็นชุดมีหลายวง เวียงตงแคขอมือขนมมาถึงข้อศอก

๒. หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ประทานความเห็นว่าเป็นมงกlynทำด้วยสายสีญจน์ ๑๐๘ เส้นขรรรมดา แต่ต่อมาประดับอัญมณเป็นระยະโคจรอบ

แล้วไม่สวมเกี้ยว แต่ยังคงสวมมงกลย่น เมื่อเสด็จไปทรงน้ำ ต้อง
ถอดเครื่องประดับที่จะเปียกน้ำออก เช่น สร้อยนวมและมงกล
ทักใบมะตูมที่เหนือพระกรรณขวา

ค. เมื่อทรงน้ำแล้ว

เปลี่ยนฉลองพระองค์ถอดเป็น ทรงผ้ายักจีบหน้านาง ทรงสไบ และ
ผ้าทรงสะพัก สำหรับเจ้านายผู้หญิง ถ้าเจ้านายผู้ชาย ทรงผ้ายักจีบ
หน้านาง ทรงสวมฉลองพระองค์ครุยแขนเดียว แล้วพับส่วนที่เหลือ
ขึ้นพาดเฉวียงบ่า ทรงสไบทับครุย

เครื่องประดับชุดเดิมประดับทับ สวมมงกลย่น ซึ่งเดิมเป็น
มงกลเรียบ ๆ ต่อมามีการประดับมณีเป็นระยะ ๆ ทักใบมะตูมที่เหนือ
พระกรรณขวา

ง. เวลาสมโภช

ถ้าเป็นพระราชโอรสธิดาที่ดำรงพระยศ เจ้าฟ้าถึงพระองค์เจ้า
ทรงฉลองพระองค์อย่างขัตติยราชกุมาร คือทรงพระชฎามหากฐิน
ทรงสนับเพลา ทรงใจทับ ฉลองพระองค์แขนกระบอกยาวตัวรัด
มีชายไหวชายแครงคาดบั้นเหน่งทับ ประดับองค์ด้วยสร้อยนวม
สังวาลย์ และเครื่องประดับอย่างอื่นตามที่เคยทรงมาตลอด เห็น
กรีซสวมถุงพระบาทฉลองพระบาทเชิงงอน เรียกว่าเครื่องคัน

ถ้าพระพระราชโอรสธิดาที่ดำรงพระยศต่ำลงมา ฉลองพระองค์
ที่ทรงเปลี่ยนเมื่อทรงน้ำแล้ว หรือฉลองพระองค์คล้ายเครื่องคันแต่
ไม่ทรงพระชฎา

ลักษณะการแต่งกายของผู้เข้ากระบวนแห่

การแต่งกายของผู้เข้ากระบวนแห่ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีปรากฏใน
สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ ครั้งโสกันต์พระเจ้าหลานเธอ
พระองค์เจ้าโสมนัส เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๕ ซึ่งตอนแห่ไปเรียกว่า เครื่องขาว ตอนแห่กลับเรียกว่า
เครื่องแดง ได้บรรยายการแต่งกายไว้ดังนี้^๓

๑. คู่แห่เด็กผมจุกอายุ ๘-๑๓ ปี	แห่ทรงพังสวด และแห่โสกันต์
คู่แห่ค่างภาษา	- นุ่งสมปักท้องขาวชายกรวย เสื้อครุยขาว

๓. ลัทธิธรรมเนียมภาคต่าง ๆ เล่มที่ ๒ (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๕)

ต้นฉบับไม่มีหน้านี้

ต้นฉบับไม่มีหน้านี้

๕. คู่แห่มหาดเล็กผู้ใหญ่ แต่งตัวเหมือนसारวัก แต่สวมเสื้อไหมก
ชั้นในเสื้อครุยขาวขลิบทองเทศกันแขน
ปลายแขนสำรคช้นนอก
๖. กลองแขกปี่ชวานำริ้ว *ก่อนสง* - แต่งตัวอย่างมลายู นุ่งโสร่งไหมเสื้ออัตลัก
ขาว กาคบนหนึ่ง โปกผ้าหนึ่งเขียนทอง
หลังสง - สวมเสื้ออัตลักแดง
๗. กลองชนะ *ตลอดงาน* - เสื้อกางเกงปักตุ้แดง หมวกกลีบลำควน
ปักตุ้แดง
๘. จำปีจำกลองชนะ *ตลอดงาน* - เสื้อกางเกงเข้มขาบไหม หมวกกลีบ
ลำควนเข้มขาบไหม
๙. แตรสังข์ *ตลอดงาน* - เสื้อจีบข้อมือ กางเกง หมวกยาวปักตุ้แดง
๑๐. คู่แห่เด็กทหารมหาดเล็ก *ก่อนสง* - เสื้อขาว นุ่งส่ายผ้าไหมคาคตรงแดง
หมวกอย่างต๊กอศ
หลังสง - เสื้อแดง
๑๑. คู่แห่เด็กจีน *ก่อนสง* - เสื้อขาวลายทอง กางเกงหมวกอย่าง
จีน
หลังสง - เสื้อสี
๑๒. คู่แห่เด็กญวน *ก่อนสง* - กางเกงแพรขาวขลิบทองเทศกางเกงแพร
ค่างสี โปกผ้าแพรสีคำ
หลังสง - เสื้อสี
๑๓. คู่แห่เด็กมลายู *ก่อนสง* - นุ่งผ้าจีบพื้นขาวชายกรวย เสื้ออัตลักขาว
คาคเข้มขัท สวมสายสร้อย และสร้อย
นวม คาคผ้าเจียรบาดขาว เน้นบกริช
โปกผ้าตะบิตขาวลายทอง ห้อยพวงอุปะ
จำปาทอง
หลังสง - นุ่งสมปักลายจีบ เสื้ออัตลักแดงคาคผ้า
เจียรบาดแดง โปกผ้าตะบิตสีแดง

๑๔. คู่แท้เด็กแขกเทศ
ก่อนสร - สวมเสื้อจีบเอวเข้มขาบขาว ภาคเจียร-
 บาดขาวโพกไหมค สวมสายสร้อย และ
 สร้อยนวม
หลังสร - เสื้อแดงภาคเจียรบาดแดง
๑๕. คู่แท้เด็กลาวทรงดำ
ก่อนสร - กางเกงยาวสีน้ำเงินมีแถบทอง เสื้อไหมค
 เทศพื้นขาวขลิบทองยาว คากรัดคหน้า
 ตะบิตโพกผ้าโปร่งลายทองสลัสนี้
หลังสร - เสื้อไหมคเทศสีแดง
๑๖. คู่แท้เด็กลาว
ก่อนสร - นุ่งผ้าตาไก่ แพรตาตาราง เสื้ออตัลค
 ขาวภาคเข้มขัค สวมสายสร้อย และสร้อย
 นวม โพกแพรโตสีชมพู ขลิบทองเทศ
หลังสร - เสื้ออตัลคแดง
๑๗. คู่แท้เด็กศรีษะจุก
ก่อนสร - นุ่งสนับเพลา นุ่งผ้าสมปักพื้นขาวชาย
 กรวย สวมเสื้อครุยขาวขลิบทองเทศ
 คันแขนปลายแขนสำรดชั้นนอก ภาค
 เข้มขัค สวมกำไลบานพับ สายสร้อย
 และสร้อยนวม สวมเกี่ยวมีมงคลขาว
หลังสร - นุ่งสมปักลาย สวมครุยสีชมพู ลอมพอก
 สีชมพู เกยวบิตทองคำเปลว
๑๘. เชิญเครื่องสูง
ตลอดงาน - เสื้อเข้มขาบไหม กางเกงยก ภาคผ้า
 เจียรบาด สวมลอมพอกแดงหางเหยี่ยว
 เกยวบิตทองคำเปลว
๑๙. ไม้บัณเฑาะว์
 พราหมณ์เป่าสังข์
ตลอดงาน - นุ่งผ้าขาว เสื้อครุยขาวขลิบทองเทศ คัน
 แขนปลายแขนสำรด
๒๐. โหรีโปรยข้าวเปลือก
 โหรีโปรยข้าวสาร
ตลอดงาน - นุ่งสมปักขาวลาย
 เสื้อเยียรบับ เข้มขาบขาว

พราหมณ์ไปรับข้าวตอก

เสื่อครุยขาวปักทองคันเขนตำรถ

พราหมณ์ไปรับคอกไม้

๒๑. หม่อมเจ้าเชิญขนนกการเวก

ก่อนสง - สนับเพลาช้างอน ทรงสังเวียนขาว
เยียรบับครุยทอง คาคเข้มซัด สวมสร้อย
นวม บานพิน กำไลพระกร กำไลพระ
บาทสวมเกี้ยว

หลังสง - ทรงสังเวียนสี เสื่อครุยทอง สวมชฎาพอก

๒๒. หามพระราชยาน

ก่อนสง - เสื่อ หมวกกลีบลำควน ผ้าทวนขาว
ขลิบทองเทศ นุ่งกางเกงผ้ายกคาคเจียร
บาทขาวขลิบทองเทศ

หลังสง - กางเกงเข้มขาบใหม่เขียว

๒๓. อินทร์พรม

ตลอดงาน - เสื่อหางยาว ๓ ชั้น พรมใช้เสื่อแดง
อินทร์ใช้เสื่อสีเขียว สวมสนับเพล่า นุ่ง
สบปักลายมีเครื่องอาภรณ์ใช้รัก สวมสร้อย
ลูกปัด สวมเทริดลายรดน้ำ

๒๔. คู่เคียง

ก่อนสง - สวมสนับเพล่าปักทอง นุ่งผ้าสังเวียน
ขาว เสื่อเยียรบับ คาคเข้มซัดเพชร
สวมครุยขาวชั้นนอกปักทองทั้งตัว

คู่ที่ ๑ - สวมชฎาพอก

คู่ที่ ๒ - สวมลอมพอกพันไหมคขาว เกี้ยวลงยา-
คอกไม้ไหว

คู่ที่ ๓-๖ - สวมลอมพอกขาว เกี้ยวทองคำคอก-
ไม้ไหว

หลังสง - นุ่งสังเวียนต่างสี เสื่อครุยสีชมพูลอมพอก
ที่พันไหมคขาว เปลี่ยนเป็นพันค้วยไหมค
แดง ที่พันผ้าขาวเปลี่ยนเป็นผ้าสีชมพู

๒๕. ม้าจูง

ตลอดงาน - กางเกงร้ว, เสื้อหมวกก๊อปปี้ลำควนปักตุ
แดง

๒๖. ขอเฝ้า

ก่อนสง - นุ่งสมบัติขาวชายกรวย สวมเสื้ออัลดัก
เสื้อไหมคเทศชั้นใน ครุยขาวขลิบทอง-
เทศชั้นแขนปลายแขนสำรคชั้นนอก

หลังสง - นุ่งสมบัติลาย เสื้อครุยสีชมพู

บรรดาคู่แท้เหล่านี้ระหว่างงานพระราชทานเลี้ยงตลอดเวลา และเมื่อเสร็จงานแล้ว ก็พระราช-
ทานเงินรางวัลสมกับงานทุกคนมิได้ใช้โดยเปล่าเลย

ตำแหน่งและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในงาน .

จากการประกอบพระราชพิธีโสกันต์ จะพบว่ามีชื่อเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ในสมัยนั้นรับ
 จัดงานในด้านต่าง ๆ กันไปหน่วยละอย่าง ซึ่งบางหน่วยก็ยังไม่ปรากฏชื่อในปัจจุบันแล้ว จึงขอ
 ถัดกับเจ้าหน้าที่งานต่าง ๆ มาไว้ที่นี่เพื่อเป็นประโยชน์ให้เข้าใจงานครั้งโบราณได้ง่ายขึ้น

๑. กรมทำซ้าย	จัดน้ำร้อนน้ำชา ถวายพระสงฆ์
๒. กรมเสด็จซ้าย-ขวา	จัดการเรื่อง ฉัตร ราชวัตร ฐานันท์ ที่ปักประดับรายทาง
๓. กรมนา	จ่ายข้าวสาร เพื่อนำมาหุง คราวถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์
จ่ายให้พราหมณ์หุงข้าวถวายบูชาพระผู้เป็นเจ้าของ เจ้า จ่ายข้าวสาร
ใส่กระจาด ถวายพระสงฆ์ที่มาสวดพระพุทธรูป กระจาด
ละ ๕ ทะนาน
๔. กรมพระนกรบาล	จ่ายนางเล็ง ๒ คู่ คือถึงไม้ขนาดใหญ่ให้ขุนศรีสยมพร ชวน
น้ำตรงไปใส่น้ำพระพุทธรูปภายหลังหมายถึงคุ้ม ไบใหญ่
จ่ายไบบัวหลวงปักหม้อน้ำ ๑๐ ไบ จ่ายสังเวียนฟางรองหม้อ
น้ำ ๔ ขด และสังเวียนฟางเซ็ดเท้าพระสงฆ์ ๒ ขด
๕. หอผ้า	จัดทำภูษาทรง
๖. ขุนภักดีอาสา	จัดทนายเลือกหอก ไว้คอยยกส่วรับที่จะถวายพระ

พราหมณ์ ช่วยผูกพระธำมรงค์ประจำคิบนพระแท่นที่จะ
โสกันต์ ให้ถูกต้องตามทิศ |
๗. ขุนโยธาภักดี	
๘. ขุนสิทธิชาติ	
๙. ชาววัง	ผูกม่าน ไข่ม่าน
๑๐. ชาวภูษามาลา	แต่งพระองค์ เชิญเครื่องพิชัยสงคราม เครื่องพระสุพรรณ-
บัญญ์ แต่งเครื่องมูรธาภิเศก แต่งเครื่องพระมหามงคล เชิญ

	พายนเงินพายทอง ลวดเงินลวดทอง เขนยรองพระกร พาน รองมะกรูดส้มป่อย ^๑ พานรองใบมะตูมหญ้าแพรก ^๒ พระ ธำมรงค์สำหรับทัก
๑๑. ชาวพระแสงคัน	เชิญพระกรรบทัก พระกรรไกร
๑๒. ชาวแสงสรรพยุท	เชิญพระแสงของ้าว ไม้เท้าคร่ำทอง ชนัคคัน พระแสงปืน พระแสงคาบชุต พระแสงคาบศิลา
๑๓. ชาวคลังกุฎี	แต่งอาสนะสงฆ์ เตรียมผ้าสบงถวายพระ
๑๔. ชาวพระคลังมหาสมบัติ	ทำพายทอง พายนาก พายนเงิน ลวดทอง ลวดนาก ลวดเงิน ตั้งกระโถน ชันน้ำ บนอาสนะสงฆ์
๑๕. ชาวพระคลังในซ้าย	เชิญพระเต้าปทุมนิมิตสำริด ไปตั้ง จ่ายด้ายดิบทำสายสัญญาณ
๑๖. ชาวพระคลังวิเศษ	เบิกผ้าขาวให้โหรีไปปูศาล รองหม้อเงิน หม้อทองขาว ปูศาล รองศาลใช้ผ้าขาว ๒ ท่อน ท่อนหนึ่งยาว ๘ คอก อีกท่อนหนึ่งยาว ๓ คอก
๑๗. ชาวพระคลังพิมานอากาศ	ปูพรม ตั้งฉาน
๑๘. ทนายเลือกทอก	ยกสารับของกาวหวานถวายพระสงฆ์
๑๙. ตำรวจนอกซ้าย	จัดการเล่นระเบง
๒๐. ตำรวจนอกขวา	จัดการเล่นโมงควุ่ม
๒๑. แปกตำรวจ	จัดที่ตรงหน้า พลับพลาเปลื้องเครื่อง แต่งพระแท่นแว่นฟ้า
๒๒. พันพมพันเทพราช	เกณฑ์คนทำทาง จัดเล็ก หรือโพร่ ทามพระราชยาน
๒๓. พันทอง	ชาวเครื่องพระอภิรมย์ ^๓ เชิญ พระเสมาธิปัต พระฉัตรชัย พระเกวียนพ่ายไปตั้ง ณ เตียงมณฑล เชิญเครื่องสูงปักทอง แผ่ลวด ๒ สารับ แทนหน้าหลัง
๒๔. พันเงิน	ชาวพระราชยาน จัดพระราชยานรับส่งเสด็จ ฟังสวดและ สมโภช

๑. ใช้ระทม ครั่งขังไม่มีตะปู หรือชมพูอย่างในบัจจุบัน
๒. คงให้มีความรู้รวดเร็วเหมือนหญ้าแพรก
๓. พวกเชิญเครื่องสูง

๒๕. พระอัครนคร	}	เชิญพระแสงปืนคาบศิลา
๒๖. พระศรีสำแดง		
๒๗. พระคลังราชการ		จ่ายเสื่ออ่อน
๒๘. พระราชมน		จัด บรรดาปี กลองชนะ แตรวงแตรฝรั่ง และสังข์
๒๙. พุราหมณ์		บอกชาวภูษามาลาให้ผูกพระธำมรงค์ประจำทิศให้ตั้งตาม ทิศ รตนน้ำกลศ น้ำสังข์ เติร์ยมไปรอยข้าวตอกดอกดอกไม้ขับ ไม้บัณเฑาะว์
๓๐. มหาคไทย และกลาโหม		นั่งกลาบาต ^๔ ทำรวีไก่อ
๓๑. มหาคเล็ก		จัดกลาตีไม้
๓๒. ราชบัณฑิต		เชิญพระบรมธาตุ พระนาคสวาสดี พระแก้วผลึก พระไชย พระฉัตรไชย
๓๓. ล้อมพระราชวัง		สถานกระจาตใส่ของถวายพระสงฆ์
๓๔. วิเสทนอก		จัดแต่งบายศรีต่างๆ ข้าวขันเชิงพานรองน้ำวัก แว่นเวียน เทียน เทียนติดแวน เทียนยอกบายศรี แบ่งหอม น้ำมัน หอม เครื่องบายศรี มะพร้าวแก้วเบ็ดปากทองของเคียง เครื่องบายศรี กระทงเปล่าใส่เครื่องกระยาบวคบูชาเทวดา เอาไปส่งให้โหร
๓๕. วิเสทมหากพลู		ถวายเภสัชชองศา ^๕ แก่พระสงฆ์
๓๖. วิเสทกลาง		จัดสำรับ
๓๗. สนมพลเรือน		จัดเครื่องพระกระยาसनาน เครื่องจบพระหัตถ์เครื่องทอง ใหญ่ จัดพุ่มข้าวตอกดอกไม้ รูปเทียน เบิกหม้อเงิน หม้อ ทอง รับพระชันษาเจ้านายที่จะโสกันต์ไปตั้ง รับเสื่ออ่อนไป ปูเตียงแวนฟ้า พระแท่นสรอง ทำบัตรหยวกกล้วย ๓ บัตร ส่งให้โหร
๓๘. สี่ตำรวจสนมตำรวจนอก		ซ่อมแซมและต่อเติมพระมหาปราสาท ทำหลัก

๔. นั่งขัดสมาธิเรียงกันโดยให้ห่างกันในระยะศอกค่อศอก ถ้าขึ้นกลาบาต เป็นพวกอยู่ยามคาบไฟ

๕. มีพลู หมากดิบ หมากตง

๓๙. สนมตำรวจ	ปลุกพระเบญจาพระแท่นสรง เกย
๔๐. สังกการี	เชิญธงชัยกระบี่ครุฑฯ ไปตั้งบนพระแท่นมณฑล นิมนต์พระ
สงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ วงสายสิญจน์
๔๑. ชาวแสงสรพรพยุห	เชิญพระแสงขอ ชนนักตั้นแสงปืน พระแสงคาบชุก-คาบศิลา
๔๒. หลวงสำเร็จพระขรรค์	) เชิญ พระแสงทรง พระกรรบิด พระกรรไกร พระแสงหอก
พระแสงง้าว พระแสงคาบไทย พระแสงคาบฎี่ปุ่น โล่ ทวน
ไปตั้ง
๔๓. หลวงสรพรพยุห	
๔๔. หลวงมหิสวรวิ	เชิญพระเก้าปทุมนิมิต ทอง นาก เงิน ไปตั้งที่พระแท่น
๔๕. หลวงธรรมเสนา	อาราธนาพระพุทธรูป
๔๖. หลวงโลกทิว (โหร)	คำนวณพระฤกษ์ไสกัณฑ์

การเล่นสมโภชงานพระราชพิธีโสกันต์

ในพระราชพิธีโสกันต์แต่ละครั้งมักจะปรากฏว่ามีการเล่นสมโภชงานด้วยทุกครั้ง และการเล่นที่นิยมเป็นการเล่นของพระราชพิธีใหญ่ ๆ มักมีอยู่ ๓ ประเภท คือ ระเบง โมงครุ่ม และกุลาตีไม้ นอกจากบางคราวถึงจะมีการเล่น แทงวิไสย และกระอ้วแหงควายเพิ่มขึ้นมา และที่มักเล่นกันอยู่เสมอ คือ กุลาตีไม้และโมงครุ่ม

การเล่นสมโภชที่กล่าวถึงนี้มีมาแต่สมัยอยุธยาแล้ว ซึ่งจะกล่าวถึงเป็นประเภทไป

กุลาตีไม้ ผู้เล่นจะนั่งสนับเพลา นั่งผ้าโจงกระเบนหยั่งรังทับสนับเพลา สวมเสื้อแขน กระบอกยาว ผ่าอก ติดกระดุมตลอด ภาคประคดทับเสื้อตรงบนเอว ศีรษะ สวมเทริด มือทั้งสองถือคทา รูปร่างและขนาดอย่างไม้ตีกลองทัด แต่ตกแต่ง ให้มีที่ถือ

การแสดง ผู้เล่นยืนเรียงเป็นวงกลม หันหน้าเข้ากลางวง จะมีวงเดียวหรือหลายวงก็ได้ วงหนึ่งใช้ผู้เล่น ๖-๘ คน ไม่มีเครื่องดนตรีอื่นใดประกอบ ผู้เล่นทุกคนร้องเอง และใช้คทาทือเป็นจังหวะ การร้องไม่มีทำนองอย่างไร เพียงแต่ร้องไปตามบทให้ถูกจังหวะเท่านั้น บทร้องเป็นโคลงกระทู้โบราณ ว่า

ศักดิ์ภาพ (เลิศ) ล้ำ	แดนไตร
สิทธิครุ่มอบให้	จึงแจ้ง
ฤทธาเชี่ยวชาญชัย	เหตุใด นาพ่อ
(พระ) เสด็จพระคุณปกเกล้า	ไพร่ฟ้าอยู่เย็น

ทำที่ร้ายรำ และไม้ตีกัน คำเนินไปตามจังหวะที่ร้อง มี ๕ ทำด้วยกัน

๑. ยืนเป็นวงหันหน้าเข้ากลางวง ต่างคนต่างเอาไม้คทาทือ ตีกันอย่างตีกรับ และขยับเท้าให้เคลื่อนไปทางขวา ให้หมุนไปเป็นวง

๑. ราชบัณฑิตยสถาน, สารานุกรมไทย เล่ม ๒ (พระนคร : รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๕๘-๒๕๖๒) หน้า ๑๔๓๓

๒. เอี้ยวตัวไปทางขวา เป็นกิ่งขวาหัน ย่อเข่าลง เดินขยับหย่องให้หมุนไป เป็นวง มือคงถือท้าวอย่างกรับให้เหมือนท่าที่ ๑
๓. หันหน้ากลับเข้าสู่กลางวง แล้วเหยียดแขนทั้งสองข้างออกไป ใช้ท้าวตีกัน กับของอีกคนหนึ่งที่อยู่เคียงข้างต่อ ๆ กันไป
๔. ตีโต้กันเป็นคู่ ๆ โดยคนหนึ่งหันไปทางขวา อีกคนหนึ่งหันมาทางซ้ายสลับกัน เมื่อยืนเป็นวง ก็เป็นเดินหน้าคนหนึ่ง ถอยหลังคนหนึ่ง คู่ที่หันหน้าหากันก็ใช้ไม้ตีโต้กันเสมอศีรษะ เรียกว่าตีบน ที่ด้วยมือซ้ายต่อซ้าย และขวาต่อขวาสลับกันไป พร้อมกับเดินเป็นวงไปด้วย
๕. ยืนเดินอย่างเดียวกับท่าที่ ๔ แต่เพิ่มการตีไม้ทางเบื้องล่าง ซึ่งเรียกว่า ตีล่างสลับกับตีบน โดยตีบนซ้ายขวา ๒ ที แล้วตีล่างซ้ายขวาอีก ๒ ที สลับกันไป พร้อมกับเดินเป็นวงไปเช่นกัน

บทร้องก็ตี ทำร้ายรำตีไม้ก็ตี คงซำกั้นอยู่ตลอดไป จบแล้วก็กลับ
ตั้งต้นใหม่

การเล่นกลุ่ตี่ไม้ของไทย น่าจะได้แบบมาจาก การเล่นพื้นเมืองที่ชาวอินเดีย นำเข้ามา และในอินเดียภาคใต้ ก็มีการเล่นของชาวพื้นเมืองอย่างหนึ่ง เรียกว่า ทักษารส คล้ายคลึงกับกลุ่ตี่ไม้ของไทย แต่มีคนตั้งโรงรักษาจังหวัดอยู่ด้วย คนหนึ่งที่เทวาลัยบัลเลศวร ก็มีภาพสลักการเล่นนี้ด้วย คงจะเป็นการแสดง บุษาทเทพเจ้า และไทยรับมาสำหรับแสดงแด่ในงานพระราชพิธี อีกอย่างหนึ่ง ไทยในสมัยโบราณเรียกชาวอินเดีย ที่มีผิวดำ ว่า แขนกกลา เรียกชาวอินเดีย ผิวขาวว่า แขนกเทศ ดังนั้น ชาวอินเดีย ที่นำการเล่นนี้เข้ามาคงเป็นแขนกผิวดำ จึงเรียกว่า กลุ่ตี่ไม้ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ ยังมีการเล่นเช่นนี้อยู่ที่เมือง กัตมันฑู ประเทศเนปาล^๒

โมงกรุ่ม การแต่งกายคล้ายกับการเล่น กลุ่ตี่ไม้ และระเบง ซึ่งมีบรรยายไว้แต่ครั้ง
กรุงศรีอยุธยา^๓

๒. ความเห็นของ หม่อมเจ้าหญิงทูนทิสสมัย ดิศกุล

๓. พระมหานาค, *ปดฺไพวาทคำฉันท์*, ๒๕๑๖

“โมงครุ่มคณาชาย
 ทับทรวงสองแผง
 เทร็ดใส่บไครยล
 กุ่มแล้ทวารำ
 บัดเบื้องระเบงแต่ง
 ครุ่มเทริบสมทรง
 ย่องยิงมยุรฉรรณ์
 ลูกคู้ก็แตกเสียง

กลเพศพืงเสยง
 ก็ตระกุกะโกคำ
 ก็ละสนละลาวทำ
 ศัพทรวงค้ำเนิงวง
 กลกายประคุงมง—
 กรกุ่มธนูเมียง
 ก็สะอ้อนสะเอวเอียง
 โอละพ้อตระหลบเวียง”

จากร้อยกรองนี้จะทราบว่าการเล่นโมงครุ่มนั้น ถือได้ และเล่นเป็นวง ส่วนระเบงถือธนู นี้คือข้อแตกต่างซึ่งอยู่ที่การเล่น นอกจากนี้ก็มีบทร้องและ เครื่องมือที่ถือใช้ประกอบการเล่น ในสมัยต่อมาโมงครุ่มได้เปลี่ยนจากถือได้ มาเป็นตะบองเหมือนเล่นกลลดาไม้ ก็มีหลักฐานในสมัยรัชกาลที่ ๑ ครั้งมีงาน สมโภชพระบรมอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก พระราชบิดาของรัชกาลที่ ๑ พ.ศ. ๒๓๓๙ ว่า

๑ โมงครุ่มใส่เทริดกล้า	คุดหมี
กำพดตีกลองตี	ปุมฆ้อง
ระเบ็งยิงมยุรี	ผูก่วง
โอละพ้อลำพองร้อง	ร้ายรวตลบคีน ๆ

การแสดง “กล่าวว่ามีการเล่นหลายกระบวน เล่นเป็นหลายวง แต่ละวงมีกลองใบหนึ่ง วงหนึ่งมี ๔ คน วิธีการเล่นมี ๒ อย่าง อย่างหนึ่ง เต้นตีไม้ แล้วร้องว่า “ถักทำถัก” ไปรอบ ๆ กลอง อีกอย่างหนึ่ง นำฆ้องมาตีโหม่งนำคนเล่นตีไม้ รับจังหวะ ๒ ครั้ง ถึงครั้งที่ ๓ ยกเท้าข้างหนึ่งแล้วเอี้ยวตัวไปตีกลองพร้อมกัน จะว่ากระบวนเล่นเช่นนั้นเป็นระเบงอย่างหนึ่ง และมหาเอกอย่างหนึ่ง ดังนั้น การเล่นจึงมี ๓ กระบวน คือ ตีไม้อย่างหนึ่ง ตีกลองอย่างหนึ่ง และท้าว ท้าวต่าง ๆ อย่างเช่น ชูไม้เอาปลายเกยกันเรียกว่า บัวตุ้ม

๔. สาส์นสมเด็จพระนคร : ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, ๒๕๐๖

ชูไม้เอาปลายต่างออก เรียกว่า บัวบาน เอาโคนไม้จืดที่ปากยื่นออกมา เรียกว่า
ข้างประธานงา

เมื่อทำท่าเหล่านี้ ก็ยืนยกเอาไปตามจังหวะ

ทำท่าไม่งครุ่มมีผู้คิดแต่งไว้เป็นคำร้อยกรองอย่างไรเพราะ แต่คำเดิมคง
เป็นคำง่าย ๆ อย่างชื่อท่าละคร

คำร้อยกรอง

ประทุมทองวิมลมาศ
จงกลกาบผกากลิ่น
วายุพินทราร้อน
จักรวรรดิงามอนทรงเครื่อง
มังกรเยื้องย้ายหาง
พระจันทร์กุมกรางกลด
เทพประนตประสมกร
พระยาอุษรประธานงา
เมฆลาเล่นวลาหก
รามสุรยกอสุณี
ไมยราพณ์อสุรีวาทุฑ์
พระยาอินทรชิตแปลงกายา
องค์ศรีอนุชาเชิดชู
หน่อชมพูปานง้างศิลป์
หน่อชมพูปานง้างศิริ
ราชกระบี่ถวายเป็น
รำแพนปลายพฤษภา
องค์อินทรเจ้าฟ้าเป้าสังข์
เทพลึงพระสุทร

คำเดิม

บัวตูม
บัวบาน
ลมพัด . . . ?
มังกรพาดหาง
พระจันทร์ทรงกลด
เทพพนม
ข้างประธานงา
เมฆลาล้อแก้ว
รามสุรขวางขวาน
ไมยราพณ์แผดแสงฤทธิ์
อินทรชิตแปลงกาย
พระลักษณชูศร
หนุมาณถวายเป็น
นกยูงรำแพน
พระอินทร์เป้าสังข์
เทวการังพระสุเมรุ ฯ

ระเบง

ผู้เล่นนั่งสนับเพลา นั่งผ้าโจงกระเบนหยั่งรังทับสนับเพลา สวมเสื้อแขนกระบอก ยาวผ่าอก ติดกระดุมตลอด คาคปรกทับเสื้อตรงบั้นเอว ศีรษะสวมเทริด มือหนึ่งถือคันศร หรือคันธนู อีกมือหนึ่งถือลูกศรหรือลูกธนู จะเห็นว่าการ แต่งกายคล้ายกับการแต่งกายของผู้เล่นโหมงครุ้ม และกลุสตีไม้

เนื้อเรื่อง

ประกอบด้วยผู้เล่นหลายคน สมมติว่าเป็นกษัตริย์ร้อยเอ็ดคนกร จะไปช่วย พระอิศวร ท่างานโสกันต์ พระกณเศร์ หรือใครไม่ทราบแน่ พระขันธกุมาร^๕ ทรงนกลงมาชักทัพกษัตริย์นั้นไว้ ห้ามขึ้นไปไกรลาส แต่บรรดากษัตริย์ไม่ฟัง พระขันธกุมารจึงสาปให้สลบ แล้วถอนสาปให้ฟื้น กษัตริย์เลยต้องกลับคืน บ้านเมือง

การแสดง

บรรดากษัตริย์เหล่านั้นเดินไปเป็นพวกๆ ขณะเดินไปก็ยกขาข้างหนึ่งขึ้น พร้อมๆกันทำท่าว่า แล้วตีลูกศรเข้ากับคันศรพร้อมๆกันเป็นจังหวะ สมมติว่า ชันศร แล้วร้องบทที่ขึ้นต้นว่า "โละพะอ" พร้อมๆกันทุกบทและตีฆ้อง ๓ ใบเตา ที่เรียกว่า ฆ้องระเบง หนหนึ่ง แล้วก็เปลี่ยนเขาใหม่เรื่อยไป

การเล่นระเบงนี้ บางครั้งเรียกว่า การเล่น "โละพะอ" บทร้องมี ดังนี้

โละพะอขอถวายบังคม

โละพะอประนมกรทักปวง

โละพะอบัวตุมทั้งปวง

โละพะอบัวบานทั้งปวง

โละพะอกลับไปซ้ายไปขวา

โละพะอกลับไปขวามาซ้าย

โละพะอกลับไปหน้าเป็นหลัง

โละพะอกลับไปหลังเป็นหน้า

โละพะอเทวัญมาบอก

โละพะอยกออกจากเมือง

โละพะอจะไปไกรลาส

รักแก้วชำเอยจะไปไกรลาส

รักพี่ชำเอยจะไปไกรลาส

รักน้องชำเอยจะไปไกรลาส

รักแก้วชำเอยจะไปชมนก

รักพี่ชำเอยจะไปชมนก

รักน้องชำเอยจะไปชมนก

รักแก้วชำเอยจะไปชมไม้

๕. เดิมเข้าใจว่าเป็น พระกาล (บางแห่งเขียนพระกาฬ แต่พระกาลนั้นทรงนกแขก แต่ความเรื่องว่าทรงนกขง จึง ควรเป็น พระขันธกุมาร จาก ล่าสันสมเด็จ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ชำระ

รักพี่ข้าเอยจะไปชมไม้
โอดระพ้อขวางหน้าอยู่โย
โอดระพ้อพร้อมกันทั้งปวง
โอดระพ้อก่งศรทั้งปวง

พระขันธกุมารสาป

โอดระพ้อสลบทั้งปวง

คืนเมือง

โอดระพ้อยกกลับเข้าเมือง

รักน้องข้าเอยจะไปชมไม้
โอดระพ้อหลีกทางไปให้พ้น
โอดระพ้อก่งศรระทั้งปวง
โอดระพ้อแผลงศรทั้งปวง

โอดระพ้อพ้นชนทั้งปวง

โอดระพ้อเรามาถึงเมือง

กระอ้ว **แทงควาย**^๖ เป็นการเล่นอย่างหนึ่งในการพระราชพิธีทวง ว่าเป็นงานเล่นของพวก ทวาย หรือ พม่า มอญ มีคนเล่น ๒ คน แต่งเป็นชายคนหนึ่ง หญิงคนหนึ่ง มีควายตัวหนึ่ง มีคนอยู่ข้างใน ๒ คน ทางหัวและท้าย

การแต่งกาย คนแต่งเป็นผู้ชาย หัวใส่ลอมเป็นเกล้าผมสูง ใส่เสื้อกะเทรียง ชายเสื้อกรอมถึง น่อง ถือหอกใหญ่ใบกว้างทำด้วยกระดาษ อีกคนหนึ่งเป็นผู้หญิง ผัดหน้าขาว แต้มไฟเม็ดใหญ่ เกล้าผมสูง นุ่งผ้าถุงใส่เสื้อเข้าเอว ห่มผ้าแถบสีแดงห้อยบา กระเดียดกระท่าย ถือร่ม

การแสดง กล่าวว่ นางกระอ้ว ผันว่าได้กินแกงต้บควาย อร่อยมาก รบเราให้ผัว ชื่อ ตาโสไปหาต้บควายมาแกง ตาโสฉวยหอกไปแทงควายในป่า ตั้งท่าจะแทงควาย ควายก็ทำท่าจะขวิด ส่วนนางกระอ้วหลบหลีกอยู่ข้างหลัง เล่นตลกขบขันอยู่ สักครู่ใหญ่ สมมุติว่า ตาโสแทงควายตาย และแหะได้ต้บมาแกงให้ นางกระอ้วกิน

เรื่องนี้ ถ้าว่าตามชื่อการเล่น กระอ้วแทงควาย ผู้แต่งควรชื่อกระอ้ว แต่ในเรื่อง กระอ้วกลับเป็นผู้หญิง เรื่องจึงสับสนอยู่

๖. ราชบัณฑิตยสถาน, สารานุกรมไทย เล่ม ๑, (พระนคร : รุ่งเรืองธรรม, ๒๔๘๔-๒๔๘๕) หน้า ๑๕๘

แทงวิสัย จากปทานุกรม อธิบายว่า เป็นการเล่นอย่างหนึ่ง ผู้แสดงแต่งกายอย่างเสียวาง ถือหอกแทงกัน แต่คำเดิม เขียนว่า แทงวิไส^๑

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาตจวงรามาธิบดี ทรงสันนิษฐานว่า การเล่นแทงวิไสเป็นของมลายู จัดมาเล่นถวายทอดพระเนตร เมื่อครั้งโสกันต์กรมขุนสุพรรณภาควดี และสมเด็จพระฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงอธิบายว่า การเล่นแทงวิไส นั้น คำว่า “แทง” เป็นกิริยา แต่ต้องอาศัยของแหลมเป็นเครื่องมือ มีหอกและทวน เป็นต้น “วิไส” เป็นชื่อสิ่งท่หมายแทง ซึ่งน่าจะเป็นโล่ พระองค์ทรงเข้าพระทัยว่า ที่เรียกวิไส คงจะเพี้ยนมาจาก วิไส ซึ่งเป็นคำเรียกหวายชกกลมเป็นแผ่นมีหูถือข้างหลังของมลายู ซึ่งมีรูปร่างเหมือนโล่ของไทย

การแต่งกาย แต่งกายด้วยเสื้อผ้าร่มร่วมคล้ายตัวเสียวางของจีน ผัดหน้าติดหนวดเกวารุงรัง ศีรษะสวมเทริด มือถืออาวุธยาว เช่น หอกหรือทวน

การแสดง เล่นใช้ผู้ชายเล่น เวลาเล่นจะใช้ปลายอาวุธแตะกัน ข้างบนบ้าง ข้างล่างบ้าง แล้วเต้นเวียนไปเวียนมาซ้ายทีขวาที ถึงพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า

“แทงวิไสใส่เสื้อเช่น	ขั้ววาง
สวมเทริดผอมโยเซ	หนวดเลื้อย
ถือคาบโล่ทำทาง	ช่องแซ่ง
หนึ่งเทอดทวนพ้องเพื่อย	ฟาดฟาย
ต่างแทงต่างบ้องปัก	กนนสอง
อย่างเหย้าเยงชู้ชาย	เหยาะเค้น
พิณพาทย์ถูกทำนอง	เตงเต็ง เตงแซ
มากมั่งเขม้นเช่น	แกกน่น”

๑. บัญญา นิตยสารธรรม, *การเล่นของหลวง*, นิตยสารศิลปากร ปีที่ ๑๑ เล่ม ๕ (พระนคร : สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๑) หน้า ๖๑.

จะเห็นได้ว่า พิธีโกนจุก หรือโลกันต์นี้ เป็นประเพณีที่เน้นให้เห็นถึงความ
เจริญของชาติว่ามีอารยธรรมสูงชาติหนึ่งมาแต่โบราณ

การโกนจุกเป็นการเตือนให้ผู้ที่ทำพิธีได้สำนึกว่าตนกำลังจะเข้าสู่ความเป็นผู้ใหญ่ แต่
โบราณ การแสดงวัยของคนนั้น เขามีเครื่องบอกได้อาจจะใช้เสื้อผ้าเป็นเครื่องกำหนด
อย่างเช่น ชาวเขมรเผ่าต่าง หรือการไว้ทรงผม เช่น พวกช่างในสมัยโบราณ โดยเฉพาะไทย
เรา การไว้จุกเป็นการแสดงว่าอยู่ในวัยเด็ก ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา-
คำรบราชนาถภาพ ได้ประทานความเห็น ว่า คนไทยเรามีการแสดงวัยอีกอย่างหนึ่งคือ การสวม
กำไลเท้า หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล รัชสัฎว่า ผู้หญิงไทยสมัยก่อน พวกที่ยังไม่แต่งงาน
จะสวมกำไลเท้าเป็นเครื่องหมายแสดง เมื่อแต่งงานแล้วจะถอดกำไลเท้าออก แต่ปัจจุบัน
ประเพณีนี้เลิกไปนานแล้ว

การประกอบพิธีก็เป็นการทำสิ่งที่ประเพณีกำหนดไว้แก่เด็ก เพื่อจะได้เป็นผู้ที่มีแต่ความ
เจริญรุ่งเรือง การรดน้ำพระพุทธรณ์นั้นก็เป็นการรดน้ำมงคลให้ เดิมก่อนจะโกนผมก็ต้อง
รดน้ำให้เปียกชุ่มศีรษะเสียก่อน จะได้โกนผมได้สะดวก แต่แทนที่จะใช้น้ำธรรมดาก็ใช้น้ำ
พระพุทธรณ์แทน เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ตนไปในตัวด้วย

ส่วนการแต่งกายที่แตกต่างกันไปนั้น เป็นแต่เพียงเครื่องแสดงว่า ไกรเป็นไกร
นั่นเอง เดิมที่ไม่ได้เป็นการมุ่งหมายที่จะแบ่งฐานะของคนแต่อย่างใด ความคิดเช่นนั้นเป็น
ความคิดของคนรุ่นใหม่ที่จะพยายามวิจารณ์โน้มน้าวให้เป็นไปตามความคิดเห็นของตนเท่านั้น

เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งที่ประเพณีซึ่งแสดงถึงภูมิปัญญาและอารยธรรมอันสูงส่งของ
ชาติเรา ประเพณีหนึ่งกำลังจะลดความสำคัญและเลือนไปทุกที จนบางครั้งคนรุ่นใหม่ไม่ทราบ
เลยว่าประเพณีดังกล่าวเคยมีมาแล้วแต่อดีต เป็นเรื่องที่คุณคนไทยทุกคนควรตระหนักอย่างยิ่ง

หนังสืออ้างอิง

๑. พระยาอนุนามราชชน, ประเพณีเนื่องในการเกิด (พระนคร : บุญส่งการพิมพ์, ๒๕๐๗)
๒. สมภัทร บุราวาศ, ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๖)
๓. สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร, ประเพณีไทยโบราณ, (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๕)
๔. ศรีโลกนาถ ปาวา, หินทุรธรรมในอารยธรรมอินเดีย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร (พระนคร : การศาสนา, ๒๕๑๕)
๕. จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, พระราชหัตถเลขา (พระนคร : ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, ๒๕๐๖)
๖. จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, พระราชพิธี ๑๒ เดือน, (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔)
๗. สมบัติ พลายน้อย, พุทธขนิยาย, (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๕)
๘. อรุณินทร์ วิริยะบุรณะ, ประเพณีไทย ฉบับพระมหาราชครูฯ. (พระนคร : ประจักษ์การพิมพ์, ๒๕๐๖)
๙. กรมวิชาการ, ภารตะวิทยา (พระนคร : กุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๖)
๑๐. ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๕-๒๔๑๑
๑๑. ลัทธิธรรมนิยมภาคต่างๆ (พระนคร : กลังวิทยา, ๒๕๑๕)
๑๒. ตำรวจราชานุกาฬ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ (พระนคร : ไสภณพิพรรฒนากร)
๑๓. ราชบัณฑิตยสถาน, สารานุกรมไทย, (พระนคร : รุ่งเรืองธรรม, ๒๔๙๙-๒๕๐๒)
๑๔. สารัตนสมเด็จพระ, (พระนคร : ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, ๒๕๐๖)
๑๕. พระมหานาค, ปุณโณเวทกำฉันท, ๒๕๐๖
๑๖. ปัญญา นิตยสุวรรณ, การเล่นของหลวง, นิตยสารศิลปากร ปีที่ ๑๗ เล่ม ๕ (พระนคร : สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๗)
๑๗. กรมหลวงภานุพันธุ์วงศ์วรเชษฐ, สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์, พระราชพิธีสงสรง, ๒๕๑๓
๑๘. G.E. Gerini, Chulakantamangala or The Tonsure Ceremony as Performed in Siam.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงส่งสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์กรมขุนพินิจ
ประชาชนาด (รัชกาลที่ ๕) เสด็จไปฟังสวดพระพุทธรมนต์ก่อนโสกันต์ พ.ศ. ๒๔๐๘

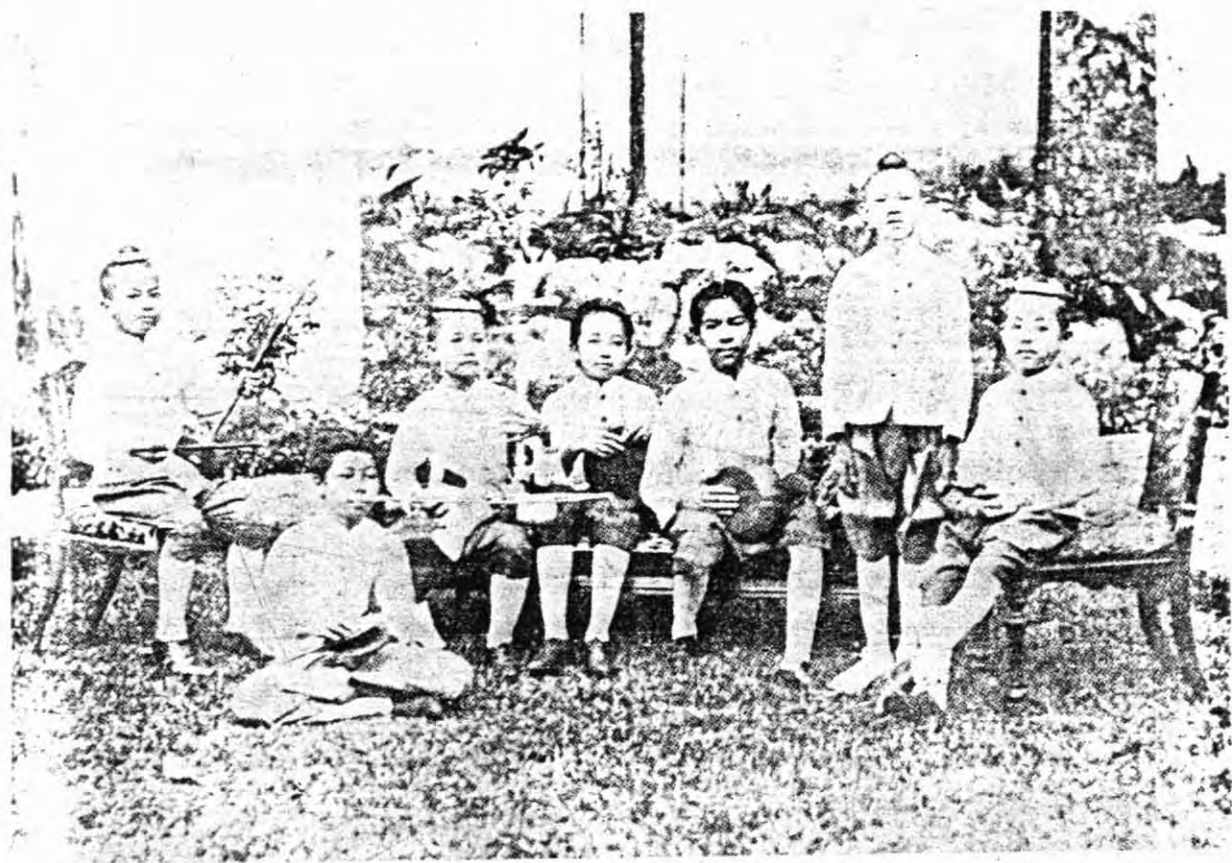
พระองค์เจ้าโสมวาศรัตนราชธิดา ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
โสภณัดเทียบเท่าเจ้าฟ้า พ.ศ. ๒๔๐๓

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศสยามมกุฎราชกุมาร (ผนวชสามเณร)
และสมเด็จพระเจ้าฟ้าวิชิตราชมยุขินเทพทวารวดี (รัชกาลที่ ๖)

(จากซ้าย) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ หม่อมเจ้าดิศลประทุม จักรพันธ์
 พระองค์เจ้าดิศลนภสร สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าชิราวุธ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรมงกุฎ
 สยามกุฎราชกุมาร พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ

(ขวา) สมเด็จพระเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชม กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา (รัชกาลที่ ๗)
(กลาง) สมเด็จพระเจ้าพรมหิดลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์
(ซ้าย) พระองค์เจ้าอรุณวงศ์รัชมโกช

(ขวา) สมเด็จพระเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา (รัชกาลที่ ๗)
(ซ้าย) พระองค์เจ้าชายอรพงค์รัชสมโภช

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอในรัชกาลที่ ๕

จากซ้ายไปขวา

- (๑) ไม่ทราบแน่
- (๒) สมเด็จพระเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชะกรมขุนสโขทัยธรรมราชา (รัชกาลที่ ๗)
- (๓) สมเด็จพระเจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพรกรมหลวงลพบุรีราเมศวร์
- (๔) ไม่ทราบแน่
- (๕) สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาดลุดุลยเดชกรมหลวงสงขลานครินทร์
- (๖) พระองค์เจ้าอรุณศรีราชสมโภช

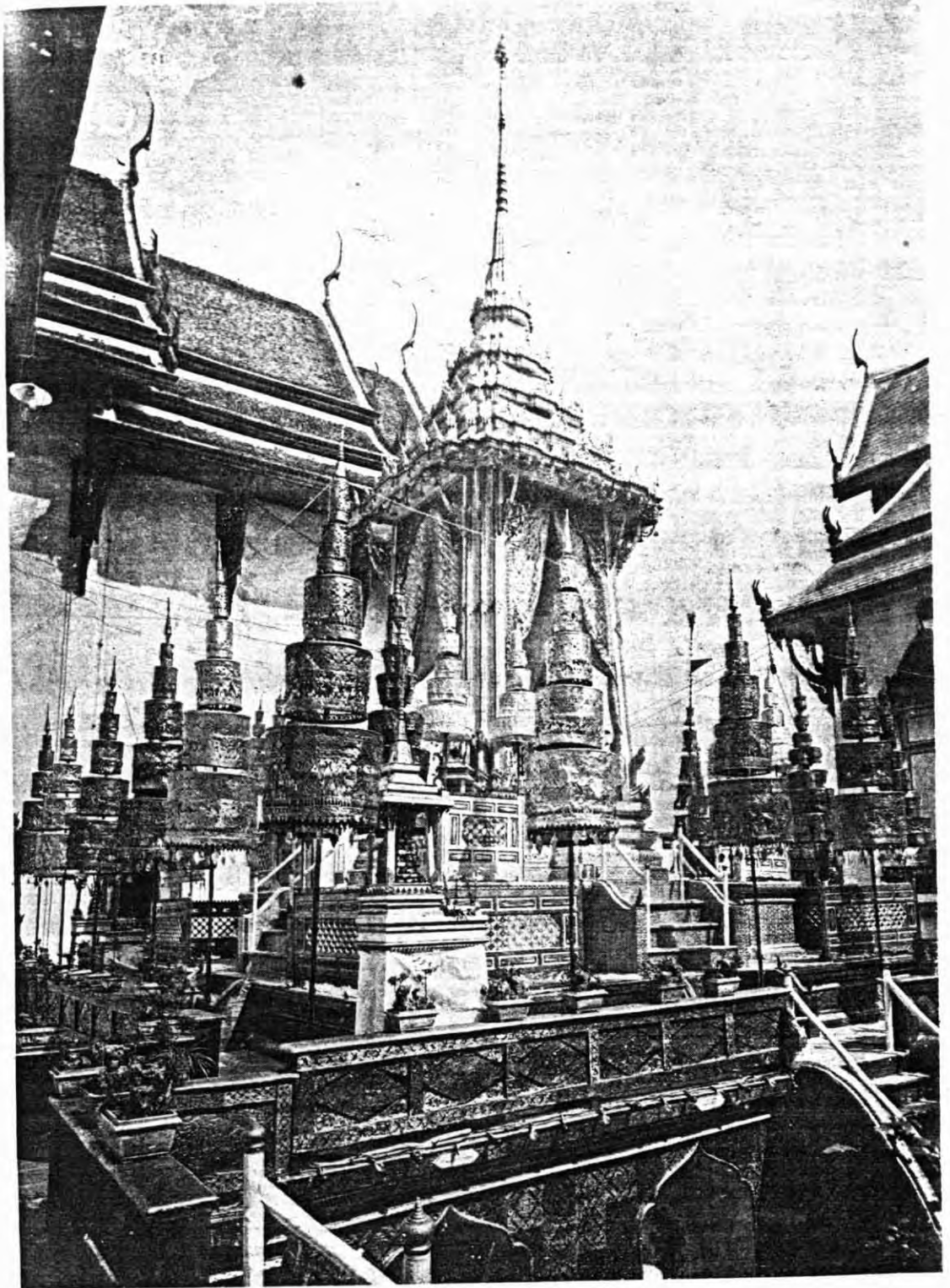
พระราชโอรสในรัชกาลที่ ๕
เมื่อยังไม่ได้ประกอบพระราชพิธีโสกันต์ จะทรงไว้จุก

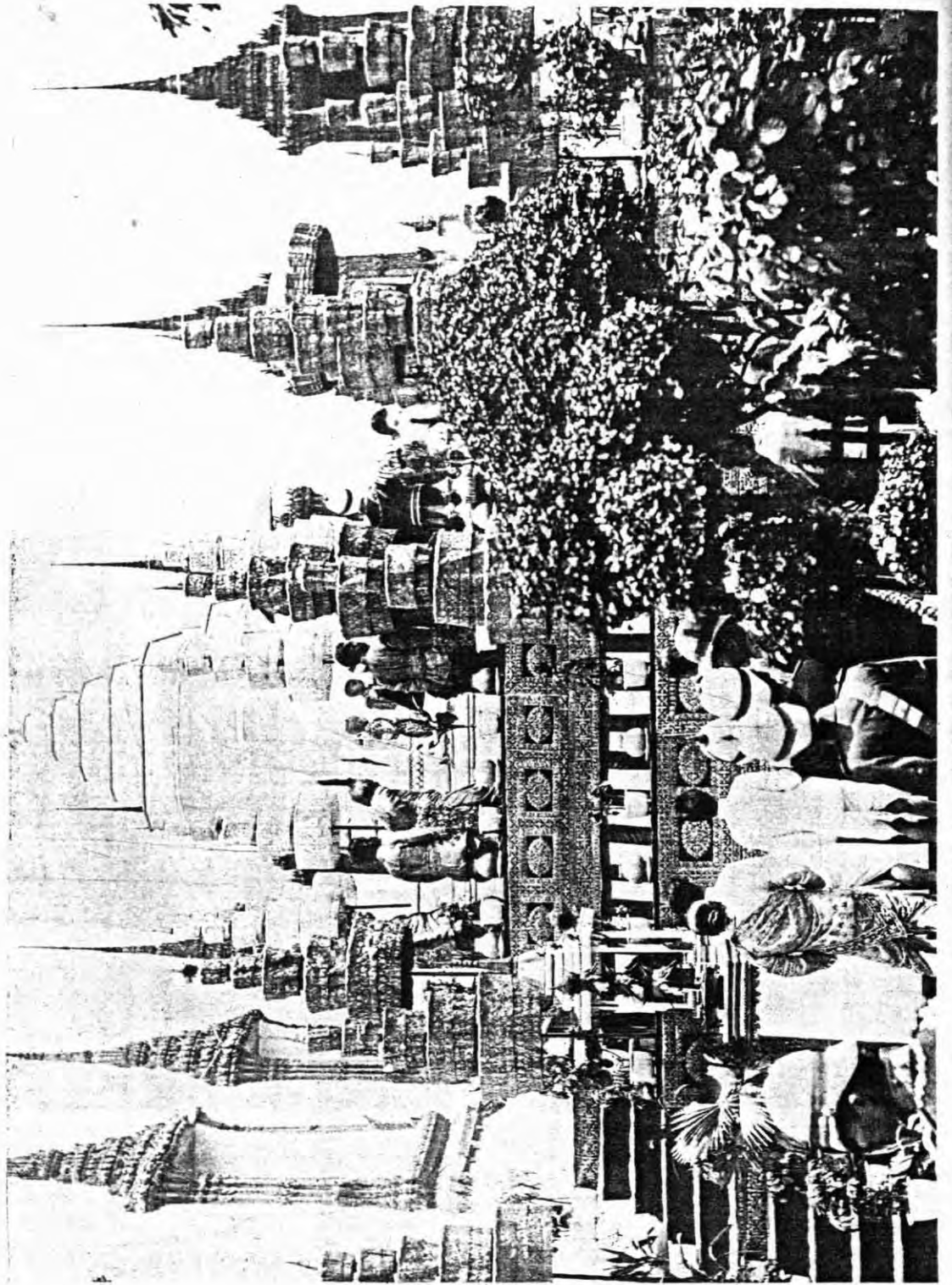
พระราชโอรสและพระราชธิดาในรัชกาลที่ ๕

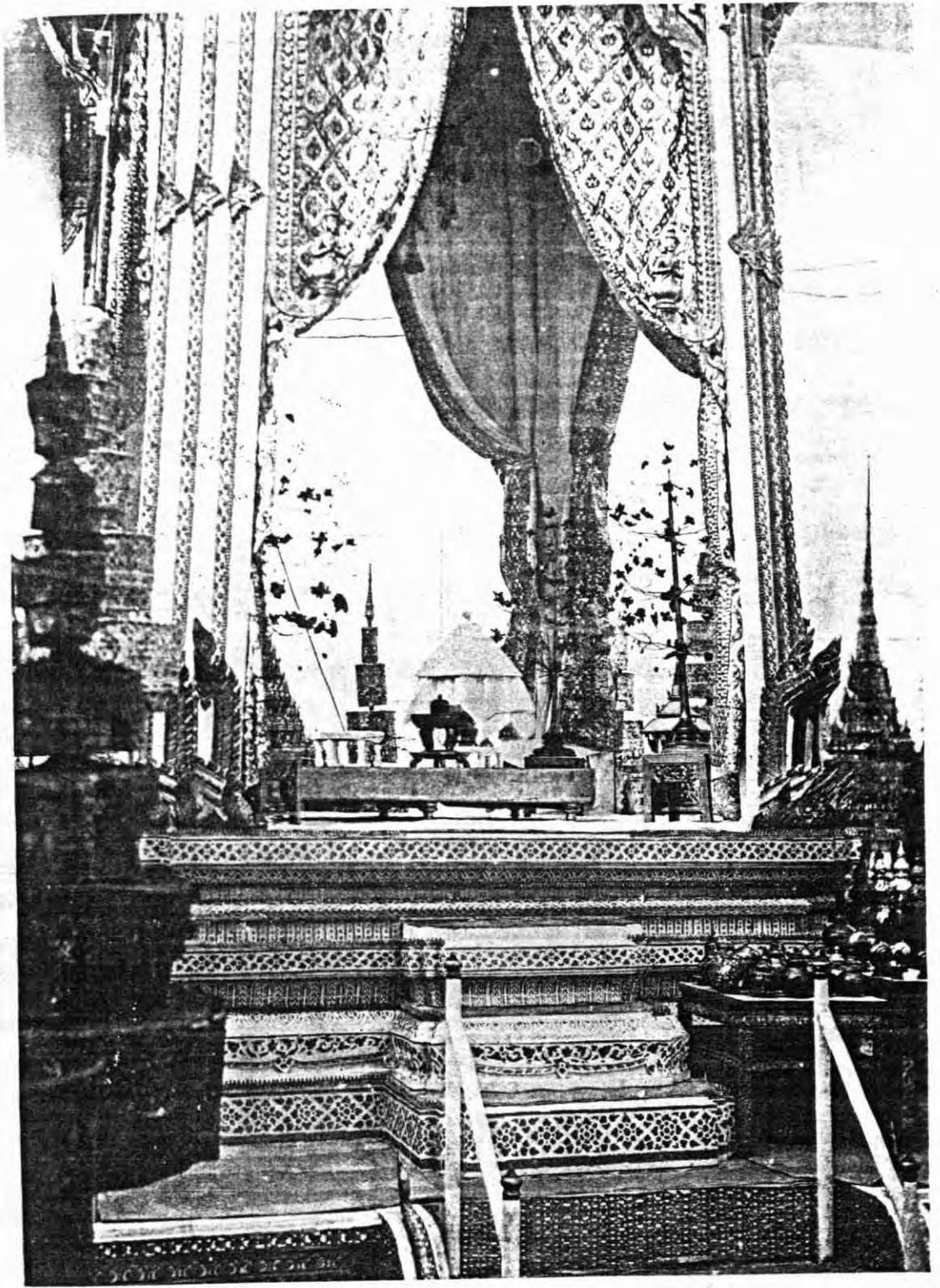
ลักษณะเขาไกรลาสในงานพระราชพิธีโสกันต์อย่างใหญ่
เฉพาะพระเจ้าลูกเธอที่ดำรงพระยศ เจ้าฟ้า

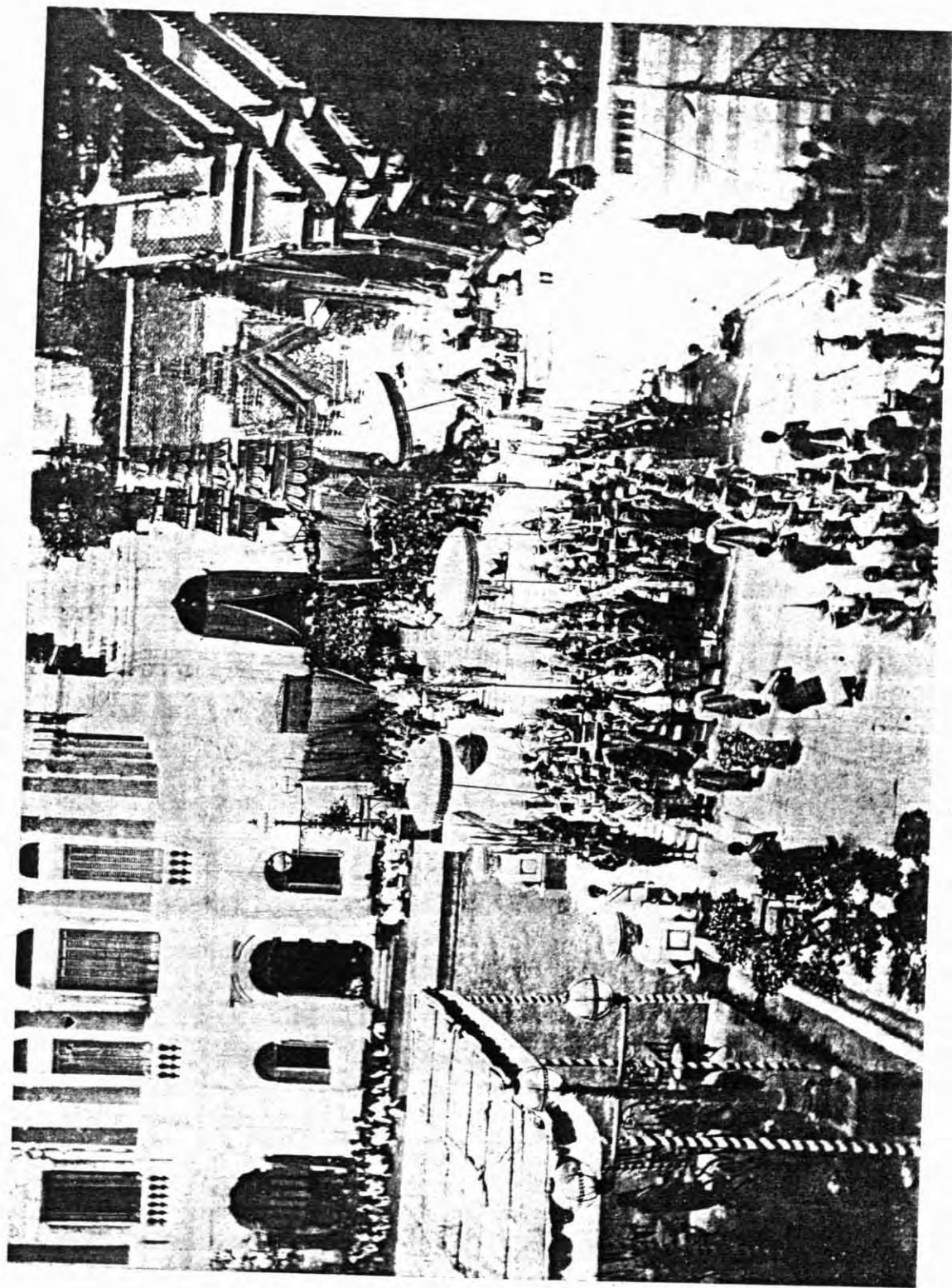
พระแท่นสร้างในพระราชพิธีโสกันต์ สมเด็จพระเจ้าฟ้ายุคลทิฆังคฆ
กรมขุนนครราชสีมา พ.ศ. ๒๔๔๔

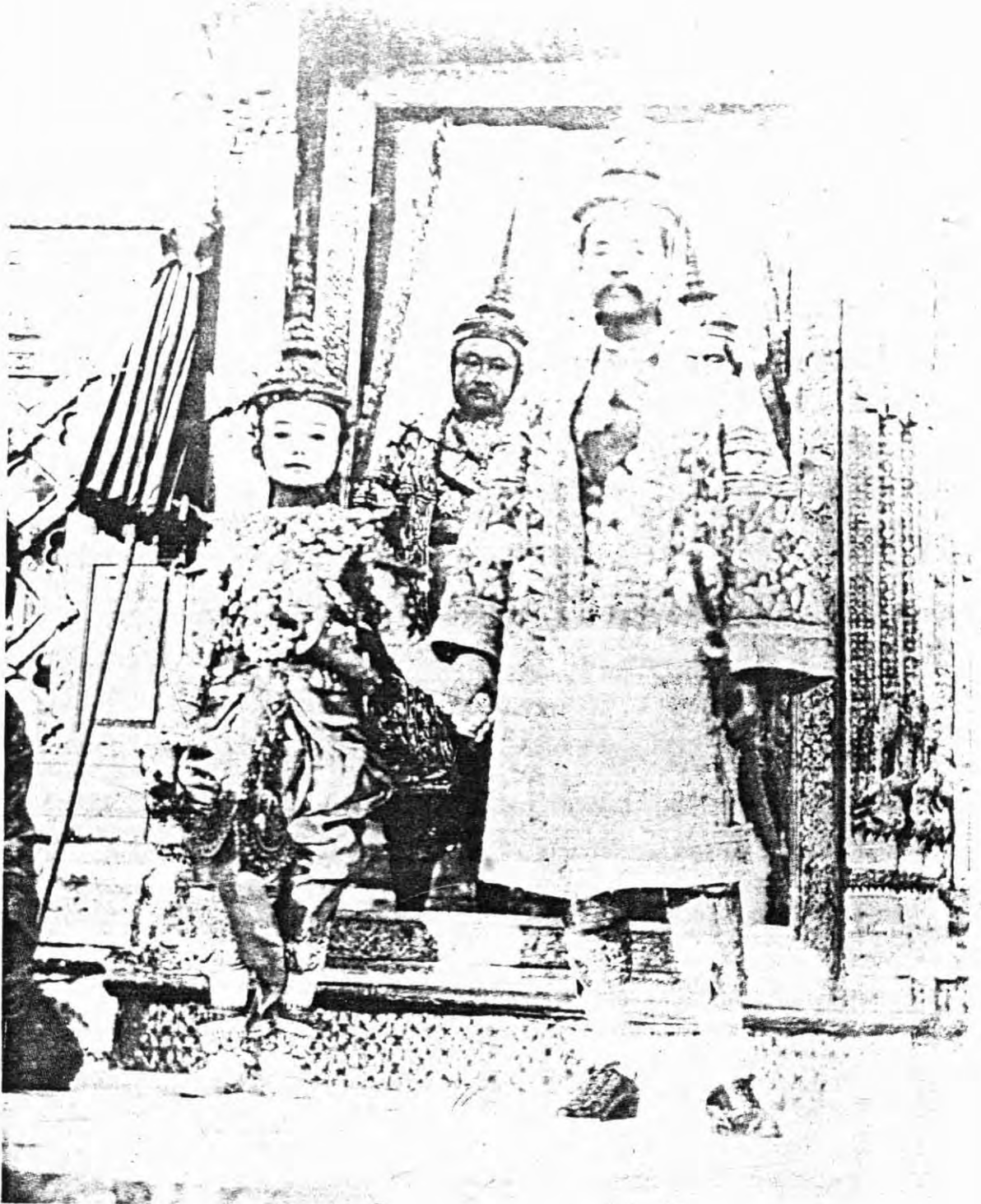
พระตำหนักสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าป่าสามัคคีเพื่อสมทบทุนสร้างพระตำหนักสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี

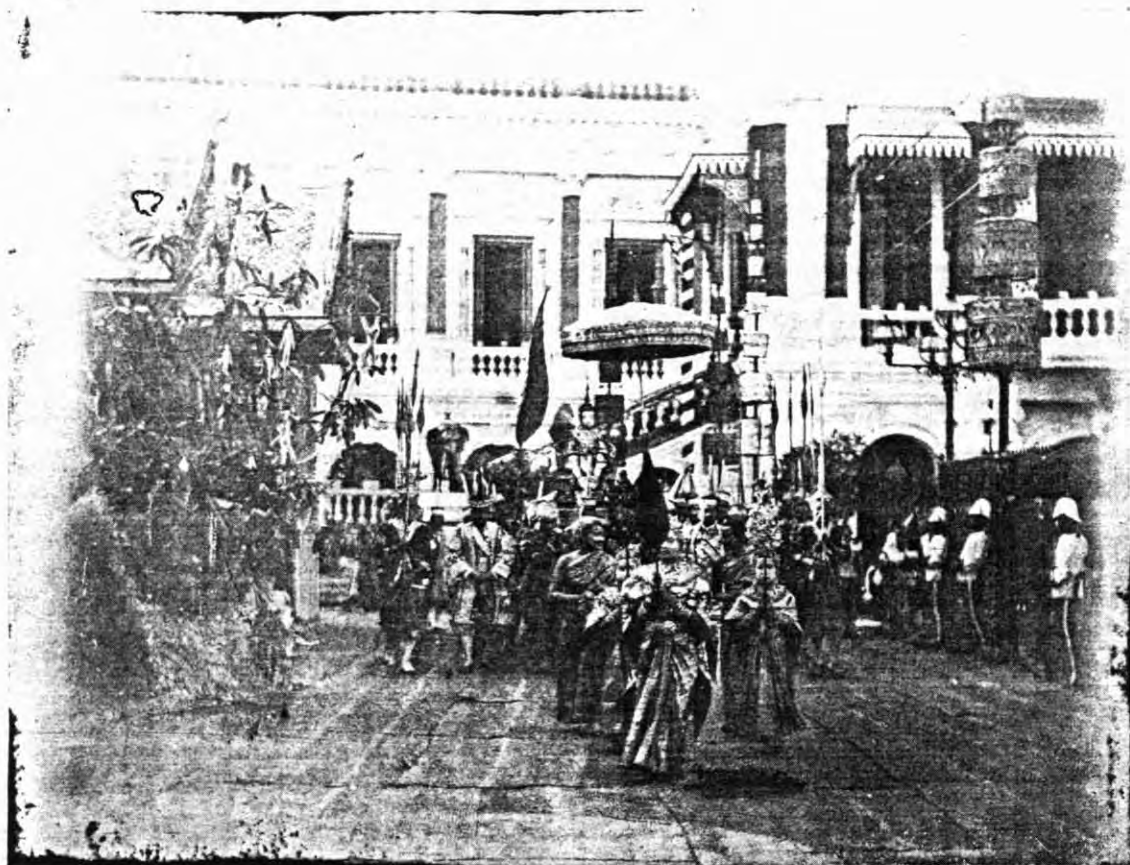
การตกแต่งพระแท่นสร้าง มัตตั้งไม้หอมพร หม้อน้ำพระพุทธรมนต์ และพระเต้าต่างๆ
ครงงานพระราชพิธีโสกันต์ สมเด็จพระเจ้าฟ้าอัยยวงค์เดชาวรุท กรมขุนนครราชสีมา พ.ศ. ๒๔๕๕

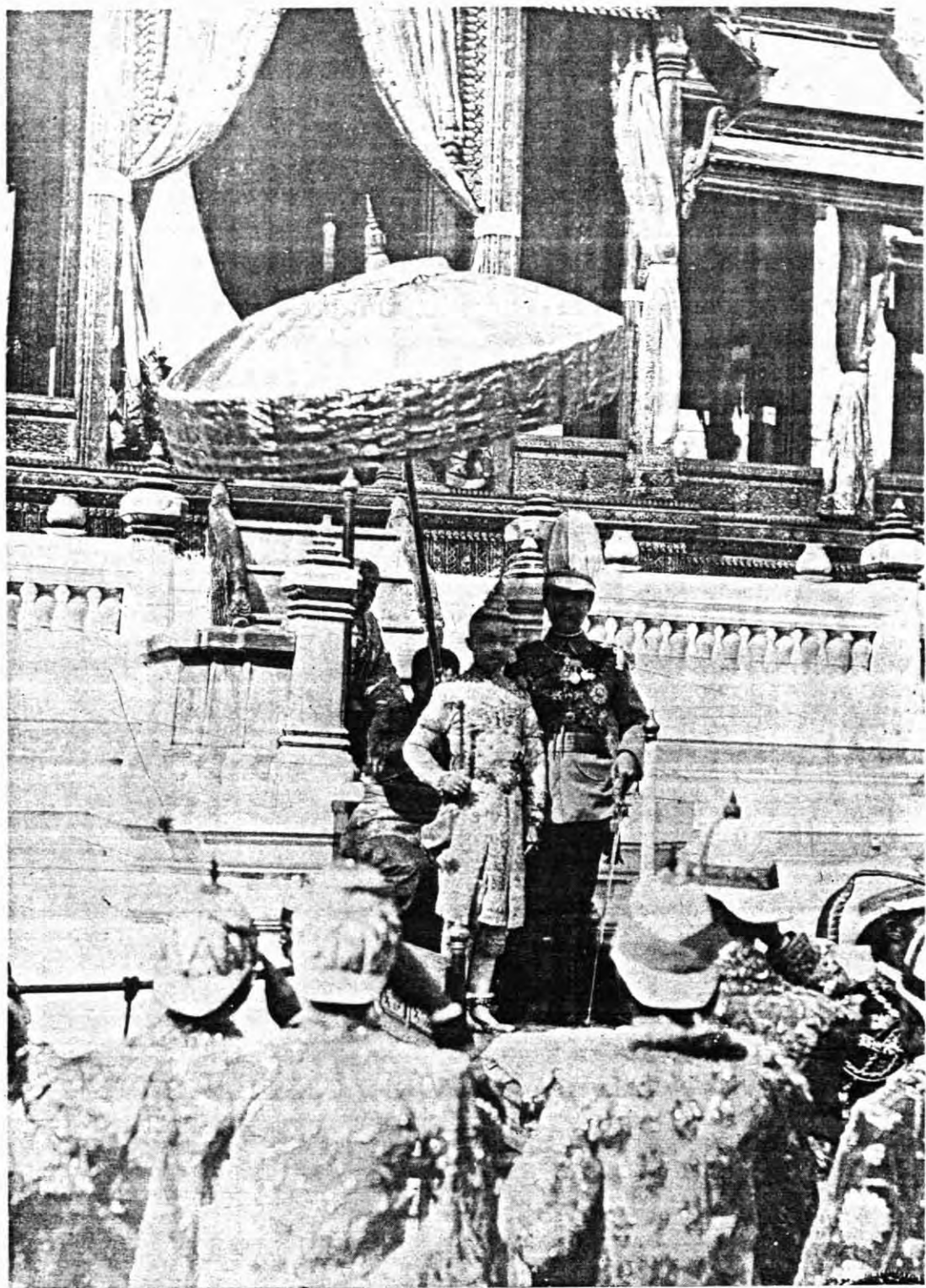
รวบรวมน้ำพระราชนิเวศน์ ไทกันตอย่างใหญ่ มีนางเจียมบุรณดี และนางแตงตังตะ

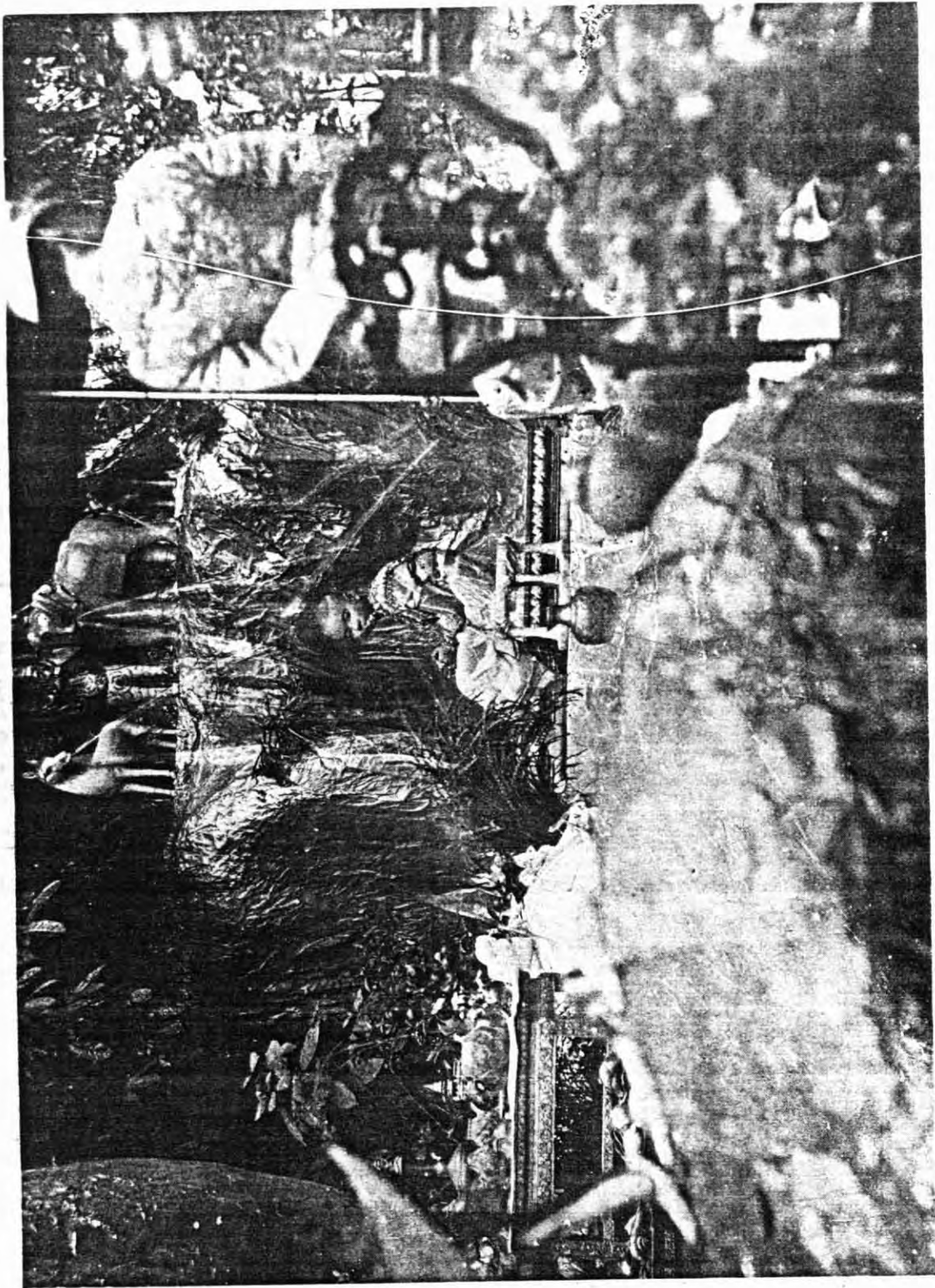
สมเด็จพระเจ้าฟ้าฉวีรุช กรมขุนเทพทวารวดี (รัชกาลที่ ๖) ในพระราชพิธีโสกันต์ พ.ศ. ๒๔๓๕

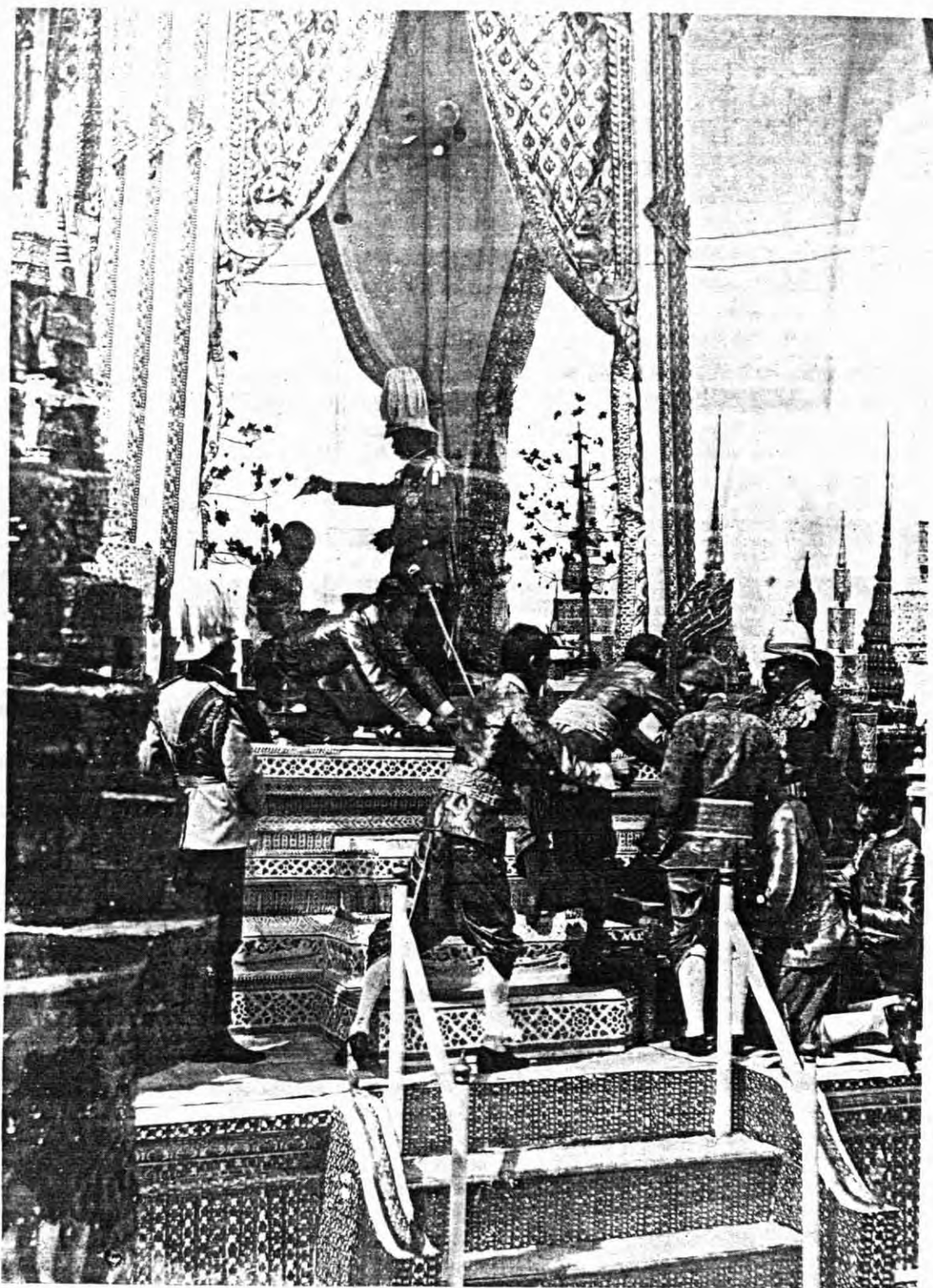
๕
รวิวรณงานพระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมขุนพิษณุโลกประชานาถ
หลังจากโสกันต์แล้วแห่ไปสมโภชเวียนเทียน

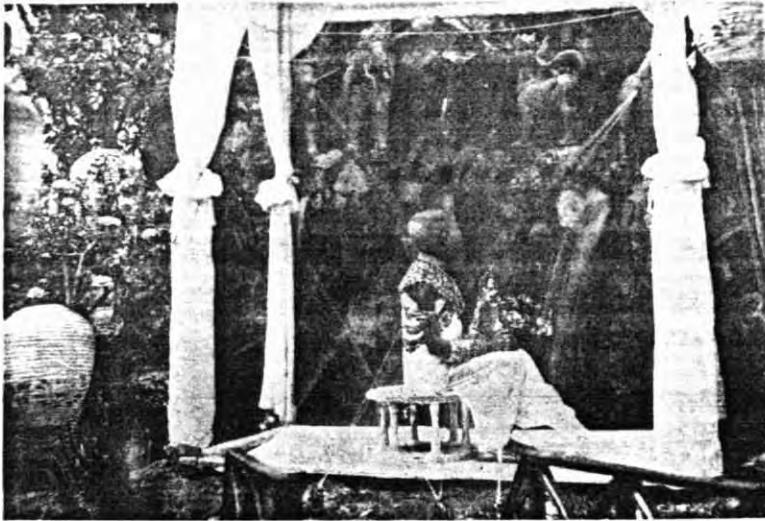
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงส่งสมเด็จพระเจ้าฟ้าอภัยวงศ์เดชาวรุ
กรมขุนนครราชสีมา เสด็จฟังสวดพระพุทธรมณต์ก่อนโสกันต์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔

ที่ตรึงนาริมสระอินดาตเชิงเขาไกรลาส ในงานพระราชพิธีโสกันต์
สมเด็จพระเจ้าพ้ามหาจักรี พ.ศ. ๒๔๓๓

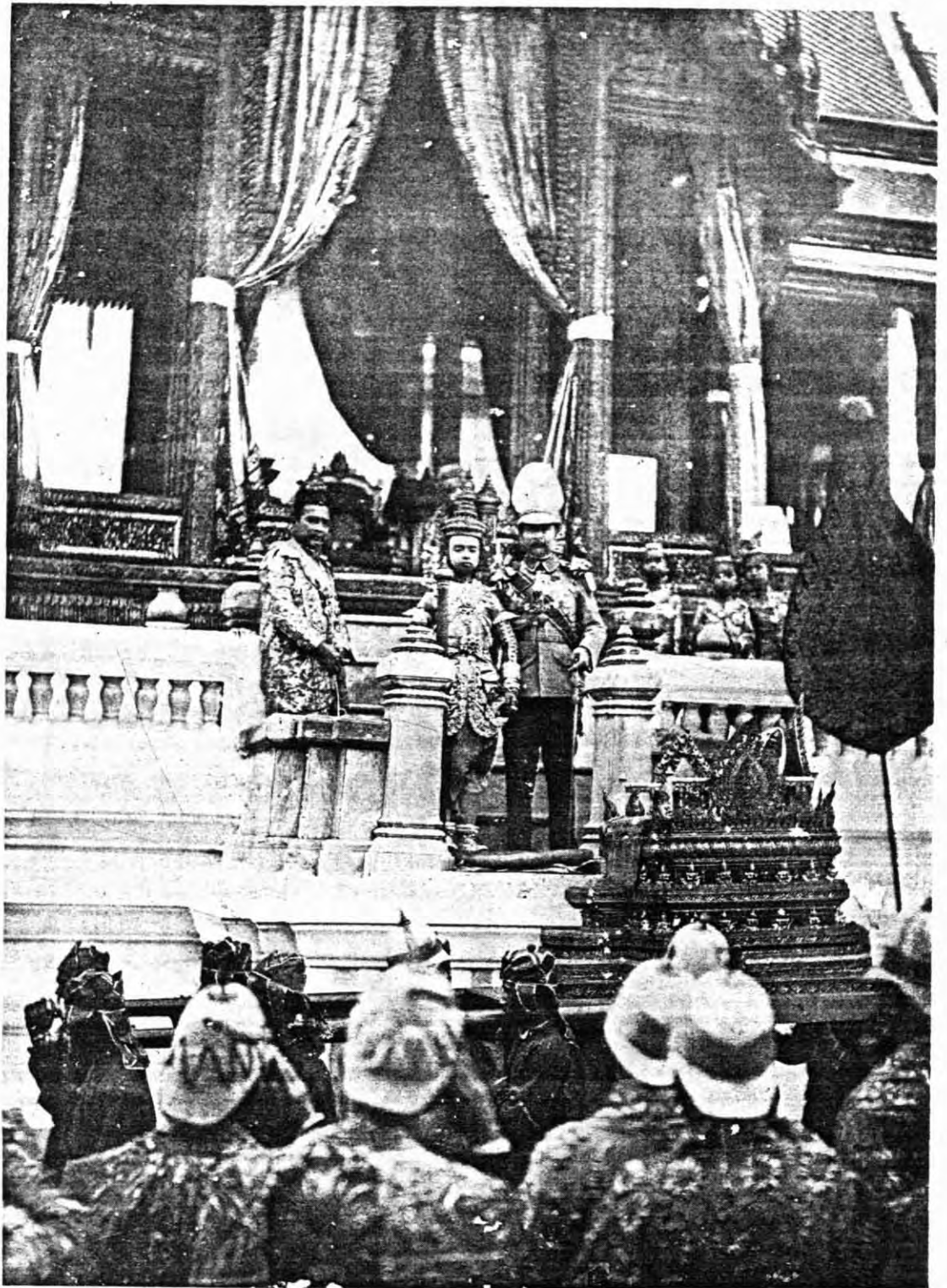

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนาพระพุทธรูป
สมเด็จพระเจ้าฟ้าอยู่กลางคึกคะนอง กรมขุนนครราชสีมา กรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๔๔๔

(ซ้าย) สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย ทรงสร้างน้ำ
ที่เชิงเขาไกรลาส

(ขวา) ทรงรับน้ำตรงจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวบนพระแท่นสร้าง
เมือสร้างน้ำที่เขาไกรลาสแล้ว โสกันต์ พ.ศ. ๒๔๕๗

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงส่งสมเด็จพระเจ้าฟ้าอภัยวงศ์เดชาวรุ
กรมขุนนครราชสีมา ไปสมโภชเวียนเทียน พ.ศ. ๒๔๔๔

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งพระองค์เจ้าจิรศักดิ์
ในงานเทศกาลนี้ พ.ศ. ๒๔๗๑

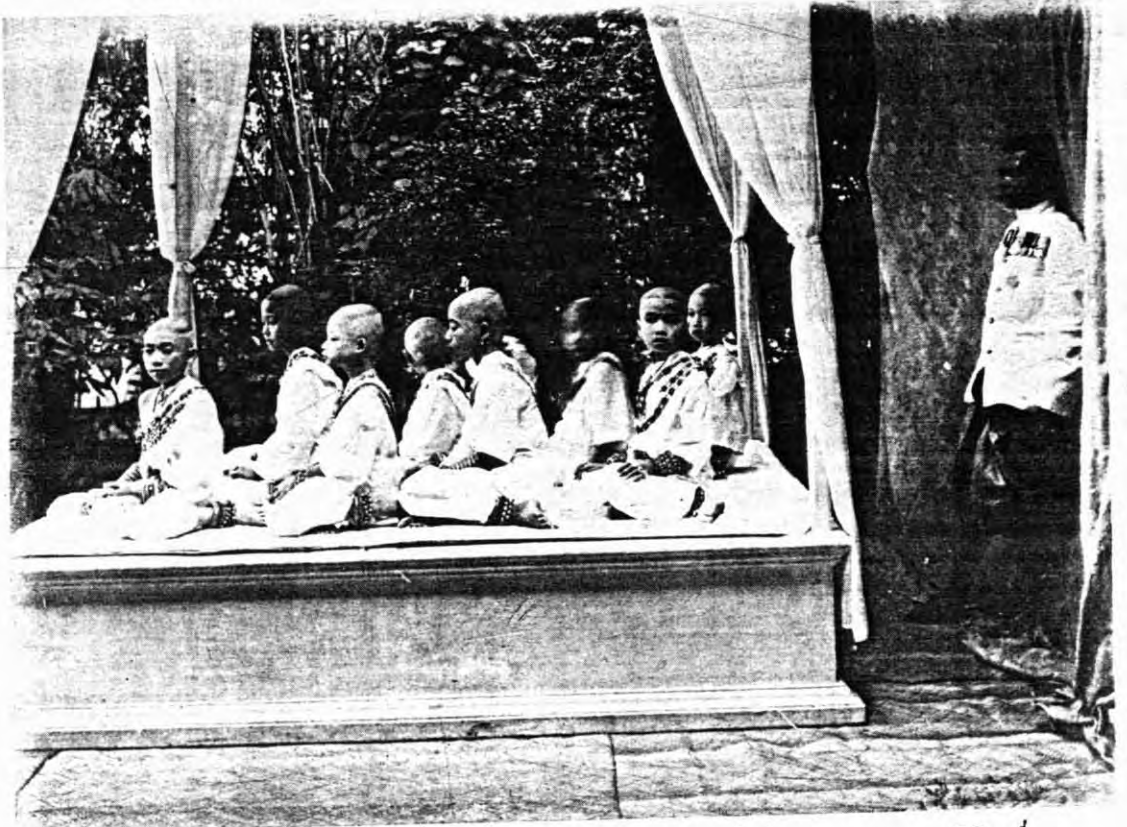
พระองค์เจ้าจิรศักดิ์ประทับบนเสลี่ยง แห่เสด็จไปทรงฟังสวดพระพุทธมนต์

พนักงานเชิญเครื่องยศ

นางข้าหลวงที่ตามเสด็จในขบวนแห่งานโสกันต์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

บรรดาเจ้านายที่ทรงรับน้ำพระพุทธมนต์ในงานโสกันต์ มี ม.ร.ว. ฉายฉาน ศิริวงศ์
 ม.ร.ว. สดับ ลดาวัลย์ ม.ร.ว. ประณต, ม.ร.ว. ชน, ม.ร.ว. อุทิศ, ม.ร.ว. บุญรับ
 ในราชสกุล ปราโมช และ ม.ร.ว. ทรงสอังก์ เกษมศรี

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานนาสร่ง

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระราชทานนาสร่ง

ฉลองพระองค์ของพระเจ้าลูกยาเธอที่ดำรงพระยศเจ้าฟ้า หรือพระองค์เจ้า
ที่โสกันต์เทียบเท่าเจ้าฟ้า ทรงเวลาเสด็จฟังสวดพระพุทธรมนต์ ก่อนโสกันต์
พระองค์เจ้าอรุณศรีรัชสมโภช โสกันต์ พ.ศ. ๒๔๔๘

เครื่องทรงในวันพิธีสวดพระพุทธรูปก่อนโสกันต์
สมเด็จพระเจ้าฟ้า จุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย พ.ศ. ๒๔๔๑

ฉลองพระองค์ถอด (ชุดขาวขลิบทอง) ทรงในวันโสกันต์และสร่งน้ำ
สมเด็จพระเจ้าฟ้า จุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย พ.ศ. ๒๔๔๑

๘๕ ๕
 มลองพระองค์ทรงเมอโสกันต์แล้ว และตอนสมโภชเวียนเทียน
 สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย พ.ศ. ๒๔๕๗

ฉลองพระองค์ พระเจ้าลูกยาเธอที่ดำรงพระยศเจ้าฟ้า หรือพระองค์เจ้าที่โสกันต์
เทียบเท่าเจ้าฟ้า ทรงหลังโสกันต์และสรองมาแล้ว
พระองค์เจ้าอรุณวงศ์รัชชสมโภช พ.ศ. ๒๔๔๘

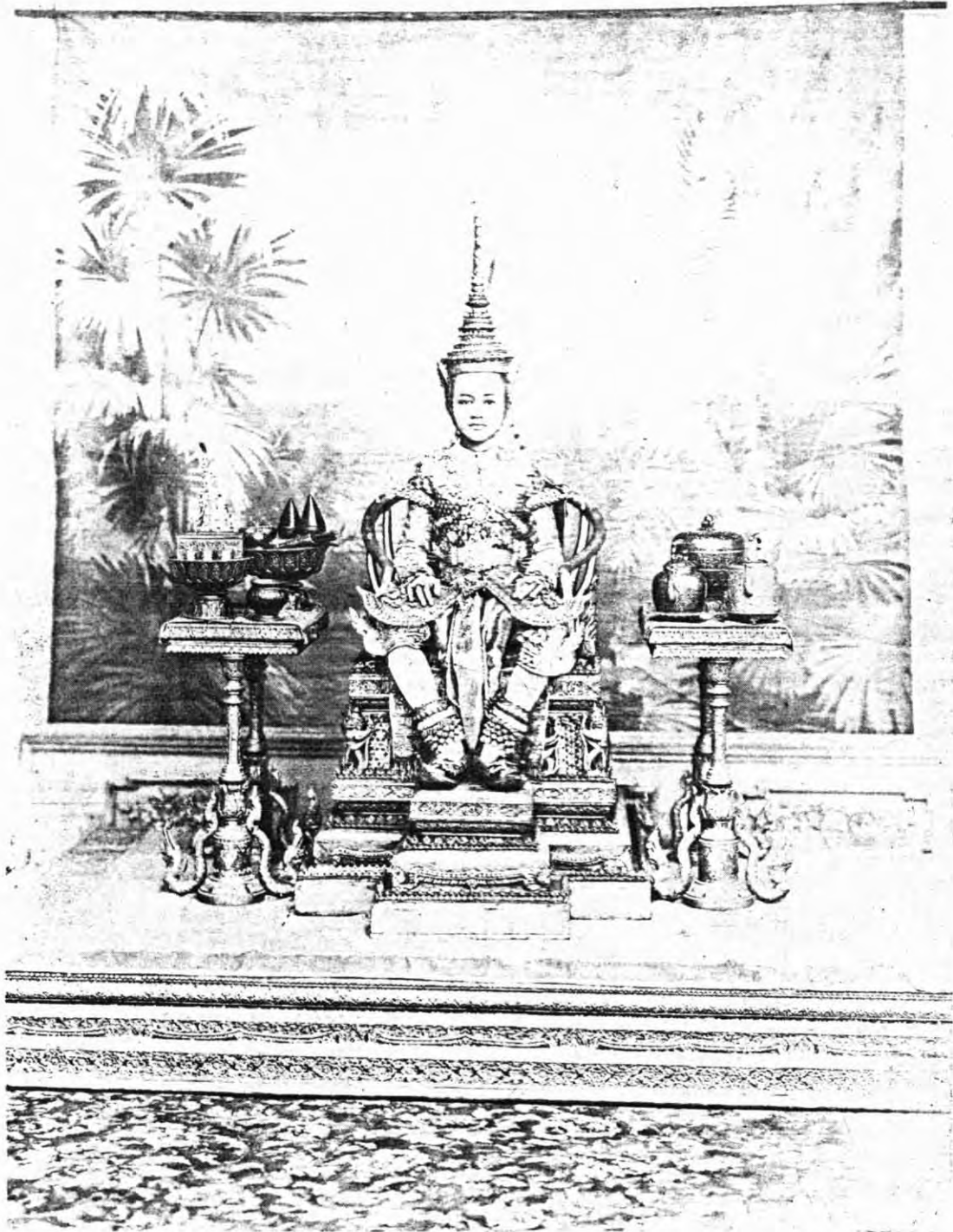
ฉลองพระองค์ชุดเครื่องต้นพระเจ้าลูกยาเธอที่ดำรงพระยศเจ้าฟ้าหรือพระองค์เจ้า
ที่โสภณดีเทียบเท่าเจ้าฟ้า ทรงในคราวเสด็จไปสมโภชเวียนเทียน
พระองค์เจ้าอรุณพงษ์ศรีซสมโภช พ.ศ. ๒๔๔๘

ฉลองพระองค์ของพระเจ้าลูกเธอที่ดำรงพระยศเจ้าฟ้า
ในงานพระราชพิธีโสกันต์ เวลาเสด็จฟังสวดพระพุทธรณ์ ก่อนโสกันต์
พระหัตถ์ขวาทรงตะบองเพชร พระหัตถ์ซ้ายทรงขาม
สมเด็จพระเจ้าพรมลีนนพดาราฯ โสกันต์ พ.ศ. ๒๔๓๕

ฉลองพระองค์ของพระเจ้าลูกเธอที่ดำรงพระยศเจ้าฟ้า หลังโสกันต์และสร่งน้ำแล้ว
สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ กรมขุนอิศเรศรังษี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โสกันต์ พ.ศ. ๒๔๔๐

ฉลองพระองค์ชุดเครื่องต้นพระเจ้าลูกเธอทศดำรงพระยศ เจ้าฟ้า ทรงเมื่อเสด็จไปสมโภช
เวียงเทียนสมเด็จเจ้าฟ้าฯนิภานพดล กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี โสกันต์ พ.ศ. ๒๔๔๑

เครื่องทรงในงานเทศกาลนี้ ชั้นหม่อมเจ้า
หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล พ.ศ. ๒๔๔๘

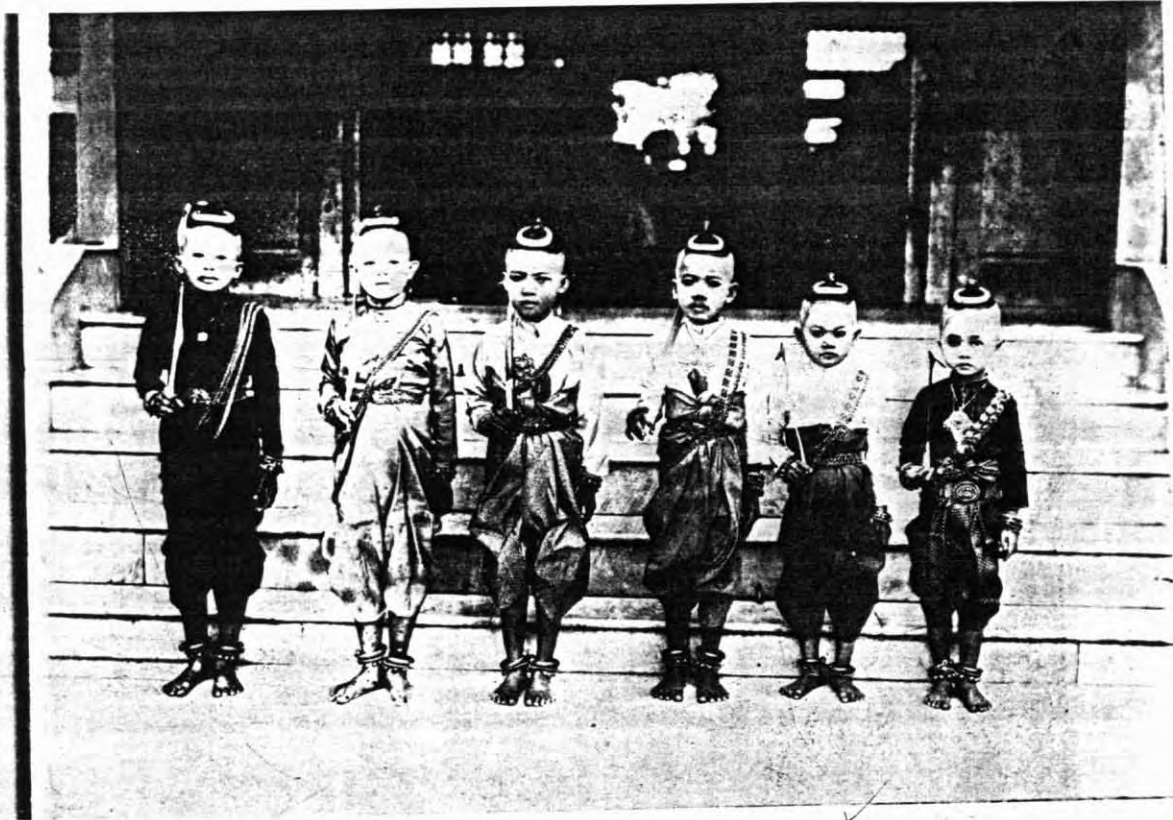
เครื่องทรงเมือสมโภชเวียนเทียน หลังเทศกาลันต์แล้ว ชั้นหม่อมเจ้า
หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล พ.ศ. ๒๔๔๘

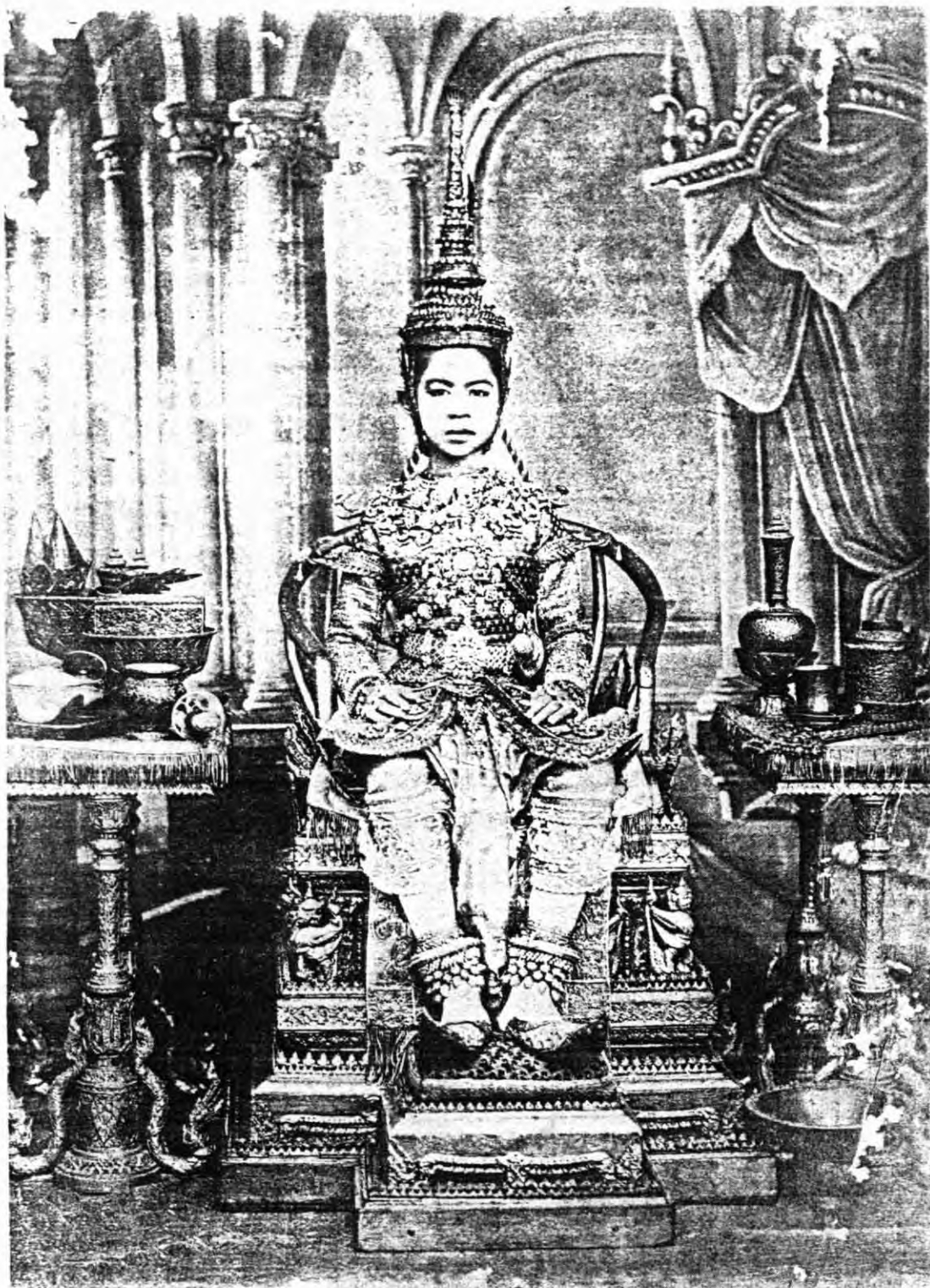
เครื่องทรงหลังเกศากันต์ และสร้งน้ำแล้ว ชั้นหม่อมเจ้า
หม่อมเจ้าชาย กิติเกริกไกร เกษมสันต์

เครื่องทรงในงานเทศกาลันต์ ชั้นหม่อมราชวงศ์
ม.ร.ว. บุญรึบ ปราโมช, ม.ร.ว. สดับ ลดาวัลย์, ม.ร.ว. ประณต ปราโมช
ม.ร.ว. สอางค์ เกษมศรี, ม.ร.ว. ฉายฉาน ศิริวงศ์

เครื่องแต่งกายของเด็กในวัน โคนจุก

สมเด็จพระเจ้าฟ้ามาหาวิชรุณหิศ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
โสกันต์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓

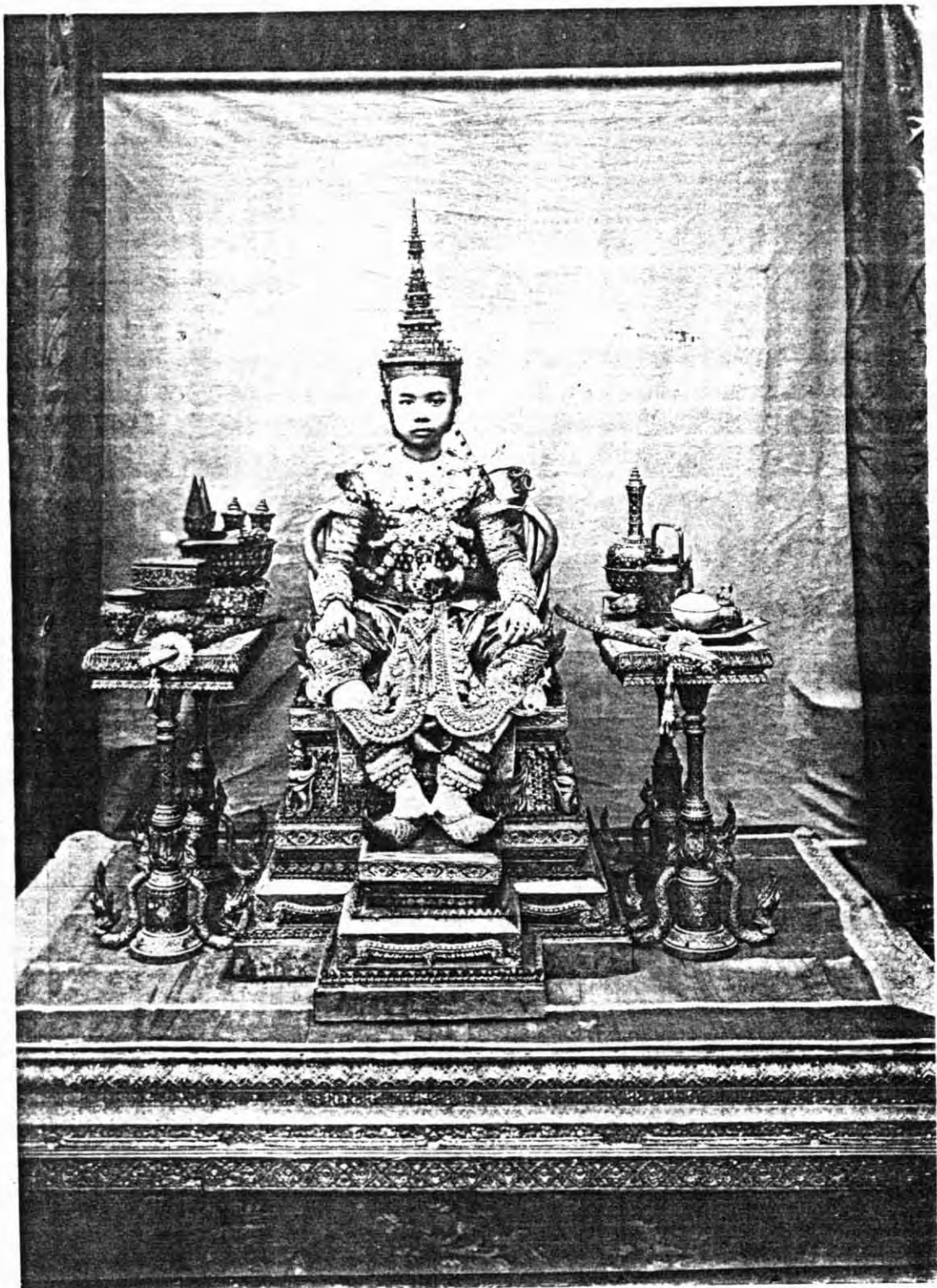
สมเด็จพระเจ้าพiamหาวชิราวุธ กรมขุนเทพทวารวดี (รัชกาลที่ ๖)
ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โสกันต์เมอ พ.ศ. ๒๔๓๕

สมเด็จพระเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา (รัชกาลที่ ๗)
ทรงฉลองพระองค์ก่อนเสกนักษัตร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘

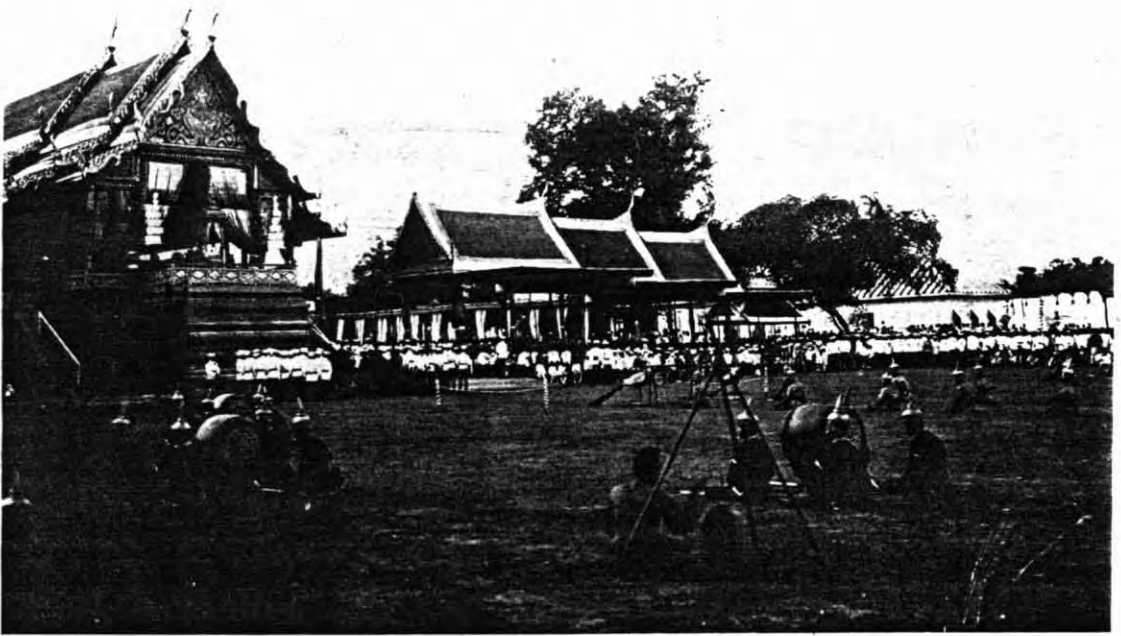
สมเด็จพระเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา (รัชกาลที่ ๗)
ทรงฉลองพระองค์ก่อนเสกนิตย พ.ศ. ๒๔๔๘

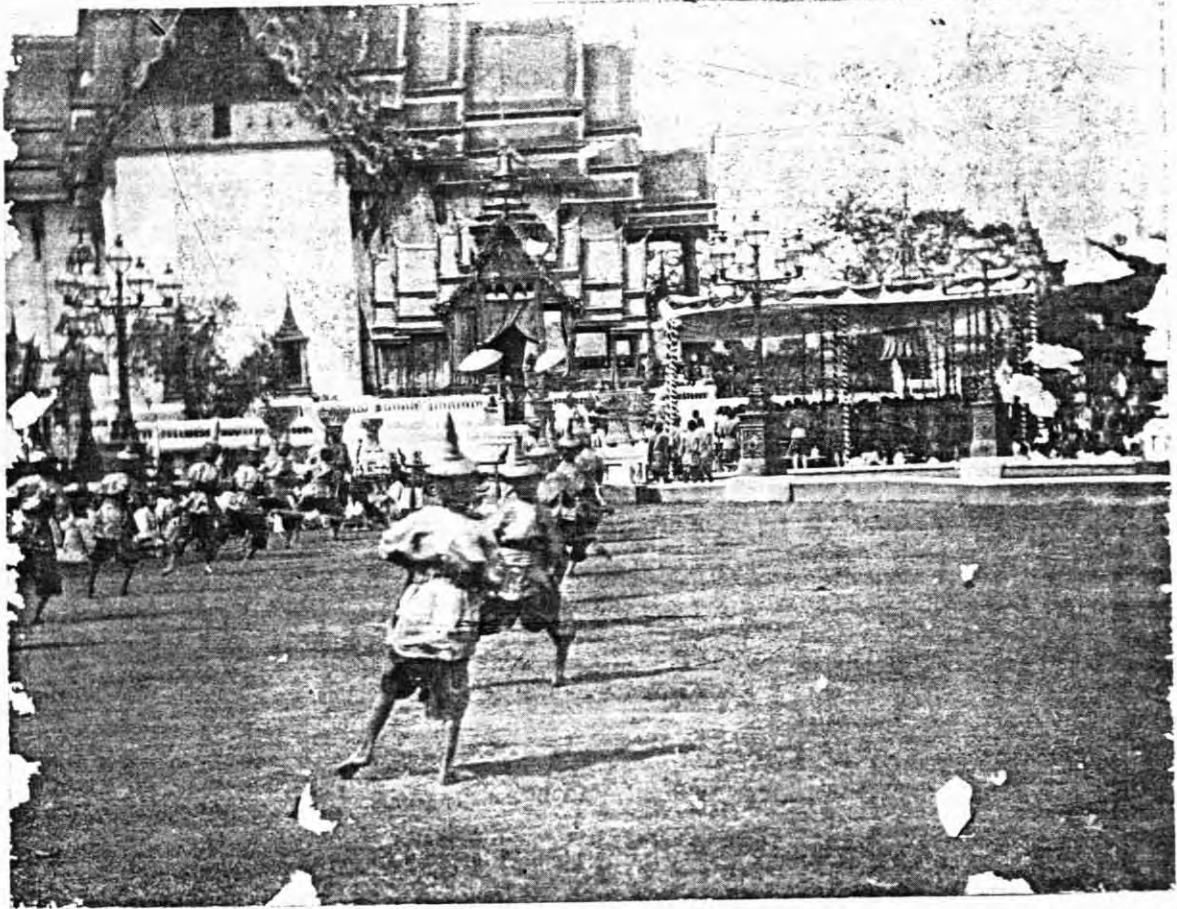
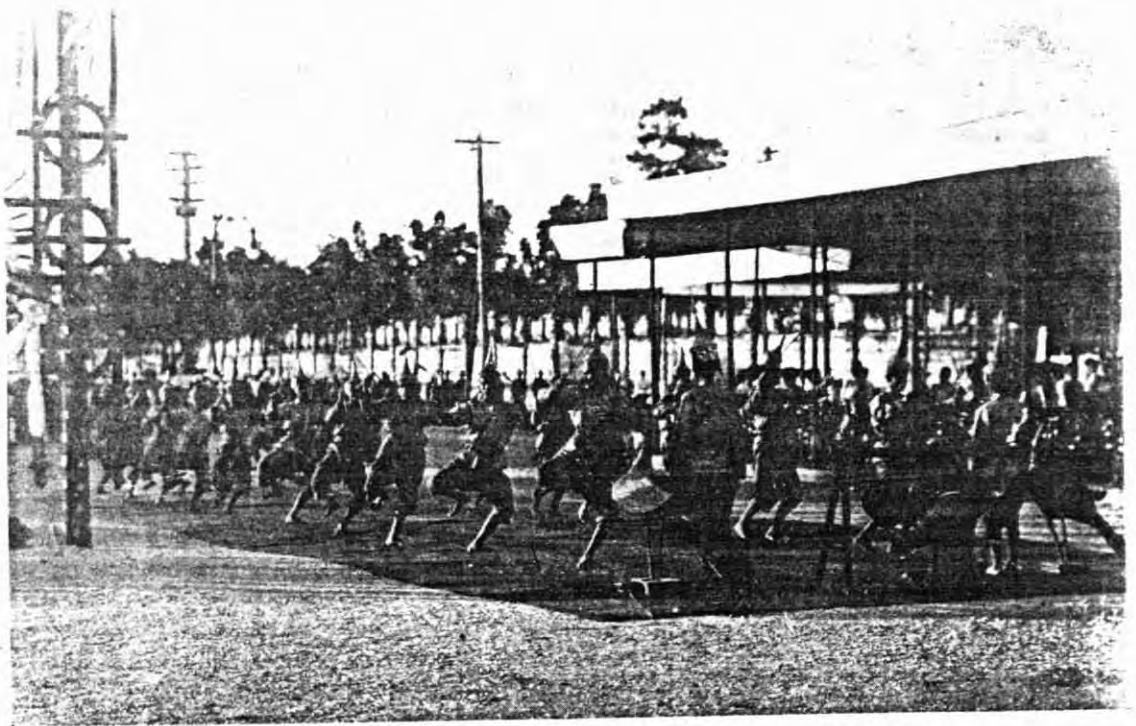
สมเด็จพระเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิ์เดชกรมขุนสุโขทัยธรรมราชา (รัชกาลที่ ๗)
ทรงฉลองพระองค์เครื่องต้นสมโภชเวียงเทียน โสกันต์ พ.ศ. ๒๔๔๘

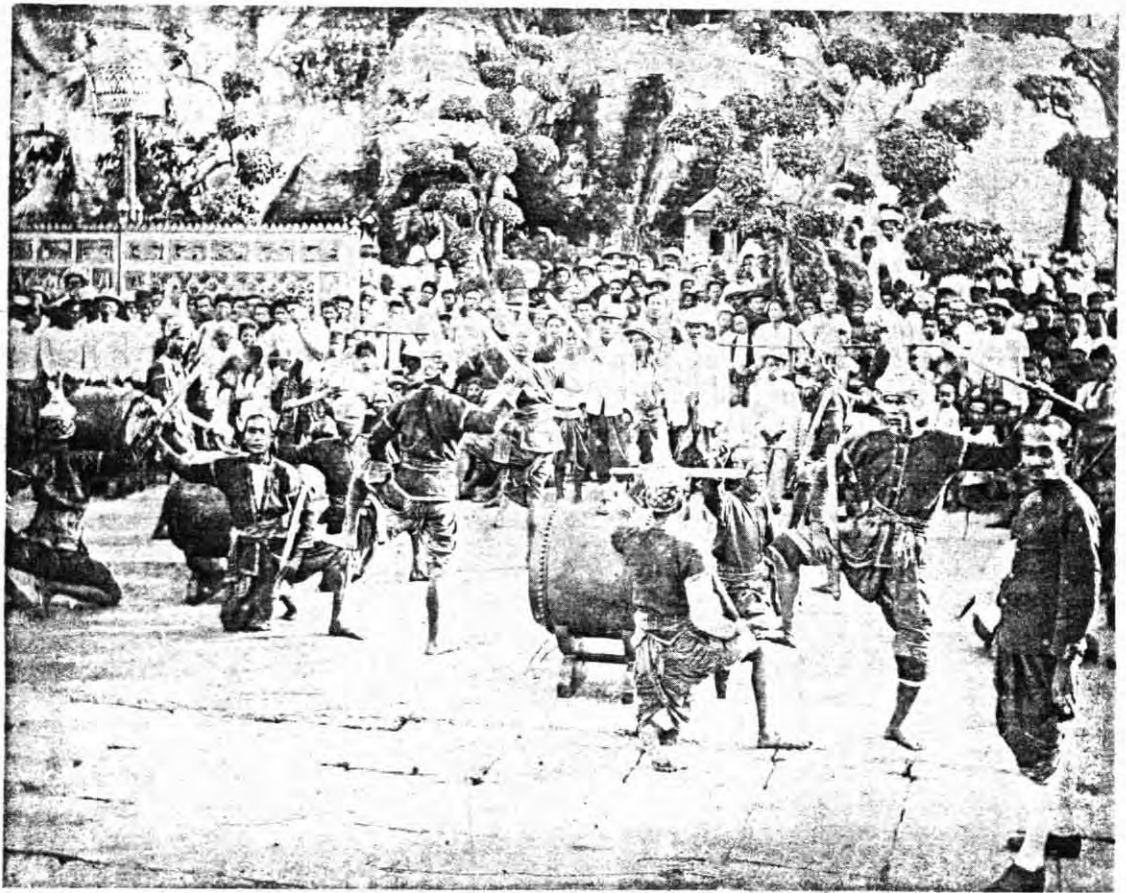
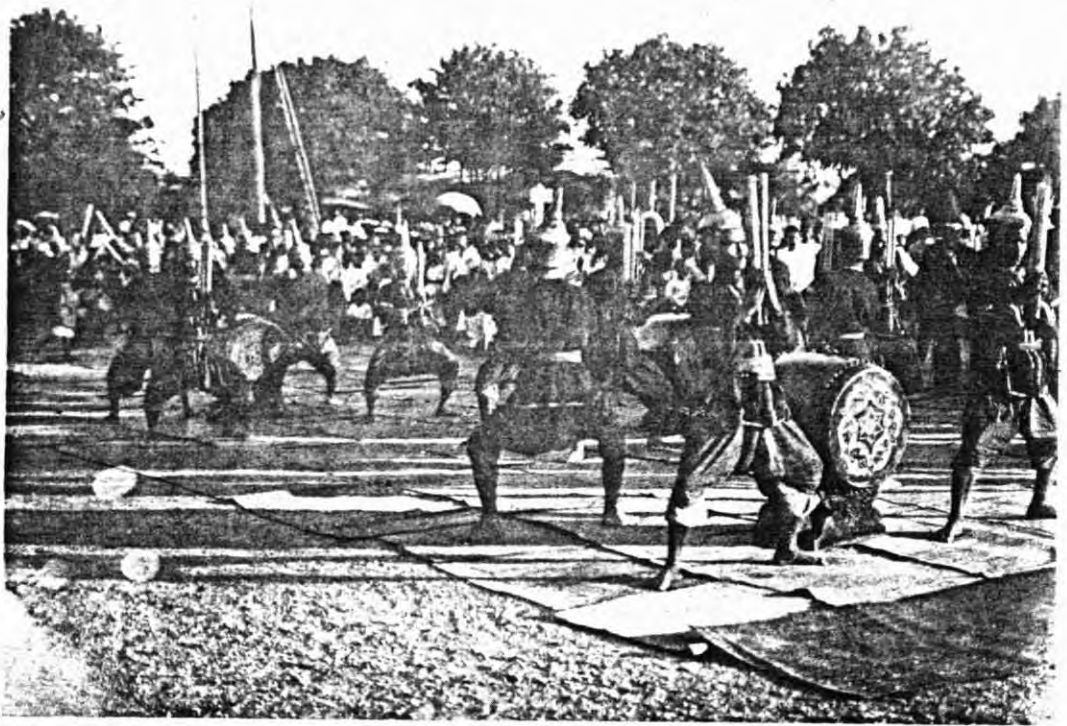
สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์
ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โสกันต์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖

บรรดาผู้เล่นสมโภช ตังกลุ่ม เทรชมพร้อมที่จะเล่นหน้าพระที่นั่ง

การเล่นสมโภช ชดระเบง

การเล่นสมโภช ชุดโมงครุ่ม

DS
ชื่อ
นาง
นันทลักษณ์ นานิชรัมย์.
นางสาวนันทลักษณ์ นานิชรัมย์.

๑๘๗๖

